

Buda Ferenc

Négyszázkilencvenöt nyolc-nulla-nyolc

– 1957: az én huszonegyedik évem

Tévedés ne essék: írásom címéül nem holmi kitalált – esetleg valódi – telefonszámot választottam. Egészen másról van szó: 49 évvel ezelőtt ezen a – hogy úgy mondjam – leltári számon vett nyilvántartásba a Magyar Népköztársaság büntetésvégrehajtó apparátusa. Arcom szembenéző és oldalsó fényképábrázolásával s ujjlenyomataimmal együtt bízvást ma is ott olvasható azon a gondosan kitöltött kartonlapon, amelyre némi utánajárással rátalálhatnak, ha nagyon akarnám. De hát nem nagyon akarom. (Mint ahogy arra sem törekszem, hogy az esetleg rólam jelentgetők személyét kifürkésszem; számomra bőven elegendő azok nevét ismernem, akik másokról – kollégáikról, pályatársaikról, barátaikról, barátaimról – írták éveken, évtizedeken át a jelentéseiket, válván torz történelmünknek többértelműen is jelentős figuráivá.)

A nyilvántartásba vétel röpkének tekinthető, ám hosszan tartó következményekkel járó aktusát az előző esztendő – 1956 – eseményei készítették elő számomra. (Erről *Jégzajlás, riugyfakadás, tűz* címmel a marosvásárhelyi *Látó* 2006/10. számában közreadott írásomat ajánlom az Olvasó figyelmébe.) Hogy a *Forrás*ba miért épp bezárattatásom történetét szánom, annak indoklásaként hadd idézzek *Túl a falon* című verskötetem (Holnap Kiadó, 2006) előszavából:

„Az én ötvenhatomba az az aranyló s egyben vér- és lőporfüst szagú tizenkét nap s a megszállás, szorongattatás téli éjszakáira rákövetkező börtönév egyaránt beletartozik. Addigi életem vízvázalatójaként tartom számon e másfél esztendőnyi időszakot.”

Személyes adalék gyanánt csupán annyival egészíteném ki az idézett két mondatot, hogy a Bács-Kiskun megyével kialakuló kapcsolataim kezdete is az alcímben megjelölt esztendő nyarához köthető. (E kapcsolat majdani folytatásáról azonban akkor még aligha volt bárminő sejtésem.)

Mielőtt a tulajdonképpeni történetbe belefognék, idejekorán tisztáznom kell: a forradalom tizenkét napja során nekem semminemű kiemelkedő – kiváltképp

hősi – szerepem nem volt. Tüntetem s felvonultam együtt a többiekkel, mint egy a többzezből, majd az első adandó alkalommal jelentkeztem a sebtiben öszszetoborzott nemzetőrségbe, nemzetőrként pedig rendfenntartó és őrszolgálatot teljesítettem szülővárosomban, Debrecenben. Nemzetőri tevékenységemet – az adott körülményekből fakadó szükséges voltán túl – üres kérdés volna többre, magasabbra értékelni. Nem büszkeségemet, de tiltakozásomat keltené hát föl, ha ebbéli „érdemeim” jutalmául bárki is nemzetőr tábornokká, esetleg hadnaggyá vagy akár tizedessé óhajtana ma előléptetni. Elfogadhatatlan számomra még a gondolat is, hogy annak a mindössze néhány napig hordott ócska, viseltes katonaszerelésnek az *emlékét* egy rendjelekkel dekorált díszegyenruha előlem eltakarja.

A forradalom tizenkét napja alatt egyetlen sort sem írtam: mással voltam elfoglalva. Mindaz, ami eközben keresztülzuhogott rajtam, a magam belső visszhangjaival-válaszaival együtt, csak a november negyedikek hajnalát követő csendes, ám egyben túlnyomásos időszakban kezdett verssé, versekké rendeződni. Verseim – más közlési mód híján – kézzel írt papírlapokon, álnév alatt, kézről kézre, majdhogynem szájról szájra terjedtek. A terjesztés mindenféle szervezettség, konspiráció, sőt előzetes megbeszélés nélkül történt: egy-egy újonnan elkészült darabbal kiballagtam az ideig-óráig még nyitva tartó kisebbik diákotthonba, s felolvastam ott vesztegelő vidéki diáktársaimnak. Náluk hagytam a kéziratot is. A hallgatóság, illetve az olvasók létszáma s összetétele napról napra változott, így november közepéig-végéig – amikor is a megüresedett diákotthon hosszabb időre bezárta ajtaját – verseim sokak kezébe eljutottak. Tudtam, hogy amit cselekszem, nem épp kockázat nélkül való. A szovjet tankok és katonák jelenléte, a november negyedikei ágyúzások városbeli nyomai, a sorozatos letartóztatások és verések hírei, a volt ávósokból s egyéb szedett-vedett népségből verbuvált karhatalmi alakulatok – a „Kádár-leventék” – örökös portyázásai kevés jóval biztattak. Ám azért csak folytattam az írást, s amíg lehetett, a terjesztést is a magam módján. Bornemissza Péterrel szólva tán még az oldalamon is kifakadozott volna a szó, ha le nem írom s tovább nem adom. Hogy ez bátorság lett volna részemről? Alig hiszem. Felfogtam ugyan a veszélyt, de át nem éreztem. Igen fiatal voltam még akkor, s abban az életkorban az ember nemigen hajlik rá, hogy a maga veszét is elhiggye.

Így teltek-múltak a hetek. Az egyetemi oktatást bizonytalan időre szüneteltették, majd a metaforikus tél nyomán bekövetkezett a valóságos tél is. Nem mondhatni, hogy e kettő közül az utóbbi lett volna a szigorúbb: hó alig esett, enyhe idő járt. Legalábbis az évszakhoz képest. Fagy helyett a hatalom szorító satui csikorogtak: százakat hurcoltak el, a forradalom idején tevékeny szerepet vállaló társainknak színét sem láttuk jó ideje, riasztó hírek terjedtek a letartóztatottak kínvallatásáról, kivégzésekről, öngyilkosság színében feltüntetett agyonverésekről.

Közben azért eljött az új esztendő első napja is. Látóbeli írásom legvégén megemlíttem: akkor még nem tudhattam, mennyi jónak s mennyi rossznak nézek elébe. Minthogy a rossz rendszerint magától is bekövetkezik, kezdjük talán a jóval:

Az őszi kellős közepén félbeszakadt oktatást követően elmaradtak a félévi kollokviumok, megcsönkült első félévünket vizsgák nélkül is érvényesnek nyilvánították. Nagy változások idejét érhattuk meg: a bölcsészkaron az addigi három szak – magyar, orosz és történelem – újjakkal bővült: angol, német, franciával, latinnal és néprajzzal. Szinte határtalan gazdagodás a korábbi lehetőségekhez képest. Meg voltunk győződve róla, hogy mindebben a mi húsz pontba foglalt októberi követeléseink nagy súllyal estek latba. (Ama húsz pont legtöbbszörének beteljesülésére 34 évet kellett várjunk, ám olyan is van, ami beteljesületlen maradt.) Szakot is válthattunk. Jómagam latinra cseréltem az oroszra. (Máig nem lelem ésszerű magyarozatát döntésemnek. Én az orosz középiskolás korom óta jó viszonyban voltam, kiváló tanárain jóvoltából sikerült idejében túladnom azon a primitív, elvakult előítéleten, hogy csupán a megszálló hatalom hivatalos nyelvének tekintsem. Későbbi – s mai – eszemmel s akkori energiámmal bizonyára hozzávettem volna harmadiknak még egy nyelvet vagy, mondjuk, a néprajzot. Félresikerült elhatározásomat aztán a nyers valóság hamarosan felülírta – de ne vágjunk a dolgok elébe.)

Még mindig a jónál tartva: életre szólóan összekötöttük a sorsunkat a párommal. Három féléven át voltunk már évfolyamtársak, de egymás iránti érzelmeink alig jelentettek többet ez idő alatt, mint barátságot. Mások jártak utána, mások után jártam én is. Hogy valami mindkettőnkben – anélkül, hogy tudatában lettünk volna – megindult s növekedni kezdett, arra csak néhány apró tetsző jelből – elejtett szóból, érintésből, tekintetből – utólag tudtunk következtetni. November közepe táján elhatározta, hogy hazautazik Kaposvárra a családjához. A megszállt és megbolydult ország kaotikus közlekedési lehetőségei s a nem épp kifogástalan közbiztonság miatt féltettem ettől az úttól, de nem tudtam lebeszélni róla. (Utóbb kiderült: négy nap alatt sikerült, nagy nehezen, Baján keresztül Kaposvárra elvergődnie.) Pusztán baráti féltésnek gondoltam iránta való aggodalmamat, némiképp még nehezítettem is rá, amiért nekivágott a kockázatos útnak. Hamarosan összefutottam egy korábbról már ismert debreceni lánnyal s vele kezdtem el járogatni. Így ment ez egészen január végéig, amikor is jött egy levél Mártától: ekkor meg ekkor érkezem, kérlek, gyere ki elém az állomásra, segíts hazacipekedni. Aznap este Évával találkoztunk volna. A találkozót lemondtam, siettem Márta elé. Öröm villámlott végig rajtam, amint megláttam a fújtatva-prüszkölve megálló vonat lépcsőjén lefelé szállni. Mogyorószíni, puha tapintású kabátot viselt, a fején halvány vörösesbarna prémszegélyű sapka. Hogy az úti poggyásza mi volt s milyen volt, arra nem emlékszem: csak őt néztem, semmi egyebet. Egykettőre rá kellett eszmélnünk: életünk addigi kanyarai-kitérői után végre egymásra találtunk. Ennek idestova épp ötven éve lesz. A felismerés eltökélt nekibuzdulásában minden bizonnyal még abban az esztendőben össze is házasodtunk volna, ha váratlanul s gorombán közbe nem avatkozik a – mi is? Nevezük talán ekképp: a történelmi balsors.

A nyelvészeti és magyar, illetve világirodalmi órákon ettől fogva egymás mellett ültünk, csupán választott új szakunk előadásain és szemináriumain vettünk részt külön-külön; ő ugyanis oroszról a németre váltott. (Máig föl-fölemlegeti: miért nem jelentkeztünk egyazon szakra. Igaza van.)

Egy nap – jelesül február 15-én – végigfutott a hír az egyetemen: elvitték Vass Lacit! Vass Laci harmadéves magyar–történelem szakos hallgató volt, magas termetű, jóképű ózdi fiú, kiváló énekhanggal és előadói képességekkel megáldva. Szakérettségivel került egyetemre, így idősebb volt a többiekénél. (Koradalék: a szakérettségi gyakorlata az ötvenes évek közepéig működött Magyarországon, s mint annyi minden, természetesen ez is szovjet mintára. Bevallott célja a tehetséges munkás- és parasztfiatalok rövid úton való felsőfokú kitaníttatása volt, ezáltal pedig a párthoz s a szocializmus eszméihez hű értelmiségi réteg – magyarul: egy szellemi mamelukhad – kialakítása. A dolog úgy történt, hogy a kiszemelt, s a nyolc általánosan felül legfeljebb még valamely ipari szakmával rendelkező ifjakat s lányokat kétéves gyorsított tanfolyam keretében leérettségiztették. Szakérettségire jelentkezni is lehetett, a tananyag pedig az előre megcélzott felsőfokú képzéshez volt igazítva. Azaz: akik például mezőgazdásznak akartak tanulni, azoknál a biológiát, kémiát, fizikát, matematikát gyúrták, akik viszont – mondjuk – a magyar–orosz tanári pályára készültek, azoknál az irodalmat, a nyelvtant, az orosz t s a történelmet. Egyik csoportnál tehát a humán tantárgyak, a másikon pedig a reáliák szorultak háttérbe. Széles körű műveltséget ez a képzés nem adott – hisz nem is adhatott –, azt kinek-kinek a maga képességei, szorgalma s becsvágya révén kellett megszereznie – ha tudta és akarta. Szép számmal tanultak ilyen háttérrel az egyetemen – a mi évfolyamunknak például majd a negyede szakérettségis volt –, ám jó néhányan időközben lemorzsolódtak. Az én ismeretségi körömbé tartozók becsülni való, derék emberek voltak, s akiknek közülük sikerült elvégezniük az egyetemet, azokból, tudtommal, jó tanárember vált. De térjünk vissza Vass Lacihoz.) Laci már korábban is rendszeresen föl-föllépett egyetemi rendezvényeken, így közismert alakja volt a diáktársadalomnak. Október napjaiban sem volt épp visszahúzódó, de hogy pontosan miért csaptak le rá a nyomozók, azt csak találgatni lehetett. „Biztosan a szakálla miatt!” – hangoztatták némelyek. Való igaz: november óta Vass Laci szakállt viselt. No nem afféle torzonborz prófétait, hanem takarosán körülborotvált, elegáns francia szakállt – de mégiscsak szakállt. Márpedig akkoriban az ilyesmi gyanúba keverhette a férfiakat. Sokan ugyanis fogadalmából hagyták meg arcuk szőrzetét, mondván: míg az oroszok Magyarországról ki nem mennek, addig ők nem borotválkoznak. Nos, aki ragaszkodott a fogadalmához, azt előbb-utóbb rendőrök vagy karhatalmisták borotválták meg – mégpedig szárazon. S ha ennyivel megúsza, még szerencsésnek mondhatta magát. (A hatóság szakáll iránti allergiája egyébként évekig szedte az áldozatait. Engem például 1962-ben szúrt ki egy rendőr a Margit körút – akkor: Mártírok útja – elején. Bekísért a Bem mozi irodájába, s közölte velem: ha azt a jelképesnek is alig mondható valamit az állam alól el nem tüntetem, nem úszom meg egy száraz borotválással. Ő persze nem ilyen választékosan fogalmazott.) Szóval Vass Lacit elvitték. Nem ő volt az első, feltehetően nem is ő lesz az utolsó. De ki lesz a következő? Hát arra bizony nem sokáig kellett várni.

Négy nap múlva úgy döntöttem, hogy nem veszek részt a kevés izgalommal kecsegtető délelőtti latin szemináriumon, helyette inkább az én Gesu barátommal (Kemény Géza költő, tanár, esszéíró, 1937–2001) kiballagunk a botanikus kertbe,

s ott a hajdani peripatetikusok gyakorlatát követve, séta közben hányjuk-vetjük meg a világ s benne a magunk dolgait. Óra végeztével haladunk szépen visszafelé, hogy részt vehessünk a soron következő előadáson, ám alighogy belépünk a menza melletti hátsó bejáraton, Márti szalad elibénk lélekszakadva:

– Ferkó, keresnek a rendőrök!

Sebtiben búcsút intettem a barátaimnak, majd egy gyors hátra arc, s Mártival kettesben, kézenfogva kisiettünk az épületből. Merre tartsunk? Haza nem mehettem, nyilván ott is kerestek már, vagy ha nem, hát keresni fognak. Tettünk egy jókora vargabetűt a városban, közben két ismerőshöz is bekopogtattunk, ám amint kitudódott, mi járatban vagyunk, észrevehetően meghűvösödött a levegő. Hamar odébbálltunk hát mindkét helyről.

– Ki kell szöknöd külföldre – mondta Márti –, most még lehetne.

Nekem is megfordult a fejemben ez a lehetőség, de nyomban elvettem: mihez kezdjek én ott a verseimmel, hogy hagyjam itt a szüleimet, s főleg, hogy szakadhatnék el tőle!

– Nem, szó sem lehet róla – ráztam a fejem.

– Elbújtatlak Szóládon, ott senki nem fog keresni.

Szólád a szülőfaluja volt Somogyban, Szárszó közelében, rokonai, nagyszülei éltek ott, úgy gondolta, náluk biztonságban meghúzódhatok, s aztán majd csak megfélekednek rólam azok, akik ma a nyomomban jártak. Erre nem volt különösebb ellenvetésem, de közben az járt a fejemben, hogy haza kellene mennem, ne nyugtalankodjanak miattam a szüleim. No meg azért is, hogy verseim otthon tartott kézirateit eltüntessem valahová, hisz volt róla némi sejtésem: nem azért keresnek, mert néhány este Mártival a járőröző karhatalmisták figyelmét kijátszva a magát Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának nevező hazaáruló testület falragaszait tépkedtük, vagy ha a csiriz nem engedett, úgy legalább a langy eső verte hóolvadék sarával iparkodtunk olvashatatlaná mázolni. Szinte biztos voltam benne, hogy verseim kapcsán kerültem a célkereszt közepébe. Nehéz szívvel búcsút vettünk hát egymástól, s ki-ki hazatért: ő az albrétbe, én meg szüleim szoba-konyhás kis lakásába, a Bem tér 7. szám alá. Ekkorra már besötétedett, de én még így is éltem a gyanúperrel, s nem az utca felől, a bejárat nagykapun nyitottam be az udvarra, hanem a háztömböt megkerülve, hátulról, végiglopakodva a kerten, s bekémlélvén a deszkapalánk résein. Csak a szüleim vártak rám, senki más. Anyám az aggodalomtól sápadtan ölelt magához. Megtudtam tőlük: otthon is több alkalommal kerestek a nap folyamán, de házkutatást nem tartottak. Elrendeztem hát a kézirateim sorsát, majd leültem apámmal megbeszélni, mitévők legyünk. Tanácskozásunk nem tartott túl sokáig.

– Fiam – vágott elébe apám a részletekbe menő helyzetelemzésnek s a lehetőségek taglalásának –, semmi értelme itt bujkálni. Jelentkezz magad, én úgymint kihozlak onnét.

Apám a városi tanácson dolgozott, ekkor már több éve az adóügyi csoportnál, bizakodott benne, hogy kapcsolatai s ismeretségei révén sikert fog elérni ügyemben. Én ebben korántsem voltam olyan biztos, de ekkorra már kialakult bennem az elhatározás: lesz, ami lesz, elébe megyek a sorsomnak, talán csak nem vernek agyon, s nem zárnak be életem végéig. Felkerekedtünk hát kettesben, s irány a

rendőrkapitányság. A Nagytemplom órája elütötte a kilencet, amikor benyitotunk a Kossuth utca és az Újházy Ede utca sarkán álló épület kapuján.

– Az ügyeletes tisztet keressük, – jelentettük be a kapuőrnek.

Meg is találtuk egykettőre: a magassídszínti folyosón az egyik ajtóra ki volt írva: ÜGYELETES.

Kopogok, benyitok. Negyven év körüli, fakó arcú férfi cigarettázik unatkozva az íróasztal mögött. Jó estét köszönök, bemutatkozom. Karikás, kialvatlan szemmel mered rám:

– Mit óhajt?

– Én vagyok az, akit ma többször is kerestek, és most jelentkezni szeretnék, hogy...

Folytatnám tovább: hogy ne keressenek, mert itt vagyok, de az álmosan unatkozó férfi türelmetlenül félbeszakít:

– Kérem, ma már nincs félfogadás, jöjjön be reggel nyolcra.

Azzal unottan félrefordítja a fejét, jelezvén: semmi kedve hozzá, hogy velem foglalkozzék.

E kabarétréfába illő abszurd jelenet után hazabandukoltunk. Anyám szorongva, ám egyben reménykedve fogadott bennünket:

– Elengedtek, kisfiam?

– Mára igen – válaszolta apám kurtán helyettem is.

Konyhai fekhelyemen forgolódva elalvás előtt eltöprengtem rajta: lám, kaptam még egy – alighanem utolsó – lehetőséget a sorstól. Kihasználjam-e? S ha igen, hát hogyan? Szökjek ki mégis, hagyjam el ezt a megtaposott országot? A kedvesemet? Azt nem. Vagy próbálkozzam meg a rejtőzködéssel? Jókai Mór jutott az eszembe: ő hosszú hónapokon át bujkált a Bükkben a szabadságharc leverése után, míg Róza asszonynak sikerült kimentenie a hatóságoknál. Én is meghúzhatnám magam Szóládon a rossz felől fújó szelek elcsituláig. Igen ám: csakhogy más volt az a száz esztendővel ezelőtti Bükk a maga sűrű erdeivel, s megint más egy huszadik századi falu a Balaton közelében. S merőben más maga a huszadik század. Inkább előbb, mint utóbb ott is rám találnának, s bajba keverném az engem befogadókat is. Lesz, ami lesz, gondoltam, ha már elindultam egyfelé, nem változtatok rajta. Akkor még nem ismertem a német mondást: csak az ökor következetes.

*

Másnap – mintha csak iskolába készülnek – jókor fölkeltem, talán még ettem is valamit, majd elindultam, hogy idejében odaérjek. Apám ezúttal is elkísért. Végig a Péterfián, majd a Kálvin tér sarkánál rézsút balra letérve a Vár utcán s a Csapó utcát derékban átszelve, a színházátjárón keresztül jutottunk ki a Kossuth utcára. A Református Gimnázium, a Kollégium, a Nagytemplom, a Zenede s a Csokonai Színház mellett elhaladván átsuhant rajtam: lehet, hogy jó darabig nem fogom látni ezeket a jellegzetesen debreceni épületeket. Egész úton alig vetettünk néhány szót apámmal. Bár titkolni igyekezett, ő szemlátomást sokkalta erősebben aggódott, mint én. (Amióta fiaim s lányaim vannak, tökéletesen megértem akkori állapotát.) A rendőrkapitányságon a magassídszínti folyosó

végéhez irányítottak, a folyosó balra tartó szakasza mennyezetig érő erős vasráccsal volt elrekesztve, a vasráccson ajtó, az ajtó mellett ór. Közlöm vele, hogy nekem itt megbeszélés szerint ma jelentkeznem kell. Szó nélkül benyit a rácson túli iroda ajtaján, s onnét kiszárvartatva előjön egy magas, civilruhás, csontos arcú, 25–30 év körüli fiatalember.

– Maga Buda Ferenc?

– Igen, én.

– Jöjjön csak be! – biztat élénken, szinte barátságosan, de látván, hogy apám tétova lépéssel indulna utánam, tartóztatólag emeli fel hosszú karját: – Az öreg kinn marad!

A felszólítás az őrnek szólt, aki közömbös arccal kattantotta be a ráccsfal ajtaját mögöttem. Ösztönösen előre akartam engedni vendéglátómat, ám ő rutinos mozdulattal betessékelt maga előtt, majd az íróasztal mögötti széken elhelyezkedve engem is hellyel kínált. Ekkor vettem észre, hogy még egy férfi tartózkodik a helyiségben: alacsony, zömök, vaskos nyakú, gyűrött fülű, harmincas ember. Köszönésemre komoran bólintott, majd a falnak támaszkodva, szótlánul merengve, szemlélte sötét szemöldöke alól az ablakon túli világot. Mindössze egy üres szék volt kirakva szemközt az íróasztallal, leültem hát arra az egyetlen székre. A szokásos adatok egyeztetése után kihallgatóm az íróasztal fiókjából előhúzott néhány papírlapot s a kezembe nyomta:

– Nézze meg jól ezeket a verseket.

Megnéztem. A három írólapon az én három versem volt: *Rend, Tizenöt-húszéves halottak, Pesten esik a hó*. Mindegyik alatt ott áll: *Égető* – ezt választottam álnév vagy inkább jelige gyanánt. A kézírás idegen ugyan, ám a szerző személyéhez nem fér kétség. Feleltem a tekintetemet.

– Jól megnézte? El is olvasta?

– Igen.

– Meg tudja mondani, ki írta ezeket a verseket?

– Én írtam – feleltem a szeme közé nézve.

Egy pillanatra felszaladt a szemöldöke: valószínűleg nem számított ilyen gyors beismerésre. Elgondolkodva jegyzett valamit az előtte lévő papírra, majd ismét felém fordult:

– Mikor írta őket?

– Nem emlékszem pontosan, valamikor novemberben. Ezt az egyet viszont december elején – mutattam fel a *Pesten esik a hó* címűt.

– Tehát november negyediké után mindegyiket?

– Igen.

Valamit ismét jegyezgetett azon a papíron, aztán így folytatta:

– Mi volt a célja ezekkel a versekkel?

– Semmi különös – vontam meg a vállam.

– Hát akkor?

– Csak leírtam, amit akkor éreztem meg ami az egészről eszembe jutott.

– Csak úgy leírta! – vetette közbe gúnyosan.

– Versben írtam le.

– Versben! Akárcsak Petőfi, mi?

- Erre nem válaszoltam, bántott a gúnyolódása. Ő folytatta tovább a faggatózást:
- Kinek adta tovább a verseket?
 - Arra már nem emlékszem. Kivettem a diákszállóba és otthagytam.
 - Kik voltak ott akkor?
 - Nem emlékszem rá.
 - Nem emlékszik! Majd felfrissítjük a memóriáját! – Ám ekkor témát váltott:
- Mit tud mondani Kertész László tevékenységéről?

Kertész László (költő, tanár, 1935–1970) – 1956-ban harmadéves bölcsészhallgatóként a debreceni Forradalmi Bizottmány egyik tisztségviselője – jelesebb vad volt a hatalom szemében, mint én. Látván, hogy mire megy ki a játék, megpróbáltam kitérő választ adni:

- Nemigen találkoztam vele a forradalom alatt...
- Ellenforradalom alatt! – szólt közbe a nyomozó.
- Nemigen találkoztunk, ő a Forradalmi Bizottmányban dolgozott, én meg nemzetőr voltam.

– Azért csak meséljen róla. Meg a többiekről is: a Székelyhídiről meg a Dede Lászlóról. Meg az egész díszes társaságról!

Mindenáron el akartam kerülni, hogy bárkiről valami terhelő adatot szedjenek ki belőlem, mivel azonban kifogytam a kitérő válaszok lehetőségeiből, a rutinos mellébeszélésnek pedig soha nem voltam mestere, igen maflának s ügyefogyottnak éreztem magam, zavarodott hallgatásba burkolóztam.

– Beszéljen már! – noszogatótt türelmetlenül. Közben fölfigyeltem rá, hogy csikorog a padló: a másik is megindult mögöttem, s föl-alá járkálva fojtott hangon meg-megszólt:

– Beszéljen hát! Beszéljen!...

Fél szemmel hátrafelé figyeltem, nehogy egy esetleges nyakleves váratlanul érjen, ám ekkor emez, a székéből fölemelkedve, lekevert egy irtózatos pofont. Fölkészületlenül ért az ütés, megcsendült bele a bal fülem, s a bal szememből könny szivárgott elő.

– Beszélj hát végre! – kiáltotta most már tegezve, s érezhető ingerültséggel ő is járkálni kezdett körülöttem. Én viszont eltökéltem magam: senkiről semmi áron egy szót sem szólok többé. A másik egy újjal sem nyúlt hozzám – pedig tőle tartottam jobban –, ez azonban mögém került, s színlelt nyájassággal a fejemet kezdte simogatni:

– Na, Ferike, szólalj már meg a kedvemért – duruzsolta, ám a következő pillanatban már csattant az ütés, a változatosság kedvéért most jobb felől. Első reflexem ez volt: felugrani, megfordulni, visszaadni!... Szerencsémre sikerült magamra erőltetnem a helyzet megkövetelte józanságot: bármilyen jó erőben voltam akkortájt, kettejük s az esetleg beszóltott többiek ellenében nem maradt volna semmi esélyem. Kaptam még egyet-kettőt tőle, de ezek már észrevehetően lagymatagabb pofonok voltak az elsőhöz képest. Végül legyintve visszaült az íróasztalhoz, papírt vett elő, s lassan, nehézkesen írni kezdett. Jó öt perc múlva ismét rám tekintett:

– Megírtam a kihallgatási jegyzőkönyvet – szólt meg csendes, közömbös, majd hógynem barátságos hangon. S magázva folytatta: – Olvassa el figyelmesen,

ha egyetért vele, írja alá, ha megjegyzése vagy hozzáfűzni valója van, kérem, jelezze – azzal átnyújtotta a tintaceruzával telekörmölt papírlapot.

Első pillantásra látszott: emberünk vajmi kevés eséllyel pályázhatna Bethlen Miklós vagy Mikes Kelemen babérrajra, a dülöngélő betűk s a girbe-gurba sorok legalábbis nem vallottak túlságosan gyakorlott tollforgatóra. De lássuk a lényegét: az adataim pontosak, a vallomásom pedig: „...a verseket felismerem... azokat én írtam... kivittem... átadtam... nem emlékszem kinek...” És így tovább. Sem Kertész Laciról, sem a többiekről egy szó sem. A fogalmazvány végén még egy mondat: „Vallomásomat önszántamból, minden kényszer nélkül tettem.” Mintha egy nehéz lánc pattant volna le rólam. Még egyszer átfutottam az írást, az előzőleg kezembe nyomott ceruzával szinte automatikusan aláhúzva, illetve kijavítva néhány kirívó helyesírási hibát.

– Na, elolvasta? – hallom a hangját.

– Igen, elolvastam.

– Minden stimmel benne?

– Minden.

– Akkor írja alá. – Érdeklődve figyelte, ahogy aláírom a nevemet. – Adja ide. A ceruzát is. – Ő is elolvasta még egyszer a művét. Belejávitásaimra nem volt megjegyzése. A papírlapot becsúszta az egyik fiókba, majd az íróasztalon megnyomott egy csengőgombot. – Mára végeztünk – mondta, s intett, hogy felállhatok.

Az ajtón csakhamar belépett egy széles vállú, vastag nyakú, vörös arcú, hatalmas tenyerű rendőrtizedes, ezek itt ketten kiteltek volna belőle – legalábbis élősúlyban.

– Vezesse el – utasította kurtán kihallgatóm, majd az íróasztalán kezdett tenni-venni. Távozóban még odaköszöntem nekik – viszontlátásra –, ám ő úgy tett, mintha nem hallotta volna, csak a birkózó biccentett utánam komoran a fejével.

Vagy másfél év múlva megtudtam valakitől: kivételes szerencsém volt ezzel a két nyomozóval. Rendes körülmények között inkább csak afféle alibiállást töltöttek be a rendőrségen: egyikük a Debreceni Dózsa kézilabdása volt – ezért tudott hát akkora pofont adni –, a másik pedig ugyanebben az egyesületben birkózott.

Kilépvén a kihallgatósobából, a rács túloldalán még megpillantottam apámat: sápadtan, szomorúan várakozott rám, de egy szót sem válthattunk egymással, odabólintottam hát neki, s haladtam arra, amerre a rendőr irányított. Az épület belső udvarára nyíló ajtónál rám szólt:

– Menjen előre, tegye hátra a kezét!

Úgy tettem, ahogy mondta, de közben lopva hátrafelé sandítottam. Tartottam tőle: ha ez a nagydarab fickó hirtelen meg talál billenteni hátulról, biztos, hogy nem a magam lábán teszem meg a fogdába lefelé vezető utat a lépcsőn. A rúgás azonban csodák csodájára elmaradt. No, majd odalent, ahol senki sem látja! – gondoltam.

A fogda őrszobáján egy ötvenes forma, deresedő bajszerű, szikár főtörzsőrmester fogadott, hírül sem látszott olyan ádáznak, mint tenyeres-talpas beosztottja.

– Jó napot kívánok – köszöntem neki illendő módon.

– Szervusz, fiam – köszönt vissza, s a tányérsapkát a feje búbjáig hátratulva szemügyre vett; ráncos fehér homloka, szálkás szemöldöke, figyelmes tekintete meg ahogy sűrű, dús harcsabajuszán át a szavakat szűrte, nyomban bizalmat ébresztett iránta. – Hát te meg, mondd csak, honnan kerültél ide?

– Az egyetemről. Egyetemi hallgató vagyok.

– Aztán mit követtél el, hogy lebuktál?

– Verseket írtam.

– Híjnye, baszod – igazította vissza a sapkáját –, hát nem tudtál jobban vigyázni? Na fiam, vetkezz le hamar, a nadrágszíjadat meg add ide, majd visszakapod, ha eljön az ideje. Vesd le a csizmádat is.

Ahogy húzom lefelé a még nemzetőrként vételezett csizmáimat, észreveszem ám, hogy a tizedes egy jókora feszítővasat húz elő valahonnét. „Na, Isten veled, világ – futott végig gerincemen a borzadály –, ha ezzel látja el a bajomat, nem lesz belőlem ember!” Ő azonban ügyet sem vetett rám: fogta a csizmákat s nagy üggyel-bajjal egyenként lefeszegette róluk a rászegezett sarokvasakat. Bele is izzadt, mire végzett velük. „Persze – gondoltam –, hisz még megágnám velük a tömlöc falát.”

– Máskor fiam, gumicsizmában gyere – hallom vetkőzés közben a főtörzs hangját –, ahhoz nem kell ez a pájszer. Na, le a gatyát is, pucérra! Emeld fel a karod. Fordulj meg, hajolj le.

Alaposan körbevizsgált. Vajon mire való ez az egész? Nyilván nem a maga szórakozására csinálja, nem olyannak látszik. De akkor mi a fenét keresgélhet rajtam? Valami eltitkolt nyavalyát vagy netán fegyvert? Eszembe villant Tamási Áron Ábele, aki a kérdésre: van-e puskája? – azt válaszolta: van, csak az ülepembe van ágyazva. Más helyszínen talán még nevetethetnékem is támadt volna. Az öreg ismét megszólalt:

– Na jól van, fiam, ötözz fel, húzd vissza a csizmádat is – mintha csak tudná, mire gondoltam, fanyarul hozzáfűzte: – Látom, nincs nálad géppuska, se vasvágó fűrész. – A tizedeshez fordult: – Tizedes úr, kísérvé az őrizetést a zárkájába.

Ebből megértettem, hogy *idebent az elvtárs* helyett az *úr* megszólítás járja.

A tizedes kezében ekkor már egy hatalmas kulcskarika ékeskedett, teli kulcsokkal. Intett, hogy indulhatok, de ezúttal nem maga előtt terelt, s nem szólt rám, hogy tegyem hátra a kezemet, tőlem kissé lemaradva, súlyos léptekkel ballagott a folyosón, majd valami nyolc-tíz lépés után megszólalt:

– Itt vagyunk.

Megálltunk. Kinyitotta az ajtót. Beléptem.

– Napközben nem szabad lefeküdni – figyelmeztetett.

– Értettem.

Mielőtt rám zárta volna, csendes hangon még utánam szólt:

– Ha valamire szükséges van, kopogjon.

Kattant az ajtó, zörgött a kulcskarika, csikordult a zár. Egymagam maradtam. Az ór távolodó lépteinek elhalkultával kegyetlenül rossz lelkiállapotba kerültem, úgy éreztem: igen alul vagyok. Sírni lett volna kedvem. Hogy ezt a cudar érzést valahogy leküzdhessem, szemlélődni kezdtem: lássuk csak, hová is kerültem. A vasalt ajtó közepén, nagyjából szemmagasságban, kívülről

csappantyúval lefedhető nyílás volt: a *cirkli*. Csak befelé nézhetett rajta az ő, a fogvatartott kifelé nem. Az ajtótól balra, fenn a falak és a mennyezet találkozásánál sűrű vasráccsal védett lámpa, ebben éjjel-nappal világított – annyira-amennyire: az alvást zavarta, de olvasni nemigen lehetett volna a fényénél – egy 15-ös izzó. A jobb oldali fal mentén hosszában egy alacsony priccs, ez a zárka nagy részét elfoglalta, a helyiség ugyanis egy szermélyre volt méretezve: két hosszanti falát oldalsó középtartásban kinyújtott kézzel kishíján elértem, a hossza is alig volt több három közepes lépésnél. A fogda a kapitányság Újházy Ede utcai épületszárnyának alagsorában helyezkedett el, a zárkák a folyosó két oldalán voltak kialakítva, a folyosó hátsó vége pedig – akárcsak a nagy L betű alsó rövidebb szára – balra derékszögben elfordult, s annak a rövid szakasznak az innenső felében volt a WC. Nekem annyiban szerencsém volt, hogy zárkám ablaka nem a rendőrség belső udvarára, hanem az Újházy Ede utcára nézett, s ez némi kapcsolatot jelentett a külvilággal. Az ablakpárkányt talán egy tenyérynivel haladta meg a járda szintjét, belül azonban kinyújtott kézzel épp hogy elérhető volt az alsó pereme. Kinézelődni tehát bajosan lehetett volna rajta. Tíz milliméteres átmérőjű vasrács, valamint vastag, erős huzalból készült sűrű drótszövet akadályozta a ki- vagy behatolást. Üvegezése törött, hiányos volt, s ennek előnyét-hátrányát egyaránt élvezhettem: több hang szűrődött be kintről, viszont a hamarosan morcosra forduló napok és éjszakák során a szél a havat is besodorta. Vizsgálódás, töprengés közepette egyszer csak harangkondulást hallok. Nem: ez nem a Nagytemplom harangja. Az másképpen szól, az épület takarása miatt különben sem hallatszana ide. Csakis a közeli Méliusz téri Verestemplom tornyában harangozhatnak. Már dél lenne? Lám csak: eltelt az első fél napom, ha lassan is, de eltelt. Hamarosan lépések közeledtek. Zörgött a kulcskarika, csikordult a zár, nyílt az ajtó. Felálltam.

– Itt az ebéd – nyújtott be egy ütött-kopott csajkát meg egy alumíniumkanalat a tizedes –, egyen.

A priccs szélére kuporodva belekavarok a csajkát feléig-harmadáig megtöltő levesbe. Két szál fakó laskatészta dögölt gilisztaként bukik föl az árból, a leves színe, állaga: akár a mosogatólé. Belekóstolok – az íze úgyszintén. Megpróbálom leerőltetni, de a negyedik-ötödik kanál után visszakíváncozik. Feladom a küzdelmet.

Ismét lépések közelednek, zörög a kulcskarika, csikordul a zár, nyílik az ajtó.

– Adja a csajkát – szól a tizedes, majd belenéz. – Jobb, ha megeszi, estig nincs más.

– Köszönöm – mondom a fejemet rázva.

Este valami főzeléket adtak, másnap reggelire pótkávéból főzött híg lötyyöt kenyérral meg egy darabka gyümölcsizzal (ez utóbbi – 80%-ban tökből, 20%-ban ki tudja miből gyártott készítmény beceneve a háború óta: *Hitler-szalonna*), délben ismét a leves, s ez így ment olykori csekély változtatásokkal, amíg csak ott voltam megszállva. Mit mondjak? Harmadnap már a levest is egy cseppig kikanalaztam.

Délután ismerős hangok ütnek meg a fületem. A hangok a szemközti oldal valamelyik zárkájából jönnek. Fülemler a cirkli tapaszta hallgatózom. Három

vagy négy hangot tudok megkülönböztetni, az egyik közülük biztos, hogy a Vass Lacié! Na, ha ugyanekkora cellába zárták őket, jó szoroson lehetnek. Fülelek tovább, biztos akarok lenni a dologban. Ó az! Kivárom, amíg egy kicsit gyérül s csendesedik odaát a beszélgetés, majd egész közel hajolok a kémlelőnyíláshoz:

– Vass Laci!

Odaát elhallgatnak, szinte látom, ahogy hegyezik a fülüket. Megismétlem:

– Vass Laci!

– Ki vagy? – hallom válaszul a kérdést.

Mondom neki, ki vagyok. Megörvend a találkozásnak – már amennyire öröm ilyen helyen találkozni –, néhány mondat után pedig az is tisztázódik, hogy voltaképp *egy-ügyűek* vagyunk: őt ugyanis az én verseim miatt kapták el, én viszont az ő lebukása folytán kerültem vele egy fedél alá. Váratlan egymásra találásunknak az a haszna is meglett, hogy összehangolhattuk további vallomásainkat – kiküszöbölve ezáltal az ellenünk felhasználható ellentmondásokat –, továbbá a valóban megesett tények néminemű kozmetikázásával – egyes tények bölcs elhallgatásával, másoknak pedig hangsúlyozásával vagy kitalálásával – lehetőleg kettőnkre korlátozzuk az ügyet: mások ne kerüljenek bajba miattunk.

Lépések koppantak a folyosón, félbe kellett szakítanunk a tanácskozást. Megkönnyebbülést éreztem, hogy az összefüggések száalai kitapinthatóvá váltak: a bizonytalanság a rossz bizonyosságnál is jobban kikészítheti az embert. Most már tudom mihez tartani magam, van fogódzóm – még ha csak egy szalmaszál is. Ügyem kimenetelével kapcsolatban viszont továbbra is rágott a kétség. Meddig tartanak itt? El fognak-e ítélni? Ha igen, mennyit kaphatok? Egy évet? Fél évet? Esetleg több évet? Lehet, hogy felmentenek? Vagy esetleg felfüggesztik a büntetésemet – ebben is kiegyeznék, legfeljebb egyelőre nem mutogatnám másoknak azokat a verseket. Csak azoknak, akikben minden tekintetben megbízhatok. Mert írni azt kell. *Et navigare, et scribere necesse est, Domine*. No: itt aztán jól kizökkenek a latinból, pedig igazából még bele sem jöttem. De mi lesz, ha el sem ítélnek, csak úgy benn tartanak? Az internálás félévenként indoklás nélkül is meghosszabbítható, ott ráadásul jól meg is agyalgatják az ügyfeleket. Kistarcsának rosszabb a híre, mint Vácnak vagy a Gyűjtőnek. Mindegy, lesz ami lesz. Ki kell bírnom.

Odakinn lassacskán besötétedett, s a sötétség beálltával egyre feketébb lett a hangulatom is. Nyomasztott a bezártság, a folyton egyforma, szemrontó világítás, a zárka rám telepedő sivársága, de legnehezebb azt volt elviselnem, hogy elválasztottak azoktól, akiket szeretek: a szüleimtől, a barátaimtól, a kedvesemtől. Ő hiányzott a legelviselhetetlenebbül. Az a tegnap délután, amikor riadtan s tanácstalanul, de legalább egymás kezét fogva, egymásba kapaszkodva bolyongtunk Debrecen széljárta utcáin, mintha egy másik korszakban, egy másik világ távoli színterein játszódtott volna le. Vagy inkább ez lenne egy másik világ? A másvilág? Komor tűnődéseimből egy susogó hang zökkenett ki. A hang az ablak felől, az utcáról hallatszott. Ki lehet az? Csak nem?... Feszülten figyelni kezdtem, majd a priccs sarkára állva próbáltam közelebb ágaskodni-nyújtózkodni az ablakhoz. Akárcsak a veremben felejtett tavalyi ókrumpli csírája – villant

át rajtam a kép. Füleltem tovább, s a susogás most még közelebről megismétlődött. Igen: ő az, felismerem a hangját, ezer közül is felismerném. De mit mond?

– Kisöreg! Ferkó! – hallom most már egészen tisztán s közelről.

Persze: hisz nem tudhatta, melyik ablak az enyém, előbb csak úgy taláalomra kellett szólongatnia. Fojtott hangon, hogy a folyosón meg ne hallják, visszafeleltem neki:

– Itt vagyok!

– Szeretlek! Hallod, Ferkó?

– Én is szeretlek!

– Vigyázz magadra! És ne félj!

– Nem félek!

– Jön valaki, mennem kell!... – hallom még elhalkuló hangját és sietve távolodó lépéseit, majd kisvártatva valaki másét, ahogy ráérősen, egyenletes ütemben elballag az ablak előtt.

Aznap este jobb kedvvel, bizakodva kanalaztam ki a vacsorára beadott főzeleket a csajkából.

Az esti takarodó előtt a tizedes kikisért a WC-re. Nyitva kellett hagynom az ajtót – így írta elő a szabályzat –, ám ő félrevonulva várta ki, amíg végzek a kisebbik dolgommal. Mielőtt rám zárta volna az ajtót, csendesesen, jóakarátulag figyelmeztetett:

– Holnap vigyázzon, legyen óvatos: másik váltás jön szolgálatba. Ezek komiszak.

Ledőltem a priccse, s az éjszakára beadott szűrős pokrócot magamra húzva megpróbáltam aludni. Hosszas forgolódás után, csak órák múlva sikerült nagy nehezen elszenderednem. Valami zavarosat álmodtam épp, amikor az ébresztő csengő berregése felriasztott. Hirtelenjében azt sem tudtam, hol vagyok, de pillanatokon belül ráeszméltettek: kiáltások, csörgések, ajtócsapkodások után hamarosan az én cellám előtt is zörög a kulcskarika, majd csikordul a zár s felpattan az ajtó. Addigra előírászerűen vigyázzba vágom magam szemközt az ajtóval. Nálam majd fél fejjel alacsonyabb rendőrt pillanatok meg, tányérsapkája a szűrős fekete szeméig lehúzva, homloka nem látszik – lehet, hogy nincs is? –, fényesre kefélt csizmájával toppant egyet, majd harsányan elkukorékolja magát:

– Nyomás kifelé! Vécére! Mosakodni!

– Értettem.

– Nem pofázik! Elöttem halad! A kezét hátra teszi!

S mindezt a torka szakadtából, csak úgy visszhangzik belé a folyosó. A folyosó fordulójában futólag hátratekintek – ettől minden kitelik! –, de rám ordít:

– Ne forgolódjon, mert kirúgom a lábát! Nyomás befelé a vécébe! Az ajtó nyitva marad!

Lekuporodom az ülőkére. Szeretnék könnyíteni a beleimen – tegnap nem sikerült –, ám ez a zsebhuszár, tőlem három lépésnyire, enyhe terpeszállásban figyeli a kínládásomat a sapkaellenzője alól, s roppant zavar a jelenléte, így sikertelen az erőlködésem.

– Na, nem megy a szarás? – kiált oda csúfondárosan. – Akkor álljon fel! Nyomás mosakodni! Igyekezzen!

Rendbeszedem magam a kudarcba fulladt kísérlet után, s közben az jár a fejemben: mi lenne, ha nyakon kapnám ezt a kis gonosz harci kakast, a fejét belenyomnám oda, ahonnet az imént fölkeltem, ráhúznám a vizet, s addig ott tartanám, amíg csak bugyborékol. Forr bennem a düh, szét tudnám tépni. Deréig megmosakszom, de a hideg víz sem bír lecsillapítani. Visszaveszem az inget magamra, s a két kezem oldalt lógatva megindulok a zárkám felé.

– Hátra teszi a kezét! Nyomás! – hallom az ordítását.

A kezem hátra teszem, megállok, szembefordulok. A tekintetünk összevillan.

– Mi az, tán nem tetszik valami? – kérdi kihívóan, de jóval kisebb hangerővel.

– Nem – vetem oda neki, majd ismét hátat fordítva lépdelek tovább, be a zárkámba.

Aznap késő estig nem szólt hozzám, csak a másokkal való ordibálása hangzott fel hol erről, hol arról a fogda folyosóján. Az ebédet meg a vacsorát is szó nélkül adta be, sőt takarodó előtt is csupán ennyit szólt:

– Vécézni! – s bár ezúttal is odaplántálta magát az orrom elé, s peckesen szemlélte meddő kínládásomat, szót nem ejtett se hangosan, se halkan.

Este megzordult odakinn az idő. A levegő lehűlt, szél kerekedett, be-befütyül-vén az üveghíjas ablakon. Takarodó után fülig magamra húztam hát a pokrócot, az orrom is eldugtam, s oldalt fordulva, összekuporodva igyekeztem felmelegedni alatta. Már-már elbóbiskoltam, amikor zörrent a cirkli csappantyúja, s harsány ordítás verte ki az álmat a szememből:

– Vegye ki a kezit a takaró alól! Feküdjön hanyatt!

Összerezzenve riadtam fel. „Dögölj meg!” – gondoltam, s kezeimet a pokróc peremére helyezve kelletlenül hanyatt fordultam a kényelmetlen fekvőhelyen. Így már sokkalta nehezebb volt eljutnom az elalvás határáig: hiába zártam ökömbe, fázott a kezem, ráadásul az őr is rendszeresen vissza-visszatért, hogy a kémlelőnyíláson keresztül ellenőrizzen, ilyenkor mindannyiszor megzörrent a félretolt fémlap, s hanyatt fekvé a lámpa is épp az arcomba világított. Órák teltek el, mígnem ismét elaludtam. Elalvás közben azonban önkéntelenül magamra húzhattam megint a pokrócot, mert újból felriasztott az ördögfajzat üvöltése:

– Vegye ki a kezit a takaró alól!

Kábán, a kialvatlanságtól fejfájósan vártam, hogy rabságom következő napja rám virradjon.

Reggeli után a tizedes az ajtóból visszafordulva még megkérdezte:

– Nincs szüksége valamire? Hozok egy cigarettát.

– Nem, köszönöm, nem dohányzom – néztem rá hálásan.

S ez így ment napról napra, fogva tartásom legvégéig: egyik nap többnyire emberséges őrök voltak szolgálatban, másik nap pokolraivalók – vagy inkább pokolból szalasztottak. Többször eltűnődtem rajta akkoriban is, azóta is, vajon miképp alakulhatott ez így. Szándékosan, előre kitervelten szervezték meg ily módon az őrszemélyzet fekete-fehér váltakozását? Hisz kétségtelen: ez adott valamiféle előremozdító ritmust az amúgy hervasztóan egyhangú rabéletnek. Ám aztán inkább arra a belátásra jutottam, hogy ebben is – mint annyi mindenben – a vonzások és választások elve érvényesült, vagyis egyazon váltásba a nagyjából hasonló hajlamú és lelkületű egyedek kerültek egymás mellé.

Február végéig tartottak ott, a rendőrkapitányság fogdájában. Ezt a bő hétnyi időszakot három említésre méltó esemény élénkítette fel: egy látogatás, még egy kihallgatás, majd egy zárkatárs érkezése.

Harmad- vagy negyednap délelőtt nyílik az ajtó, beszél a tizedes:

– Jöjjön, felkísérem az irodába.

Összekapom magam, vonulok előtte. Vajon mit akarnak tőlem? Az irodában szikár alkatú, középkorú férfi fogad.

– Kulcsár Ferenc vagyok – mutatkozik be, majd kinyitja a szomszédos helyiség ajtaját s betessékel. Márti vár rám a másik szobában. Nem jutunk szóhoz, csak összeülelkezünk, s arra a néhány pillanatra belőlem kihull, eltűnik az elmúlt napok minden nyomorúsága és kiszolgáltatottsága, mintha ott folytatódna változatlanul minden, ahol nemrég félbeszakadt. A nyomozótiszt jelenlétéről is csak akkor veszek tudomást, amidőn néhány perc múltán jelzi: vége a látogatásnak.

Mártinak sikerült kijárnia Kulcsár Ferenc párttitkárnál ezt a röpke lehetőséget. (Utóbb megtudtam: még egyebet is.)

Ekkortájt került sor második kihallgatásomra is. Ennek helyszíne másutt volt, nem a rácsfal mögött, mint az első. Negyven év körüli, jól öltözött, intelligens benyomást keltő, számomra ismeretlen férfi ült az aktákkal, iratokkal telirakott íróasztalnál.

– X. Y. százados vagyok – mutatkozott be. (A neve nem titok – egyszerűen elfelejtettem.) – Kérem, foglaljon helyet.

Beszélgésünk – mert inkább annak tekinthettem, mintsem goromba faggatózásnak – végig ebben a hangnemben folyt. Ügyem taglalásán hamar túlestünk. Ennek során előadtam a Vass Lacival megbeszélte változatot. Ezt követően általánosabb – hogy úgy mondjam: elvi – síkra terelődött a szó. Elhangzottak ugyan nevek is: a debreceni forradalmi események során vezető szerepet vállaló Dede Lászlóé, Für Lajosé, Kertész Lacié s még egy-kettőé, de kísérletet sem tett rá, hogy információkat szedjen ki belőlem róluk. Inkább afféle puhatolózás jellege volt ennek az eszmecserének: a nézeteimre volt kíváncsi. Minthogy a verseim ott voltak a kezében, nem sokat köntörfalazhattam. Erre kifejtette, hogy ő is irodalombarát, nagy tisztelője a kultúra jeleseinek, de vegyem tudomásul, hogy itt nem Kodály Zoltánnak van döntő szava, hanem ennek ni! – azzal elővette s koppanva az íróasztal lapjára rakta a revolverét. Jegyzőkönyvet nem íratott alá velem, jegyezgetni is csupán beszélgetésünk kezdetén jegyezgetett. Mielőtt engem visszakísértek volna a fogdába, még intőleg utánam szólt:

– Kérem, gondolkozzon el a mondottakon.

Azóta is el-elgondolkozom rajta, s bizonyos jelenségek kapcsán néha-néha – mi tagadás – igazat kell adnom neki.

Február utolsó napjának délutánján apró termetű fiatalka legényt tuszkol be hozzám a tizedes:

– Szobatársat hoztam – szól s ránk zárja az ajtót.

A legényke 18 éves volt, valamilyen Zsigának hívták – vezetéknevére s a falujára sem emlékszem már –, s nagyra nyitott, kissé riadt szemmel nézett körül új szálláshelyén.

– Aztán miért hoztak be? – tudakoltam tőle az ismerkedés után.

– Éngem a főrodalom végett.
– Miért, hát mit csináltál?
– Én? Kimentem a falu vígire, felmáztam a telefonpóznára, oszt elvagdostam a drótokat.
– Miért vagdostad el?
– Hát azír, hogy a komonisták ne tudjanak telefonálni – vetette rám ártatlan tekintetét.
– Megvertek?
– Itt nem – billenti fejét az ajtó felé.
– Hát?
– Otthun a faluban. A karhatalmisták.
Fél arca duzzadt, felhúzza hátul az ingét: a hátán keresztben kék színre váltó, vaskos hurkák.
– Mikor kaptak el?
– Ténnap ilyentájt. Elbújtam keresztapáméknál, de valaki feladott.
Hát persze: valaki mindig felad valakit. Minket is feladott valaki. Másokat is. Meg az országot. Van, aki ebből él: az örökös feladásból. A mások feladásából. S aztán elképezem, ahogy a pribékek a titkos, arctalan áruló útmutatásai révén nyomára akadnak ennek a gyereknek, büszkén s diadalmasan lecsapnak rá, pofozni kezdik, meggumibotozzák – minden különösebb cél nélkül, csak úgy a maguk szórakoztatására, bár némelyikük szilárd és megalapozott világnézeti meggyőződésből –, majd sikerélménnyel gazdagodva magukkal hurcolják s elvonulnak. Mind a hatan. Vagy nyolcan. Vagy tízen. Kész csoda, hogy ennyien elbírtak ezzel az egyszál gyerekkel.
Miféle világ ez?

(folytatjuk)

Fekete J. József

Egyetlen felesleges szó se

Buda Ferenc verseit olvasva

A magyar irodalom halhatatlan költőinek egyikéről emlékezve írta egy névtelenségbe burkolózó szerző, hogy annak lírai életműve vékonyka füzetet tesz ki csupán, „ennek ellenére...” stb., stb. Bosszantó a „csupán” is, az „ennek ellenére” is: mintha azt sugallaná általuk az ismertető szerzője, hogy a költői életműveket kilóra kell mérni, és minél több oldalt töltött meg a poéta ihletett betűkombinációival, annál értékeesebb az alkotása. Ami persze nem így van. Bár az se igaz, hogy a kis terjedelmű oeuvre eleve valamiféle velejáró értéket hordozna. A költészet sokkal bonyolultabb dolog annál, hogy mechanikus mércekkkel legyen mérhető, az *életmű* kvantitatív meghatározása meg éppenséggel semmit se képes elmondani az irodalomról. Gondoljunk csak az oralitás korszakában született (és gondoljunk azonnal a posztalfabetikus művészet vizualitása által megképzett – jelenkori/jövőbeni – artisztikumára is!), szóval először a betűvetést még mellőző alkotásokra, amelyeket folklórnak nevezünk, s amelyekben még az olyan társalgási műfaj is, mint például a közmondás, nem jelentéktelen költészeti értékeket képes felmutatni, annak ellenére, hogy a tipológia a közmondást az epikus műfajok közé sorolja, bár a népköltéssel való rokonsága tagadhatatlan, másodszer pedig azokra a (többnyire) vizuális, képszerű alkotásokra kell gondolnunk, amelyek értelmes szavak nélkül keltenek poétikus hatást, de még nem minősülnek képzőművészetnek, s már irodalomnak is alig. Mindkét esetben (a másodikban is legtöbbször) a szerző neve levált az alkotásról, ennél fogva nem beszélhetünk életműről, életmű részéről sem, hanem kizárólag csak a műalkotás immanens esztétikai értékéről. Magyarán: „Az irodalom nem attól az, ami, hogy írják.” (Vasadi Péter)

Nem kilózzuk, nem dekázzuk tehát a verseket, nem mérlegetjük az életműveket, azok egymáshoz való viszonyításának meg végképp semmi értelme. Verseket olvasunk, a versek – ha jó versek – megmozdítanak bennünk valamit, jobbik esetben ezekről az apró, de hosszan morajló rengésekről teszünk suta feljegyzést az irodalomról való beszéd címén, majd újabb versek – ha jó versek –, írják felül az előzőt. Sajnos ahhoz nem elég hosszú az életünk, hogy időről időre elővegyük ugyanazokat a verseket, újra olvassuk őket, és esztétikai érzékenységünk kevésbé precíz, de annál kényesebb mércéjén újra megvizsgáljuk ránk tett hatását. Az idő ítéletét közvetve tapasztalhatjuk a hagyományból ránk maradt alkotások, művek esetében, ezért soha nem tudhatjuk meg, tulajdonképpen mi is hullott ki a rostán. Ha közvetlenül szeretnénk tapasztalatot szerezni az idő lehetséges/várható ítéletéről, megint csak magunkra kell hagyatkoznunk, de vizsgálódásunk csupán annyira terjedhet ki, hogy az időben korábban született költészeti alkotások, mert itt most azokkal foglalkozunk, érvényesek-e ma is: képesek-e az éveken, évtizedeken átívelve is kifejteni esztétikai hatásukat, volt-e bennük olyan salak, ami mára már kihullott belőlük, átsüt-e még rajtuk a hajdani teremtő indulat, ihletett-e ma is a verset létrehozó hang?

Vagyis a betű. Olvasott versekről lesz szó ugyanis a folytatásban. Buda Ferenc 1955 és 2005 között írt verseit olvastam, olvashattam a közelmúltban, ráadásul feltehetően többé-kevésbé pontos időrendi sorrendbe szedve őket, így a gyűjtemény teljessége és kronológiája (bár a versek csak ritka esetben árulkodnak születésük idejéről, és keltezését is elvétele tartalmaznak) eleve megadta az életmű eddigi tömbjének épülését nyomon követő olvasat lehetőségét. Ha másért nem, azért fontos az ilyen lineáris olvasás, hogy a magunk mércéjét összevethessük a költőével, kíváncsian figyelhessük, amit évek, évtizedek után is érvényesnek ítélünk egy versben, az folytonosságot képezve áthelyeződik-e a későbbiekre, illetve a költői pálya különböző szakaszaiban tapasztalható-e az újdonsággal való kacérkodás, a korábbiak elvetése, netán tagadása, hogyan működnek a módosulások, miként alakul a költő esztétikai szemlélete, változik-e világképe, megtisztul-e verse a felesleges tehertől, ha volt ilyen, és magunkat szondázva füleljünk, mennyire érintenek meg a különböző időszakokban keletkezett alkotások.

Előre kell bocsátanom, Buda Ferenc fél évszázadon átívelő eddigi alkotói műve engem – a hosszabb elhallgatások nyomán, és a végleges elhallgatás fenyegető kísértése ellenére – a folytonosságról, az eleve működő tehetség pazar ívéről, az önmérséklet és a konok indulat szépséges találkozásáról, a sallangmentes költői retorikáról, a kortársak körében is jelen lévő eredeti képpalkotásról, a költői beszéd sallangmentességéről győz meg, a versekben – miként Buda Ferenc jó tanítója, Kiss Tamás magyarázta – egyetlen felesleges szó sincs, nem lehet benne. Ellenben minden, ami ahhoz szükséges, hogy verssé váljon a gondolat, bennük van. Ez persze így butaságnak tűnik: a vers nem attól válik verssé, hogy valami benne van-e (persze a ritmikus ismétlődések sorozatát valami kötelező minimumnak is tekinthetjük), és nem azért lesz valami más, mert valami hiányzik belőle (noha például a versírás *szándéka* nélkül nem feltétlenül születik költemény) – arról van inkább szó, hogy az élmény, a szándék és a nyelvi tehetség olyan intenzitással követel formát magának, amiből csupán vers születhet, amennyiben kifejezetten a magas érzelmi hőfokú lírára gondolunk. Amint tovább ássuk magunkat a témába, kiderül, hogy nem is igazán tudjuk általános érvénnyel meghatározni a vers lényegiségét. „A szemünk gyorsan megmondja, mi a vers. Ha egy oldalon a nyomtatott szöveg körül sok a fehér felület, akkor biztos verssel van dolgunk.” Ez a nyomtatási anomáliára építő definíció nem egy középiskolás dolgozatából származik, hanem a költészet tudományban igencsak bennfentes Wolfgang Kayser *Kleine deutsche Versschule* című művéből, ahol a szerző ehhez még hozzáteszi: „De a versek nem egy szép nyomtatási képként, a szem által, hanem hatásos hangzásukkal, a fül által akarnak hozzáférhetőek lenni.” A tipológiai és akusztikai megközelítés eme általánosításait némileg kihegyezi Dieter Lamping definíciója, amely a hangzásanomáliát teszi meg választóvonalaként a líra és más műnemek közé: „*Versbeszédnek* nevezhető minden olyan beszéd, amely szegmentáltságának különös voltán keresztül, ritmikusságával tér el a normál nyelvi beszédétől. Ennek a szegmentáltságnak a szünetek beiktatása az alapja, amit a próza mondatritmusa és elsősorban: a szintaktikai szegmentáltság nem követel meg. A két egymást követő szünet közötti szegmenst versnek nevezzük.” Gadamer is elvonatkoztatja a vers írás- és nyomtatásképét a költészet akusztikus megképződésétől, és ez utóbbit teszi meg a vers lételemévé: „A hangzás és értelem lebegő viszonyába, amely a költeményt létrehozza, nem tolkodhat be egyenrangú partnerként az írásjel. Amit az olvasó belső füllel nem tud meghallani, ami nem képes a költemény hangzásának és értelmének ritmikus tagoltságát szolgálni, annak tulajdonképpen nincsen poétikai léte.” Forgathatjuk, csavarhatjuk, újra és újra definiálhatjuk, a vers mibenlétének kulcsa valahol a vers ritmikus tagoltságában rejlik, amit akár akusztikusan (fónikusan), akár vizuálisan (grafémák közbeiktatásával) érzékel a befogadó. A vers persze az évezredek fejlődése, alakulása nyomán más akar lenni, mint ahogy a regény is más akar lenni, mint amilyen

egy évszázaddal ezelőtt volt, attól is, mint amilyen huszonöt évvel ezelőtt volt, és ugyanúgy, mint ahogy az elbeszélés és a dráma is más akar lenni, mint ami volt. Csakhogy, amíg például a regény képes meggyőzni arról, hogy akkor is regény marad, ha az egész helyett a részletet mutatja, ha belső világa nem konstruálódik, hanem dekonstruálódik, ha illúzió helyett dezillúziót kelt, ha a különböző látószögek által meghatározott világképét nem a nagyepika, hanem a napló, a levél, az emlékirat, a feljegyzés eszközeivel jeleníti meg, addig a vers esetében megbocsáthatatlannak tűnik a lényegtől, a költészettől való elszakadási szándéka. A korokon átívelő tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy a vers igazán csupán a költészetnek ad illő otthont, miként azt a magát műkedvelő írónak valló, a közvéleményben ponyvaszerzőnek tartott H. P. Lovecraft egyszerűen és közérthetően megfogalmazta: „a verses forma emelkedett ritmusai és egységes mintázatai elsősorban a költészetnek nyújtanak megfelelő közeget – amelynek lényege, hogy erős érzelmeket állít elének élesen, egyszerűen, és főleg nem intellektuálisan ábrázolva őket közvetett, figuratív, képi eszközökkel. Ezért hát nem éppen bölcs dolog ezeket a ritmusokat és mintázatokat alkalmazni, mikor nem akarunk mást, mint kijelenteni, állítani, vagy prédikálni.” Arról van tehát szó, amit Gyergyai Albertnek az esszéje vonatkoztatott gondolata nyomán úgy definiálhatnánk, hogy a jó vers csak olyan élményről szólhat, amely csak költészet alakulhat. A költészet soha nem jelent ki semmit, nem elemez és nem magyaráz, nem bizonyít és nem buzdít semmire se, „csupán ábrázol, kiemel, szimbolizál, megvilágít, vagy más módon kifejez valamely hangulatot vagy fontosnak érzett tárgyat” – miként ezt a műkedvelő író feljegyezte. Igaz, vagy száz évvel ezelőtt, az idő múlása azonban semmit se változtatott a költészet mibenlétén, csupán megjelenési formája, a vers sziporkázott millió lehetséges irányba. Alaköltései nyomán azonban mindvégig megmaradt versnek – amennyiben a költészetnek adott otthont.

Buda Ferenc versei és a költészet fogalma közé feltétlenül egyenlőségjel tehető.

Első verseit tízévesen vetette papírra, illetve őrizte meg emlékezetében. Egyik, talán éppen a legelső így hangzik: „*Esik a hó, nincs már virág, / Fehérbe borult a világ, / A fák kopaszon állnak, / Rájuk bús varjak szállanak.*” Ezt a négy sorost még nem a papír őrizte meg, hanem a szerző emlékezete, és a Petőfin, Aranyon nevelődött, József Attilától indított, Nagy Lászlóval, Szécsi Margittal, Juhász Ferencsel érintkező versvilágú költő nem különösebben büszke rá. A tizenkilencedik évtől megőrzött verseire azonban bizonyára annál inkább lehet – nem tudom, az-e –, de már a korai verseiben a reneszánsz ember önbecsülésével és fontosságának tudatosulásával vette birtokába a költészetet. (Később ennek az érzésnek a helyét a semmisség tudata írja majd felül.) Versében a pincelakásból kilépett fiatalembert a fényre, a végtelenbe való vágyódás hevülete hatja át, a nem vagyok akárki öntudatos hetykesége mögött a továbblépés igénye dörömböl, annak az eltökéltsége, hogy ne legyek, ne maradjak akárki, ne egy a sok közül, ugyanakkor a közösségből kiszakíthatatlan egyedként tekint magára: „*világ verdes a szőcembem*” – írja, ez a szív pedig arra vágyik, hogy a világ is magához ölelje: a külső világ ugyanúgy, mint a belső világ, a vers – József Attila kozmikus világképéhez hasonlóan – a makro- és mikrokozmosznak a szeretetben való harmonizálódására vágyakozó megszólalás. Ezekből az első versekből azonnal kitűnik, hogy Buda az a fajta költő, aki még tud és mer szerelmes verset írni, gondoljunk csak a *Ne rejtőzz el* című antologikus darabra. A fiatal, a pálya elejét koptató költő azonban a szeretet- és szerelemvágya mellett tanúsítja, hogy tökéletesen ismeri a világot. A vidámságot parancsoló ritmusú, életkorából eredően hetyke, hej, mit nekem a világ! vagánysága („*Csak semmim van, néha a se*”), a nincstelenség felfedezett szabadsága mögött máris ott a vers következő két sorában a realitás lehangoló tapasztalata („*ökörnyálon száll a vágyam, / s megakad a tarló ágban*”), a rövidre szabott szárnyalás tudatosítja a kényszerű elmúlást („*megy az idő, megyek én is*”), ami mellé felsorakoztatja a nemlét

metafizikai borzongását („Nincsen semmim, egy kevés se, / lehet, nem vagyok már én se.”), amit végül a verset indító kedélyességbe fordít („Milyen jó a csupa semmi: / sohasem kell megkeresni.”) [Semmi].

A feltételezett időrendet követő olvasás során néhány önmeghatározó és szerelmes vers után egyszerre csak romantikus lobogással nyomatékosul az egymáshoz tartozás, az elköteleződés, a vállalás, az angazsálódás tudata („ezerként de egyként”[...] „maradok egésznek / ezer darabban is / egy lobogó lélek”), sejtjük, 1956-nál tartunk, és máris egy panaszdal zúdul ránk, arra meg már felkiáltó-felszólító mondattal indított vers csap le, szinte fizikai közelségbe hozva a forradalom mozgásait, az érzelmi hatást a vers szakaszolása külön mozgósítja. Ezekben a forradalom idején született versekben az a bámulat, hogy a mérhetetlen hőfokú indulat – mi másból teremne a vers? – nem deklaratív szövegekben, hanem pazar képekben csapódik le, és ma már, az 1956-os olvasattól fél századra eltávolodott világban is hitelessé és fontossá teszik a verseket [Távol... , Rend, Tizenöt-húszéves halottak, Pesten esik a hó, Írásjel nélkül, Vagyunk verebek...]. 1956 költői témaként 1998-ban újra fölukkant, akkor azonban már csak töredék születhet, ennyi idő elteltével ugyanis a vers már szembeszegül mindazzal, ami történelem, ami személyes élmény, az indulattal szemben a versről való gondolkodás mondatja, írhatja a kimondhatatlanság, a befejezhetetlenség gondolatát. Buda Ferenc ezen – korábbi – pályaszakaszának volt egy irodalmon kívüli olvasata is. A forradalom idején a versek természetesen nem jelentek meg nyomtatásban, hanem másolatokban terjesztették egymás között az egyetemisták, azokban a napokban ugyanis ezekbe a költeményekbe lehetett kapaszkodni. Ugyanakkor az ügyességre is eljutottak az Égető álnév alatt írott – és valószínűleg a szerző kézírásával sokszorosított, és a szerző által is terjesztett – versek, ahol pedig az államrend elleni izgatás bűncselekményét kimerítő dokumentumként olvasták őket. Buda Ferenc ugyan ösztönösen meglépett az őt kereső nyomozók elől, de alig félnap bujdosás után besétált a rendőrségre és föladata magát. Ebben a gesztusában benne van bizonyára a fiatal naivitás, amivel elfogadta apja biztatását, hogy majd kiment az ítélet alól, kihozza a börtönből, de benne lehet a cselekedetét, a versét vállaló fiatalember konoksága is, annyi azonban mindenképpen bizonyos, hogy Buda Ferenc ekkor szerezte az örök életre szóló tapasztalatát, hogy a költő versében hatalom van, cáfolhatatlan erő, lám, tömegeket lelkesített, magára meg kihívta a balsorsot, és ez a tapasztalata meggyőződésévé vált. Végül a Rend, a Tizenöt-húszéves halottak, és a Pesten esik a hó című versek miatt egy évet ült börtönben. Ami újabb nagy tapasztalatnak bizonyult. A vers hatalmába vetett hite a költészet morális angazsálásának motorjaként működött, ugyanúgy, mint előtte József Attilánál, majd vele párhuzamosan Pilinszky-nél, Petri Györgynél, el egészen Sziveri Jánosig, természetesen elkülönböző tematikai világgal és anyaggal, immanens megszólalásban.

A derű ismét a szerelem nyomán lopózik vissza a versbe, amikor a költő újra zöld termést kíván gondárnyékos földjére és talán már hagyná elúzni a homloka házereszen feketén ülő gondokat. A szellemi nyugalom és a szerelmi béke megnyugvást teremtő pillanatait azonban szinte azon nyomban földúlja a militáns, parancsuralmi elvek és módszerek újbóli fölbukkanása, illetve soha igazán eltűnése, ami fölötti elborulása újfent kamaszos hevületbe tornyosul; a falkához tartozás változó jelképei mögé rejtőző, új alakot öltő, régi szemléletű „névleg-emberek” újbóli fölbukkanása felébreszti a régi/sohasem múltó félelmeket a költőben. Ebből a megújuló elkomorodásból sarjadnak ki az olyan miniatűr remek, mint például a Kihűl című vers, amiről nagy valószínűséggel lehet, hogy börtönvers, miként azok az időbeli környezetében olvashatók is. A börtönversek is vallomások, miként Buda Ferenc legtöbb költeménye, a „veszélyes versei” miatt hazájában idegenné lett költőt itt a szerelem mellett a nemzetársai (jobbik) részébe vetett hite is vigasztalja és élteti, az „örzöm a parazsat / és mérem a világot” elhivatottsága és elkötelezettsége erősebb a versben

a derékba tört jövő és a szakmai továbblépés ellehetetlenülésének bizonyosságánál, és az ország (a haza!) elhagyásának felsejülő lehetőségénél. A „fiaim a szavak” elhivatottsága nyújt kapaszkodót a feje tetejére állt világban, amelyben az erkölcs is visszájára fordult: „*de élni akarok / és megmaradni jónak. / Bár meg is hallatok / épp ebből kifolyólag.*” (Nőttem). A börtönben született versek memorizálása lehetett Buda Ferenc számára a szellemet fenntartó erő, a napi erkölcsi tisztálkodás, és ez a mentálhigiénés cselekedet eredményezhette Polonius mondatának (Shakespeare Hamletjéből) ma posztmodern csalafintaságnak tűnő, ellenkező előjelűvé fordítását: „*Örült rendszer, de van benne – beszéd!*”

A több kisebb, illetve töredékben maradt alkotás mellett megszületett a nagy börtönvers, a *Falak könyve*, ami a huszonegy éves, az „államrend elleni bujtogatásért” börtönbe zárt fiatalember „*semmim sincsen, mégis csak veszíthetek*” tapasztalatában összegzett megaláztatásának hevületéből fakadó negatív hősköltemény, abban az értelemben, hogy a vers a hősköltemények negatív lenyomata. A legkomorabb képeket, a halottak kérérlhetetlen, igazságukat némán követelő vonulását rémületes látomásba transzponáló filmként megjelenítő verse a *Könyörgés*, az emelkedett indulattal, lázhoz közeli hevülettel kiejtett mondatok varázslatos orkesztrálása.

Az életmű eddig nyomtatásba került részének jelentős szeletét képezik az önmeghatározó versek, amelyek az identitáskeresés hol blaszfém, hol fennkölt megszólalásában tárgyiasulnak („*Nem voltam én hős csak hülye / más bolondok hegedűje*”; „*meztelen csiga vagyok, / szarvaím a csillagok*”; „*s én terpesztett lábbal állok a vizek fölött*”; „*s elcsorog vízen hagyott nyomom, / mert én vagyok a napfény*”; „*Egyetlen sebezhető pont vagyok, / a világ közepe*.”; „*Ember vagyok, emberhez van közöm, / s földi füvekben megtörülközöm*”; „*Nem vagyok senki rabja, / csak önmagam darabja*”; „*felfelé gördülő kő vagyok*”), ugyanakkor az önmeghatározás kizárásos formájával is találkozhatunk („*pap nem vagyok*”), és megjelenik az identitás jövőbe vetített képe is („*Legyek megszólaló kő, eleven emlékezet*”). Az öndefiníciók sora a világba vetett ember természetes reakciójának kivetülése, annak a felismerésnek a folyamánya, hogy olyasmiről is megtörténhet, aminek nem lenne szabad megtörténnie, hogy a megannyi társ mellett teljesen magányos az egyén, olyannyira egyedül van, hogy gondviselésre se számíthat, hogy léte a világ számára teljesen közömbös, és el, egészen a legvégsőig, ez a megvilágosodás annak a tudatosulását eredményezi, hogy ember fölött nincs gondviselés, a világ számára teljesen érdektelen, él-e, hal-e. Magányos. Teljesen egyedül van az iránta közömbös környezetben. Ez a hideg iszonyat, az ésszerűség és a megmagyarázhatóság elvesztése nyomán föllépő kozmikus rettenet és spirituális rettenet egyenes úton vezet a Semmi, az egyszerre fenyegető és csábító Nihil vonzásköréig, ami a versre is rávetül: „*Nincs fölöttem hatalom, / mert keresztülnéztem a csontjain, / és megláttam a semmit. / [...] Bordáim boltívei közé zártam az orgonahangú istent, / szabad vagyok.*” (Egyetlen...); „*s húshagyó kedden / mi leszünk ketten: / én meg a semmi. / így vagyok hűtlen.*” (A szentlelkeknek). A világba vetettség nyomán támadó rettenet háborzongató, apokaliptikus képekben vetül ki, amelyekben a szél eloldozza „*a messziségek ördögi merevítőköteleit*”, elszabadulnak „*a vihar veszett csődőrei*”, amivel szemben a „*leszegett nyakú konokság visz előre*”, és az éjszakai viharban kedveséhez/megnyugvásához indult költő a „*felfelé gördülő kő*” metaforájába keményedik.

A magára maradt, a gondviselés metafizikai reményét is elvesztő embernek valamibe kapaszkodnia kell. Buda Ferenc esetében, miként az előzőkből kiviláglik, ezt a kapaszkodót elsősorban önmaga jelenti, utána a szerelem, harmadikként pedig a természet. A költészet szívesen tematizálja a természetet, újabban különösen a kertet, ami fraktáljellegénél, vagyis annak a képességénél fogva, hogy minden apró részlete megjeleníti az egészet, bekerítetttségével, vagyis elkülönülésével, állandó gondozásával, vagy éppen vad burjánzásával a költészet önmetaforájává lett. Buda Ferenc nem épít mítoszt a magánbi-

rodalmat, a kisajátított természetet jelképező kert köré, számára ugyanis a kert korántsem egyenlíthető ki a költéssel, a kertészkedés nem azonosítható a versírással, mégis nagy ívű ódát, káprázatos verset ír *Kert* címmel, amiben a kert inkább az emberi létszféra megjelenítőjévé válik, a dolgos kezek és a szegények birodalmaként éli meg a természet minden adományát: „*kavargó nyugalom gond- / terhelt kicsi ország, kímélettel / körülhatárolt birodalma / só-lepte szorgalomnak*”, ugyanakkor a kert a „*takarékosok tőkéje, / gyermekkor tenyérynői dzsungel*”, illetve: „*leigázott növények rendje, / szelíd szövevény*”; „*földtől lopott parányi haszon / lelőhelye, szegénység címere*”, a kert szinte minden, ami a modern kor magányosainak, a falusi és a tanyán élő emberek behatárolt világát jelenti:

*„ó, kert, leigázott, emberi
szfóból kisarjadó növények
szelíd országa, parányi haszon
lelőhelye, szegénység címere.
ó, kert, te mindenből-egy-kevés,
ó, kert, aggodalom ünnepe,
kímélet végigtérdelt temploma,
ó, kert, gyerekkori emlékek
erdeje, kavargó nyugalom
élő ágya, ne légy menedék!”*

Egyetlen dolog nem lehet, nem szabad, hogy azzá váljon a kert: a kivonulás terepe, az elrejtőzés zuga, az öncélú bibelődés terepuma, a nem-vállalás menedéke, vagyis a költészet köldöknéző metaforája.

A forradalom idején, majd a bebörtönzés során a verseket szülő zaklatottság nyomába a nagy ívű indulat és a hosszan kitartott hang kerül, a rövid(ebb) darabokat és töredékeket hosszúversek követik, olykor fennkölt hangon, olykor a narratív, folyamatos időrendiség köré épülő, ismétlődésekkel nyomatékosított, áradó versmondatokból építkezvén, a sodró beszédfolyamból minduntalan bámulatos metaforák, „villámló szavak” buknak elő, minduntalan emlékeztetve és figyelmeztetve az ember parányiságára és a világ (értsd: természet) végtelenségének felfoghatatlanságára, amihez csupán alázattal lehet/szabad közelíteni, különben a világot működtető roppant, és az ember iránt közömbös erők szertelenségükben összeroppantják az egyént. Sorsa az lesz, amit nemtelen (ember)társai szántak neki, de a „leszegett nyakú konokság”-ot, a költő (itt nyugodtan használható a nagy kezdőbetű: Költő) természetét ember nem törheti meg.

Az olyan típusú költőknél, mint Buda Ferenc, a vallomásosságot referenciális értelemben kell értelmezni, a líra szorosan és hitelesen kötődik az életrajzhoz, valós események tevődnek át a vers érzelmi-megjelenítő síkjára. A költő életrajza első szakaszának versbe épülő szintézisét a *Füvek példája* című költeményből olvashatjuk ki:

*„Hogy is láthatnék villámló szavakhoz
megszabadult tekintetemmel?
Hisz voltam én is rajongó kölyök,
madarakhoz igazított járású,
könnyű lábom futottam, egyenest,
sugárzó képpel, mint aki lámpát nyelt reggelire,
és horzsolást, hideget, meleget:
mindent kihevertem.
Aztán jött ama keresztben fújó vihar,*

*a szél, a csillagverő, porszemeket petéző,
kibontotta a tüzekeket, a lobogó harag
pillanat-piros lángja kibomlott,
és én hurcoltam magamban jódarabon
az akkor szerzett sebeket, nyavalyákat,
majd néma kövek lettek a társaim, kutyák, verebek
és lágy pillantású lovak.
Ifjúságom is félig befedve már
aranyszeplés, rothadó levelekkel.
Hogy is láthatnék villámló szavakhoz
megszabdalt tekintetemmel?"*

A versekből egyre inkább fogynak a csillagok – a korai költemények reflektált szava, úgy terebélyesedik el bennük a nyugalom, s a természet már nemcsak a fenyegető erők testet öltő megjelenése, hanem példaadó és csodálatra méltó lételem, amelynek megpillantásához egy-egy vers nyit utat: „Éled a tél-tarka mező, e penészes Jézus-arc, / hórongyai alól ütköznek zöld szakálltüskék: / végtelen vetés-sorok,” (Sújtok tavaszi ággal). Aztán, mintha valóban az életutat követné a versek sora, a falu válik a költő egyszerre látomásos és valós témájává, a természet képei szociográfiai tartalmakkal töltődnek föl. Huszonnyolc éves ekkor a költő, a versében a korábban frekventált csillagok szó helyére a kutya helyettesítődik be, amit még akkor is villanyéllal üt gazdája, ha éppen tolvajt riaszt el csaholásával, s ebből a kutyából lesz egyedüli társa, akivel megosztja lakásának magányát. Harmincesztendő, amikor a „csillag” újra megjelenik a versében, ekkor azonban már nem a forradalom, az ifjú tűz vagy a távolra vágyakozás metaforájaként, hanem – érdekes módon – a végzet, a pusztulástudat „kurta szigony”-aként értelmezhetően.

A következő nagy életösszegző vers a *Szólaljatok*, kezdetű vagy című (a vessző is a címhez tartozik) költemény, amely már nem említi a börtönt, de újra problematizálja a haza, majd az otthon kérdés- és témakörét, miközben számot ad az addigi élete (28 év) megpróbáltatásairól. Ugyancsak hasonló elszámolást végez a *Lennék kisgyermek* című versében, ahol a komorság inkább a hangulatban, mint a képekben jelenik meg, a múlttal való elszámolás lezárult, a megpihenés, a játék, az önfeledt felszabadultság idejének kellene következnie, de hiába óhaj, hiába fohász, a költő keze nem áll játékra, a vér metrumot, a szív ritmust diktál, a megpihenés nyugalalmát földörömböli a tenniakarás heve. Tényleges felszabadultsággal szinte csupán a gyermekversek között találkozunk.

A legnagyobb sodrású versek egyike *Az elesett katonák emlékére*, páratlan megjelenítő erővel idézi meg a hadba vonulók vonatát, az elhagyott otthonokat és a hozzátartozókat, a fölládozottság tudatának komor, súlyos képeit. A vers ritmusát a „parancsra új parancs, szabályra új szabály” – sor újbóli és újbóli ismétlése teszi lüktetővé, egyetlen dobogásban összesítve idézi meg a mozdony dohogását, a vaskerekek kattogását a síneken, a vagonok mellett elsuhanni tűnő fák villanásait, a menetelés ütemességét és az ágyúdörögés kíméletlen moráját, majd egy hosszan alliteráló sor (*vakok vigyáznak, vakoknak vak vezet / vezérelnek*) dobpergéses staccatója a golyózápor, a pergőtűz rettenetét vetíti rá a kiszámított ritmusú menetelésre, hogy – zenei kompozícióként – a vers decrescendóval végül a csend némaságába halkuljon. Buda Ferenc költészetén tanítani lehetne, hogy a gondolatot, a mondatot a folyamatos ismétlődések sorozatossága teszi verssé. Nála az ütem mindig feszesen dobban, hol dalszerű hetykeséggel, hol balladás szünetekkel, hol vizuális, tipográfiai nyomatékositással is kiemelve, de minduntalan lüktet a szöveg, még az Ady Endre halálának ötvenedik évfordulójára írt, vagy a *Kincseket őrzők* című prózaversében is, akárcsak a futurista tipográfiát és energiákat idéző *Roham* című köl-

teményéből is ősi ritmusok dobolnak elő, bár ennek a versnek a hangszerelése teljesen más, sámándal helyett inkább nagyzenekari partitúra, amelynek olvasása során a teljes zsalókórust halljuk. Az ilyen partitúrának a megszólaltatása a legtöbb, amit költő megtehet. Az ismétlődés alakzatai között kiemelt helyen áll Buda költészetében a szintagmák, szókapcsolatok ismétlése. Buda Ferenc nem refrénben gondolkodik – bár például a *Két kazak népdal*ban természetesen használja a strófavégi ismétlést –, hanem sokkal bonyolultabb ritmusképlet alapján helyezi el az ismétlődő szókapcsolatokat, amivel hangsúlyos nyomatékosító hatást visz át a befogadóra, mintha a vers ritmusát visszhangzó rezonátordoboza nyerne még mélyebb regisztert ezeknek az ismétlődéseknek köszönhetően, amihez hozzájárul a hangsúlyos dikció, a fokozás, a felsorolás, a kérdés, a felkiáltás retorikai alakzata. Ebből a ritmusba ágyazottságból eredően különös, hogy milyen mesterien szólaltatja meg a haiku-formát: a megnevezhetetlen abszolút szubjektumot megszólaltató, számunkra, életmódunktól, filozófiánktól annyira távol álló költői alakzatot, amire egyéb magyarázatot nem tudok, mint azt, hogy Buda Ferenc természet- és létfilozófiája túllépett a vallási kötöttségeken, eljutott a hithez, ami valami egyetemességet szeretne látni a világ partikuláris, semmisi dolgaiban. Ehhez mindenképpen hozzájárulhatott a közép-ázsiai, a török népekkel való szellemi ismerkedése, de bizonyára nagy tévedés lenne ennek a kapcsolatnak tulajdonítani a haikuban való otthonosságát. Ugyanakkor a limerik se idegen tőle, pedig ez az angol versforma (limerick) már majdnem annyira ellentéte a haikunak, hogy akár a negatívjaként is jelölhetnénk, persze egymáshoz semmi közük. Alanyiség, bölcsélet, létfaggató kételyek, nyelvi játékoság, kísérletező poézis, mind-mind egyben jelentkezik Buda Ferencnél, aki addig viszi a játékoságot, hogy anagrammákat is sorjáz, persze ilyenkor se a fonémákkal vagy grafémákkal való öncélú játék ösztönzi, hanem a homo poeticus és a homo moralis kiegyensúlyozottsága nyomán összefonódó erkölcsi fölháborodása és indulata. A *Politika* két anagrammája nála: „*Aki lop: ti*”, és „*Piti akol*”, a *Privatizációé*: „*Tó, víz, cári pia...*”, és „*Ó, tíz pici árva!*”, a legszebb pedig talán a *Lendületben az ország* anagrammája: „*Ege: lenn. Űz, mert dobál. / Az dorgál – te ülsz benne.*”

Az 1973-as esztendő újra az egzisztenciális veszélyeztetettség idejeként járja át a verseket, amelyek hol a globális pusztulás képét hívják elő, hol az emberi erő hitványságára és a szervek pusztulékonyosságára mutatnak rá, majd a társ- és önféltés szólalmain felül emelkedve az Urat szólítják meg. Nem a klasszikus értelemben vett istenes versek ezek, hanem annak a kételynek és tagadásnak a megfogalmazásai, hogy létezik-e gondviselés. Egy olyan ember megnyilatkozásai, aki fölismerte a maga (az ember) semmisi mivoltát, és képtelen elhinni, hogy ne lenne valami fölötte álló szervezetség, amely összetartja a tömérdék semmisséget. Ennek a kozmikus magánynak a félelme ver gyökeret a magasan ívelő *Tanya-hazám* című költeményében, ami egy újabb számvetés, versben, amelyben hol játékos tipográfiával, hol komor sortömbökkel megjelenítve, hosszan kitarított, magas érzelmi regiszterű hangon faggatja magát a választott létmódjáról, a paraszti világról, múlttól, jelenről, jövőről. A későbbi *Árvaföld* mintha a *Tanya-hazám* újraéneklése lenne, csak oldottabb ritmusban, még jobban megtisztítva, arányosan verselve a létbehelyeztettség, létbevetettség kérdéseiről, és ezt a sort zárja az ugyancsak kérdésektől zsúfolt, *Himnusz haza* című költeménye. Zárja-e? Aligha. A *Rigmusok a századra, századvégre* című költemény címével jelzi (ha mindent elhiszünk a költőknek, de ez esetben feltétlenül hitelt adhatunk a címnek) keletkezésének idejét, majd egy lendületes vers következik a cím után, egy sziporkázó körkép, költői és emberi (a kettő között ez esetben fogalmazási, nem pedig fajsúlyi eltérésre gondolván teszek különbséget) kérdések és a korban felsejlő dilemmák felező nyolcasokban dobbantva robognak végig a sorokon, felveszik azt a rakétázó tempót, amiről a vers szavai is beszélnek, így sziporkázó egységbe illeszkedik a költői indulat, a kirobbanó gondolat, a nyomatékos ritmus és a pergő rím. Erre már

leütéssel válaszol az *Össztánc*, a 8+6-os, jól skandálható, refrénnel – amelynek csupán 1. és 3. sora ismétlődik, a 2. és 4. sor mindig új –, lendületes haláltáncdal, továbbnéklése a *Rigmusok a századra, századvégre* versnek, remek darab, s ennek is van folytatása, a humort és a kihagyott iróniát az előzőkhöz hasonlóan nem nélkülöző *Tiborc tűnődikben*.

1977 októberében elhunyt Kormos István, negyed évvel rá Nagy László. Buda Ferenc az előzőtől verses levélben, utóbbtól verses nekrológban búcsúzott. Nagy Lászlóhoz 1995-ben is intézett egy kézbesíthetetlen episztolát, de egyéb verseibe is vissza-visszajár a halott költőtárs. A költőtársak halála egyszerre beszédessé tette a költőt, hosszú, tagolt versmondatok áradásából épül verse, mintha hirtelen kevésnek bizonyulna a szó és a kép, sok lenne a még elmondandó, és szemmel láthatóan kevés hozzá az idő. Ezt a kiömlő szópatakat az újra feszes, szűkszavú, látványos képi világú költemények sora követi, s ezek a versek egy kifordított időről szólnak, amelyben a hóval beköszöntő húsvéton elmarad a föltámadás, az *Elégia* című verse például egy pusztuló világról beszámoló helyzetjelentés; a mindenségre vágyó költő belenyugvással szemléli idejének és életének múlását, ami észrevétlenül börtönként falazza körül a maga teremtetette szabadságát.

Ebben az időben került sor Buda Ferenc ázsiai utazására, ott szerzett tapasztalata tovább mélyíti kételyeit, személyes mulandóságának bizonyossága fölé telepszik az ősök eltűnésének nyilvánvalósága. A tapasztalat nyomán 1983-ra teljesen megkeseredik, az életre már csak mint „krónikus jelen”-re képes nézni. A '83 című költeménye is számvetés, amelyben az *Elégia* és az *Ázsia felett* versekben felvetett kérdések és megfogalmazódó tapasztalatok még komorabb hangütésben jelennek meg: „*Múltam csak sejtetem, / jövőmről mit sem tudok, / földbe enyészik a jelen,*”, majd az egyéni megszólítotttság rávetül a társadalom egészére: „*Száz éve itt minden ideiglenes.*”, amit újra az egyénre visszamutató képpel nyomatékosít: „*Nem a kezemben: / hátamban a kés.*”, s miután „*elhallgatott és elhallgattatott szavak*”-ról, a lelken ejtett sebekről és csonkolásokról számot ad, léthelyzetét „*Csőndország*”-ként nevezi meg, amelyben mázsányi teher nehezedik rá. Újabb költőtárs, Szécsi Margit elvesztése korbácsolja indulatát a jelen költőien költőietlen leírására: „*Csillag-magasság helyett a talajbaktériumok / szintjén tenyésző művek sora példázza: miféle jellemvonások számára / otthonos a konszolidáció néven közismert társadalmi-lélekközi állapot, / a szellemi és erkölcsi értékek iránti tartós kereslethiány*”.

A versek sorába belopóznak az időskorral foglalkozó költemények, amelyekben tény-leíró, tudomásul vevő hangon szólal meg a költő, bár egyre súlyosabb szociális tartalmakkal és morális elégedetlenséggel telítődnek a versei, mégis inkább bölcs tanácsokkal felvértezve igyekszik elfogadhatóvá tenni életének ezt a szakaszát (*Üzenettörítés*), s mi sem természetesebb, hogy itt újra megszólaltatja az Urat, de ugyanazon a távolságtartó hangon, miként korábban is, megalázkodás, vagy a nyájhoz való megtérés helyett korrekt viszonyt kínálva fel, és várva el (*Fohász a virradatban*). Ennek a pályaszakasznak is van két, az életutat összegző, a korábbiakhoz képest meglepően rövid verse, a *Hőből, fényből* és az *Isten szalmaszálán*, amelyekben a korábbiaknál még mélyebben le- és megtisztulva, a lélek megbékélésével és a költött szó csiszolt simulékonyásával szólal meg a költő. Bölcs választás nyomán ez utóbbi lett címadója a Buda Ferenc legszebb verseit összefogó, a Forrás Kiadónál 2006-ban megjelent, az *összeseket* kiváló, a szerző válogatásában előlegező kötetnek. Válogatott versek kötetét csak így, a szerző munkája nyomán tudok elképzelni, de egyébként nem kedvelem őket: az összes vers az, ami nyomán vizsgálható egy életmű. A hetvenesztendős Buda Ferenc „összesei” is csupán az *eddig legjobbat* reprezentálják, és bízom benne, még sokáig kell várnunk a tényleges összes verseire.

Józsa Fábián

Határ és határtalanság

az 50 esztendőös Buda Ferencnek

*különös vonzások közt élek
csöppnyi ország – végtelen haza
határ és határtalanság
kis nemzet harcos ideológia*

*különös vonzások közt élek
kelet-nyugat avagy nyugat-kelet
frontország történelem-rémregény
forradalom-temető alkony-kikelet*

*csöppnyi ország eszmevesztőhely
tan-terror tan eklektika
szó szó ellen szövetkezik
a szabadságharcos – bandita*

*különös ahogy itt élek
az ország bomló szíve alatt
különös lény különös időben
túlélő múmia – féreg-falat*

1986. november

Józsa Fábián verse 1986-ban íródott, akkor nem jelent meg. Húsz év múltán közöljük. (A Szerk.)

Nagy Gábor

Buda Ferenc-torzó könyvekkel

„... nem szeretem, ha az ember rátarti, hivaalkodó törpe módjára elhomályosítani igyekszik a Mindenség fényeit. Napjainkban a fényszennyezés már ott díszleg a környezetkárosító tényezők sorában. Földi káprázatok tolakódnak a mennybolt magasztos látványa elé, s a városlakó ember lassacskán el is felejt, milyen lehet a tiszta, csillagos ég.”

(Buda Ferenc: Rendkeresés. Jegyzetlapjaimból)

1. Egy magyar európai

Ha valóban az az európaiság mércéje valamely magyar író vagy költő esetében, hogy műve mennyire illeszthető be a legújabb nyugat-európai folyamatok (t)rendjébe, akkor Buda Ferenc ma minden bizonnyal az egyik „le európaibb” magyar költőnk. Skandináv, német és francia példákat idézhetnénk annak igazolásául, hogy a nem annyira földrajzi, mint társadalmi értelemben vett Nyugat-Európa kulturális közbeszédének egyik aktuális tárgya az a gondolkodásmód, amelyet régebben egyszerűen környezetbarátnak hívtunk, ma inkább divatosan – még a magyar irodalom érettségi szövegértés feladatában is előforduló kifejezéssel – „környezettudatos”-nak nevezünk, a kifejezés ilyen, a magyar nyelv szemléletétől idegen változatában is hódolva a nyugati nyelvek felfogásának.

A környezettudatos mégis kifejezőbb Buda esetében, hisz nála nem a környezet, a természet iránti rajongásról van szó (persze arról is), mint inkább a féltésről, aggodásról annak *tudatában*, hogy az ember gátlástalanul pusztítja saját (s nem mellesleg: más élőlények) életterét. És mint Illyés vízügyekben illetékes költője, Buda nem áttal arra a következtetésre jutni, hogy a felelőtlenség *tudatosítása* művészi, költői feladat is – ha már más, aki figyelmeztessen, nem akad, vagy legalábbis nem elég hangos a szava. A program kitűzésében: vegytiszta programosság; megvalósításában: szintiszta költőiség. Ez a program – nevezzük inkább témának, noha nyilvánvaló, hogy attitűd, világnézet is egyben, szóval ez a téma nem a divat csinnadrattájával vonult be e lírába, hanem szervesen kapcsolódik az eddigi pálya ívéhez. Mintegy matematikai logikával következik a táj festői, a szülőföld gondolati és az ott élő ember szociográfiai képéből – hogy Buda Ferenc lírájának főbb szemléleti egységeit alkalmilag különválasszuk, nem feledve, hogy ezek mindig egységbe forrva léteznek nála – a fordított nézőpont, amely a – létfilozófiai és társadalmi értelemben egyszerre felfogott – embertől halad az ember által veszélyeztetett természetig.

Ha a 20. század második felére gondolunk, óhatatlan párhuzamként kínálkozik az atomtól való fenyegetettség és ennek szintén gazdag európai irodalma. Éppen csak a mai fenyegetések sokrétűbbek és bonyolultabbak (miközben az atomcsapás veszélye sem múlt el végképp). S ha valami elhatárolja Buda Ferencet ettől a – csezlav miloszi értelemben – *katasztrofista* lírától, az éppen e szemlélet szervesülése e költészet más szegmenseihez. Buda lírája a nemzeti irodalom bartóki modelljéhez kapcsolódik: nemzeti és egyetemes, természeti és történelmi ötvözése, múlt és jelen összekapcsolása hoz létre a

Bartók zenéjéből ismert gondolati és formai szintézist. A nemzet történelmi múltja mint a jelen társadalmi folyamatainak örök mércéje kapcsolódik a Buda-vers szociologikus látásmódjához, mely elsősorban a falusi, tanyasi ember életéről, közérzetéről – minden korok alulso Magyarországaról nyújt képet. Ehhez a „környezettudatos” (talán akkor inkább már „természettudatos”) szemlélet úgy kapcsolódik szervesen, hogy múlt és jelen dimenziójához a harmadikat, a jövőt is odakapcsolja. Ugyanakkor a katasztrofista nézőpontból láttatott ember nem elszigetelt pusztító lény, felelőtlenségének lenyomatai ott vannak a társadalom életében is, így e dimenzióban logikusan és hatásosan forrasztja egybe Buda a társadalom- és „természet”- (pontosabban: „ember”-) kritikát, azaz nem valamiféle fölöttünk rendelkező ismeretlen hatalom, tőlünk független szörny veszélyezteti Földünket (mint az atomkor katasztrofista verseiben gyakran), hanem ugyanaz az ember, aki a társadalom ügyeit is tékozló despota módjára intézi.

S ez az a pont, ahol a „környezettudatos” vagy katasztrofista Buda Ferenc különbözik a nyugat-európai költőktől. Jellegzetesen „magyaros” szemléletmód ez, azaz olyan gondolkodói világlátás, amely Budát úgy kapcsolja az európai líra áramába, hogy azt eredeti saját iránnyal és lendülettel gazdagítja. (S magam is szívesebben tekintem ezt az európaiság mércéjének, semmint a teljes belesimulást, mondjanak bármit is a magyar írástudókból Frankfurtban sztárt csináló korifeusok. *Magyar* európaiként ott lenni Európában: ezt tudná – másoké mellett – Buda Ferenc költészete, ha a Magyarokat Kultúreurópaivá Alakító felelős intézmény módot adna erre.) Ráadásul Buda költészete a hatalom természetrajzát adva is szervesen gyökerezik az európai hagyományban. Csakhogy nála nem a szuverén individuum áll szemben valamiféle titokzatos (nehezen ellenőrizhető), óriási (egészében átláthatatlan) hatalommal – a nyugat-európai képletre ez jellemző –, hanem a mindig a kiszolgáltatott vesztes szerepére ítélt alulso Magyarország nemzeti közössége a politikai és geopolitikai értelemben is nyomasztó túlsúlyal bíró szocialista, majd a rendszerváltozás után látványosan átvedlő, ám értékrendszerét tekintve alapjaiban változatlan, hatalomgyakorlási módját tekintve ma is gyakran nemzetellenes, despotikus, környezettudatosság szempontjából különösen felelőtlen politikai elittel.

2. Zárka-versek

A nonkonformizmus, a hatalom fricskázása, a bíráló attitűd már a fiatal költőre jellemző volt. Az első Buda Ferenc-versekben dacos, szembeszegülő költői személyiség képződik meg. A szembeszegülést az alulról jöttesség, a hányatott sors tudatosítása váltotta ki. A korai versek példázatosan artikulálják e sorsot: „Nagyapámat sose láttam, / megelőzött a halálban” (*Nagyapám*); „Pincelépcsőn tanultam meg járni”; „Csetledeztem, botladoztam félve, / s négykézláb, de fölmásztam a fényre” (*Pincelépcső*); „Sártengerben porfolyókon / jártam” (*Sártengerben*). A szembeszegülést még nem férfias magabiztossággal – kamaszos daccal fogalmazza meg: „Váljék teste puha röggé, / pihenjen és porladozzék / mindörökké” – távolítja el magától nagyapja halálát (*Nagyapám*); „Higgyétek el, nem vagyok akárki” – kezdi a *Pincelépcsőt*; „szárnyat kötve két kezemre / kiszállok a végtelenbe” – zárul a *Sártengerben*.

A költő pályakezdése a korabeli kritika számára e korai versek és a *Füvek példája* (1963) verseihez volt köthető, s csak az 1991-es év (*Csöndország* című negyedik verseskötete) hozta meg a lehetőséget, hogy a korai Buda-lírárt a maga valójában ismerhessük meg. A maga helyén, az életmű nyitányaként a *Hatalmam: nyugalom* 1992-es gyűjteményes kötet tudja csak elhelyezni a feledés zsákjából szegként kibújó verseket. A most megjelent legújabb Buda-kötet, *Az én ötvenhatom* alcímmel, méltó emléket állít az egykor asztalfiókba

száműzetett pályakezdesnek. A *Túl a falon* azonban több dokumentumnál, emlékműnél: egyrészt az akkori líra köznyelvtől jórészt elütő (s pályakezdő által írott!) versek feltehetőleg önmagukban is figyelmet kelthettek volna egy más világ (értsd: másik rendszer) ötvenes-hatvanas éveinek fordulóján, másrészt a költői pálya későbbi alakulása szempontjából ma is orientáló jellegű e kötet. Az 1956-os forradalom utáni megtorlás – kevésbé emlegetett – áldozata Buda Ferenc, a szó szoros értelmében is, hisz – három verséért – börtönbe csukták, s egész költészetét illetően is, mivel több tucatnyi verse majd negyven évnyi hallgatásra ítéltetett, s ki tudja, miként alakult volna e pálya és hatástörténete, ha *igazi indulása* a maga idejében történhetett volna meg.

A számtalan kritikus felfedte s maga Buda Ferenc által, interjúkban vállalt hagyomány is differenciáltabban lett volna megítélhető. A napvilágra nem került pályakezdés, az – egyik interjúja tanúsága szerint – véce- és cigarettapapírra lejegyzett vagy fejben őrzött börtönversek még, értelemszerűen, semmit sem mutatnak Nagy László hatásából, sőt a nyilvánvaló – s több kortárs, legmarkánsabban Ratkó József pályakezdését meghatározó – József Attila-hatás mellett a tárgyiasabb versbeszéd Szabó Lőrinc vagy Illyés Gyula mintaadására enged következtetni. S a kötet nem egy versénél félretehetjük a szövegeket mentegető szempontokat (pályakezdő költő, ötven évvel ezelőtti versízlés).

E versek egyik nagy erénye a visszafogott indulatból erőt merítő szentenciózus számvetés, a költői alaphelyzet józan felméréseiből eredő tárgyilagosság, a rezignáción felülke-rekedő életbizalom, az alapvető emberi értékek győzedelmébe vetett szilárd hit.

Az illyési aforisztikus gondolatmenet kiváló példája a *Kihűl*, amely a dáridózó hatalom metaforikus képéhez illeszti a – távoli jövőig lendülő – poént:

*Kihűl a széttiport tüzek rakása,
bosszú vizez az elhagyott parázsra,
s lehányja részegen magát
a Rend.
Ám végül majd az inga
visszaleng.*

A *Törtkarúban* a költő minden erőszakos hatalom iránti megvetése (és félelme) sűrűsödik a felsorolásba: „kámzsa, kereszt, kakastoll, / csillag vagy iker S betű / egyként hallgasst parancsol”. Újra és újra megfogalmazza azonban az egyén hajlíthatatlanságának, belső sérthetetlenségének gondolatát is: „Verhetnek, mint vasat, / más színre mégse váltok: / őrzöm a paraszat / és mérem a világot.” (*Tűnődöm*); „Kopóid kitagadtak, / börtönt adtál fiadnak, / mégis – vaskulcs a zárban – / én itt is / a szívedhez találtam / és talpraálltam, ó, hazám.” (*Töredékek*); „S bár sajtó talppal, kiszáradt torokkal / vonszolódom a fölvérzett uton, / kitartok végig, bárhová vezessen, / ha bárányomat így kell megkeresnem” (*Falak könyve*).

Míndeközben tisztában van a lehetőségek korlátaival. A *Falak könyve* szonettciklus verseiben a bezártság és kiszolgáltatottság élménye nem párosul rezignációval, tehetetlen beletörődéssel: a léthelyzetre vonatkozó reflexiók mindig túlmutatnak a börtön falain. E versek a petrarcai szonett egy tömbbe szedésének és a keresetlen, tompa asszonáncoknak a szürke egyszerűségével is a lírai alany léthelyzetének lefokozottságát fejezik ki. Az e léthelyzetre adott költői reakció is letisztult, mentes minden pátosztól. A „büntetett előéletű” örök bélyegével is bízik az idő igazságszolgáltatásában, a természet eredendő igazságosságában: „De hát sebak, a búza majd kinő, / s asztalhoz ül az itélő idő / a földgolyónyi tárgyalóteremben.” A megaláztatottság léthelyzetében – „ürülékemmel egyszintre aláztak / e szennyvízlelkű névleg-emberek” – csak akkor maradhat ép és tiszta a lélek, ha a legegységibb készletet, a bosszúvágyat is elúzi magától: „higgadok: számoljanak csak mások, / nem dol-

gaim hitvány kis bosszulások". Ahogy – immár a *Túl a falon* ciklusból – *A szó* című versben (József Attila *Tudod, hogy nincs bocsánatját* parafrazálva) a viszontvánd vétékét hessegeti el: „*Te nem lehetsz okos, / így vádjaidat vedd el, / s mert ember vagy, jogos / vétkeid ne kövesd el.*”

A szövegek depatetizálásához járul hozzá a börtönkörnyezetbe tartozó szókincs: a smaszerek, börtöntöltelék, a rab nyilvántartási száma, a „*köröm alá vert szeg*”, a darócruha, ablakrács, fogházfalak, tárgyalóterem, „*büntetett előéletű*”, tífuszoltás, poloska, vádirat, ürülék – a lefokozott, beszűkült empirikus valóság meghatározta nyelvi anyag ellenében hat a stilizáló szándéknak, s erősítik a költő reflexív hajlamát. E reflexív nyelvi tudatosság is vezethetett a felismeréshez, miszerint van egyrészt a saját szavaitól megfosztott költői én („*Szárnyaszegett füst a szavam / mind odavan / mind odavan*”), másrészt a szavak értékét, hitelességét devalváló hatalom, miként a *Töredékek* másik darabja fogalmaz: „*Szavak: / hamis pénzek potyognak szerteszt. / Őrült rendszer, de van benne – beszéd.*”

A bent és kint oppozíciója is meghatározója a versbeszédnek és költői értékszemléletnek. A „*Kinőtt a fű, virágzik már a körte*” és „*Az udvaron kanyargunk körbe-körbe*” (*Séta*), az „*Ott kinn az ég vert kékszínű ezüstben, / itt kámzsa leng a kinos éjjelen*” (*Az ablakon*) ellentéte. Némileg „*kívülről*”, készen kapott mintákból is építkeznek az a dac, erkölcsi tartás, amellyel a lélek igyekszik épségét megőrizni. Gyakoriatk azonban a lefelé horgadó verszárlatok is: „*Gazdátlanul görög / súlynyomta semmiségem*” (*Felleg mögött*); az öntanúsításhoz fűzött ironikus hozzászólások: „*élni akarok / és megmaradni jónak. / Bár meg is halhatok / épp ebből kifolyólag*” (*Nőttem*). Vagy az esélyek szűkösségét belátó józan bölcsesség tanúságai: „*s mert mód egyébre nincs nem is lehet / az agykéregbe vésem versemet*” (*Korommezőkön*); „*Tudom: nem fog a kulcslyukon bejönni / szabadságom, sem a küszöb alatt*” (*Kinn a vasúton*). A tartás megőrzése, bármily erős rá az erkölcsi igény, oly nehéz, hogy kényszeres cselekvés kíséri tudatosítását: „*szálanként hull, fogyatkozik reményem. / De tűrni kell most könny nélkül, keményen. / S a kurta csikkel ujjam pörkölöm.*” (*Az ember olykor*)

A szabadulást után írt versek – ezek kaptak helyet a *Túl a falon* ciklusban – már az 1956-os forradalomra is félreérthetetlenül utalnak (a zárka-versekben, érthetően, szóba sem kerül: halálos kockázattal járhatott volna). Akár az „*október, őszi fákllya*” és „*Október, véres ünnep*” ikonjaiba foglaltan (*Kutya a társam*), akár az érzékszervek által felfoghatóan: „*Arany őszt, Must-illat*” és „*Füst, vér*” (1956 – *töredékek*), akár a tovatűnt ifjúság örök értékeihez kapcsoltn jelenik meg: 1956 októbere (és az azt követő megtorlás) faragta Buda Ferencet olyan kemény tartású és szikár szavú költővé, aki mindig az emberi teljesség, természet, társadalom és ember harmonikus egységéért s a hatalom gátlástalansága ellen emel szót.

3. Árvaföld árapálya

Az 1989 előtti Buda-verseket egyfajta lefojtottság, a szürke változatos árnyalatainak kikeverése jellemzi. A kisemberi nyomorúság és kilátástalanság árnya vetül rá a többnyire a por, homok alapszíneit variáló tájra. A szülőföld kisemmizett haza, röghöz köt, nem főlemel; közösségiség csak a történelmi múltban lelhető föl, a jelenben nem marad más a költői én számára, mint a többséggel szembeni kívüllet, a kivonulás szellemi fölénye, illetve az elesettekkel és kisemmizettekkel vállalt keserű sorsközösség.

Az *Árvaföld* (2000) részben ezt a poétikát viszi tovább. Buda egyénire kikevert félhosszú versei itt azonban már ziláltabbak, hangnemüket tekintve kevésbé egyneműek. „*Maholnap / reánkszakadsz-é, / türelmes égi tető?*” – kérdezi a kötetnyitó *Arcok*, de a pusztulást a természet egyetemességébe vetítő képek egyhangúságát – „*Fonnyad a fű, / a gyökér elrohad*”; „*Te szikkadt föld, sivár homok, / vizet vagy vért iszol?*” – disz-

szonáns, a nyelv karneváli elemeit játékba hozó szemlélet töri meg. Olykor szarkasztikussá válik a hang: „*Látod, te vén hülye, / lángol a grófok szérűje! / Neked ugyan / mi gondod veled?*” Máskor a vásári kikiáltók szerepébe bújva vált ironikus hangra a költői én: „*szabad a szolga, szabad a gazda, / szabad a vásár, hej, akció! / akció! reakció! féláron / eladó, ami eladható, / vegyék csak, vegyék! mind vigyék! / míg a pajta porig ég!*”. A világ karneváli-vásári forgatagának értékporlasztó voltát érzékeltetik a – *-gal jelölt címtelen – szöveget színes-mozgalmasra mintázó szójátékok: „*hadak jönnek, új hadak: a / hangszalagrend lovagjai, bunkók / hadnagyai, öklök bajnokai, / bankók és bankok tábornokai*”. A *Türelésben* frivolan gunyoros hang fejezi ki a szellemi és természeti értékeket pazarló attitűd és a politikai visszarendeződés – tehát az erkölcs, a környezettudatosság és a politikai ésszerűség semmibevétele – miatti felháborodást:

*mert e trikolór küsed pátriában kor- és
portársaim minden de minden többszöri
sokszori akárhányszori alkalommal használ-
ható sőt használandó tehát használatos
is: eszme téveszme rögeszme úgy ám
hölgyeim akárcsak popsi alá a tetra-
pelenka (...)*

Katalógusszerű felsorolás, enjambement, szójátékok, regiszterkeverés: ezek az új hangszerelésű Buda Ferenc-i félhosszú vers poétikai újdonságai. Miként az irónia, a szarkazmus, a mondategységek felbontása, ezek sem a költői én elbizonytalanodását fejezik ki; szó sincs itt akár a nyelv uralhatatlanságáról, akár az én felbomlásáról, megsokszorozódásáról vagy szituálhatatlanságáról. A költői én értékrendje nem változott; az említett eszközök szembesítik az olvasót azzal a világgal, amellyel szemben a költői én most is a kívülről szellemi fölényét és erkölcsi tisztaságát választja.

A félhosszú vers egy másik, Budánál szintén újabb fejleménynek számító változata zárja az *Árvaország*-t. A *Rigmusok a századra, századvégre* címében jelölt műfajt szintén köthetjük a vásár, a karnevál vershelyzetéhez. E műfajban a bokorrímek hársányságával képes a költő e vásáriság alpári, értékeket viszonylagosító voltát érzékeltetni. A vaskos kiszólások, csujjogató felkiáltások – Nagy László *Menyegzőjére* is utalva – a mindent mulatozva eléllő felelőtlen emberről tanúskodnak:

*Festett maszkok, mosoly-mázak.
Letapossák, aki lázad.
Szétdúlják a szülőházad?
Vájd ki szemed, varrd be szájad,*

*s ím: a csörtetőök hadában,
idolok vak udvarában,
zengő-bongó utcabálban
ázunk tapsviharkabátban.*

A 2005-ös *Árapályban* ezt a négy soros strófaból építkező csúfoló rigmust viszi tovább az *Össztánc* és a *Malom*, egy újabb dimenziót is megnyitva a romantikából ideidézett haláltáncsal. Az értékrelativizmus csúfolói ezek a versek is: „*szajha szennye szűz keserve / flottul egybefűzve / tökmindegy hogy tűz a versbe / avagy vers a tűzbe*” – fűzi egybe a kereszt-

rímeikkel a sorokat az *Össztánc*; „a leosztás: kinek éhkopp / kinek tele tál / fölemészti ez a világ / aki vele hál” – örli a félrímes sorokat a *Malom*.

Olyasféle hangváltás érezhető e versek kapcsán Buda költészetében, mint a *Farkasok óráját* író Baka Istvánnál: ott az *Esős tavasz* és az *Őszi esőzés* párversei érzékeltették a századvégi hangulatot ily rigmusszerűre hangolt, szándékosan túldíszített, rímjátékokkal tűzdelt versbeszéddel. Bakánál e változás a Yorick-versek még frivolabb szabadverseihez vezetett, míg Buda Ferencnél két másik verstípus felé nyílt innen ösvény. Egyik astrofikus, gondolatibb jellegű, a másik a játékoság felé vezet: limerickekhez és anagrammákhoz.

Az első változatnál érezhető, hogy még kísérleti stádiumban van az újabb regiszter kikeverése. A reflexív elemek nem mindig szervesülnek a versbe. Kritikájában Sturm László említi, hogy az *Üzenettörlés*, az *Árapály* és a *Tér, idő* zárlata túlbeszéli a verset, az utolsó sorok függelékek maradnak. Mindemellett ezek és a *Fohász a virradatban*, ha a *Rigmusok...*, *Össztánc* és *Malom* remekléseivel nem is érnek föl, az új Buda-vers izgalmas lehetőségeit ígérik, például ilyen, a józan helyzetfelmérést a groteszk látásmóddal vegyítő sorokban:

Oda az Éden. Lágy emlékeit
vak szél repíti pöndörült levélként.
Illúziód, ha volna még, temesd el –
túladni rajta ingyen vagy haszonnal
sem másokon, sem rajtad nem segít.
Gyékényt sodorni, vesszőt hajtogatni
vagy kötömböt faragni lenne jó.
De láss körül: a szép szelideket
torz, arctalan szörnyek kerülgetik.
Szegecsek. Szarvak. Fölös végtagok.
Búzád, rozsod patkányok fölzabálják.
Beüzemel e működő gyehenna.
Kinek jut majd a négyecsecsű boszorkány?
Kire marad a műlábas csikó?

Az *Elégia a működő gyehennáról* már-már apokaliptikus képeire e hűvös szikársággal megvallott értéktanúsítás válaszol: „Oda az Éden. Poklunk evilági. / De mégis: élj. De mégis: irgalom.”

Két, Budánál ritka, esetleg szintén új lehetőségeket megnyitó szerepvers kapcsolható még az előzőkhöz. A gondolati jellegű *Petőfi utolsó látomása*, és a karneváli versekhez közelebb álló, az ironikus távolságtartás ellenére is vádlón gunyoros hangú *Tiborc tűnődik*. „Fura egy fordított világ ez: / az lesz vátesz, aki lóvá tesz” – kezdődik egy remek szójátékos rimmel az utóbbi, s a befejezés is öniróniával fejezi ki a hatalmas szemből állók közönségének értéktanúsítását: „Így tehát, testvér, mi: Tiborcok, / húzzuk összebb a gatyakorcot.”

A limerickek és anagrammák előzményei az *Árvaföldben* a haikuk. Ám az *Árapály* rövid versei – kivételek az itt is olvasható haikuk, amelyek inkább önironikusak, a költői én létfilozófiai számvetései – ironikusabbak, olykor szarkasztikusak, nyelvi játékok konstruálják szövegüket. Társadalmi léthelyzetünk diagnózisai e versek – a limerickek közül az egyik legjobb a *Kelet-Közép*: „Lám csak, mint afféle „kis nép”, / jól reáfaragunk ismét. / Kucorgunk, haj, komám, / Balkán hús balkonán, / seggünkbe nyomják a klistélyt. / (Nálunknál balekabb nincs még.)” A limerickek és karneváli énekek társa a *Triptichon Pannóniából* – mintha Baka István Yorickja támadt volna föl Buda soraiban, csak éppen ezredvég utáni korérzékéléssel. A háromrészes vers három stációt vázol föl. Az első

stáció – *Regressio Pannoniae* – a kiskirályok, tetvek és marketingmenedzserek ellepte kert-Pannónia pusztulása; a második – *Progressio Pannoniae* – látszólagos fejlődést állapít meg: „Pannóniában voltak kuplerájok –” – hangzik a felütés, amelyre visszautal a variatív keret: „Pannónia – maga egy kupleráj.” Az *Agressio* című harmadik rész kajánul frívól gúnyrajza a szélsőséges liberalizmus másság-kultuszának: „tiszteld a Mást s engedj a ráhatásnak. / Tulajdon térfeled kínál ma társat, // fogyasztható s gyakorta válthatót. / Cseréld le hát Kevinre kis Katót / s zokon ne vedd, ha Jim is összefogdos: / voksára sandíts – az csupán a fontos.” (Kevin és Jim sem külföldiek e versben: mai „magyar” nevek.)

Buda anagrammái zseniális telitalálatok. A *Demokrácia* cinizmusig menően gúnyoros felbontása: „A morc ideák? / Cár koma, ide!” rámutat a címszó kiüresedésére, ellentétébe fordulására. A *Politika* – „Aki lop: ti. / Piti akol.” – általános síkon, a *Lendületben* az ország aktuálpolitikai síkon leleplező jellegű. (S mily remek az *Anagrammákat* anagrammázó alcím, József Attilá-san gyermeki-dacos felkiáltásával: „Mama, rágnak!...”!)

Az *Árvaföldben* még elő-előtűnnek a korábbi Buda-vers folklórmotívumai. Sámáni révület, világfa jelzik az értékörzés hagyományköreit az *Ég s föld között* félhosszú versének varázséneket és siratót idéző soraiban. A „VÉRTŐL CSUSZAMLÓS KÉRGŰ / VILÁGFA” egyszerre jelzi a mitikus tartomány létezését és utal a mítoszi hagyomány és a természet pusztulására, az ember tevékenysége következtében megbomlott harmóniára. Az *Árapályban* e mitikus tartomány már teljesen hiányzik, a természet csonkolását konkrét képek tudatosítják: „szennykloáka már a tenger / vérmező a zöld rét” (*Össztánc*). Természeti és társadalmi züllés itt már keresztény szimbolikával összefonódva jelenik meg: „összedől a jászol” (*Össztánc*), „ám mihamar teret foglal / az úri hideg / Uram Uram vond vissza a / törvényeidet” (*Malom*). Egyre gyakoribb a költő Istenhez fordulása, a „világosságra szomjazom” felkiáltása nem a felvilágosodás, hanem a megvilágosodás óhajta, még akkor is, ha a tengelyéből kifordult világ, a züllő társadalom, a züllesztő hatalom és a pusztuló természet együttes katasztrófája kikezdi a hitet is: „kereslek kerestelek / ám a neved harso-gók üresen kongó / kiáltozásától / bedugtam s bedugom fülem” (*Fohász a virradatban*).

Buda Ferenc költészete változóban, átalakulóban van. Ez az átalakulás keresésekkel, kísérletezéssel jár. De azt már ma bizton állíthatjuk, hogy gazdagodással is: ahogy szinte bezúdult e versekbe a világ, a maga karneváli alpáriságával, rikító sokszínűségével, úgy lett sokrétűbb és változatosabb a poétika. Csak egyvalami nem változott: a költői magatartás. Az az emberi tartás, alapvető emberi értékekhez ragaszkodás, makacs hajlíthatatlanság, amely Buda Ferencet Nagy László közvetlen utódává avatja. A zárka-versektől a *Füvek példáján* és *Csöndország*on át *Árvaföld*-hazánk *Árapály*áig egy nagy költészet alakulását követhetjük. A *Túl a falon* és a költő folyóiratban közölt (s már címükkel – *Rendkeresés* – is szerzőjükre valló) naplójegyzetei létösszegző számvetés szándékáról tanúskodnak. Az *Árapály* azonban újabb költői kiteljesedést ígér. Úgy legyen!

Vekerdi László

Isten szalmaszálán

Buda Ferenc legszebb versei

Nem tudom, milyen nehéz lehetett 171 szép térközösen szedett oldalon összeállítani Buda Ferenc legszebb verseit. Recenzálni mindenesetre nagyon nehéz. Még így is, hogy pontos és tartalmas bio-bibliográfiai utószó segíti a tájékozódást, és Székér Endre 1996-ban megjelent Buda Ferenc-monográfiájában az addig kiadott Buda-kötetekről részletes, kompetens, versekre lebontott kommentár található. Így például az *Isten szalmaszálán* nyitó verséről, a *Ne rejtőzz el*-ről bő egyoldalas elemzés olvasható, a végén filológiai adattal: „Ezt a versét 1955–1956-ban írta, azon korai költeményei közé tartozik, melyeket szívesen vállalt később is. Míg a *Ne rejtőzz el* című verse mellett (a *Füvek példája* című kötetben [1963]) lévő *Szürkeszemű* kezdetű versét kihagyta az összegyűjtött versek kötetéből. A *Szürkeszemű* verssoraiban a szelíd, bánatos hang fonódik össze a szerelemmel és az elválással...” (Székér Endre: *Buda Ferenc*. Forrás Kiadó 1996, 19–20. oldal) Kihagyta az *Isten szalmaszálán*-ból is.

Az „Összegyűjtött versek és műfordítások közeli és távoli rokonoktól” 1992-ben jelent meg a Magvetőnél, *Hatalmam: Nyugalom* címmel. „Azok a versek – olvasható a fülszövegben, – amelyeket Buda Ferenc 1956-ban és a rákövetkező években írt, először jelennek meg a legszélesebb olvasóközönség előtt s a maguk helyén: ezekkel kezdődik a gyűjteményes kötet, ahogy a költői pálya is ezekkel kezdődött. Ez a ciklusnyi vers Ágh István szép meghatározásával: »Buda Ferenc eddigi költészetének abroncsa, átvasalja a három kötetet.«”

A három kötet a *Füvek példája* (Szépirodalmi Könyvkiadó 1963), az *Ébresszen aranysíp* (Uo. 1970) és a *Holt számból búzaszál* (Magvető, 1982). A három kötetéről írt recenziójában Ágh István felidéri első találkozásukat: „Valamikor, mintha az idők kezdetén, egy kiűzött-szökött ifjú emberpár várt a pesti bölcsészmenza előtt, mintha esőben ázva álltak volna ott, s bemutatattam nekik: Buda Ferenc és felesége, Márta. Otthagyták Debrecent, azt a várost, ahol ők is egyetemisták voltak, mint én a menza főzelékszagában. Ferenc mögött már az ötvenhat utáni Állampuszta, egyéves sárban-rohadó-borsóföldi rabság, segédmunka, szegénység. Álltak, akár a kivándorlók a New York-i kikötőben, állástalan, lakástalan, lesz ami lesz daccal. A képhez még hozzátartozik az Erzsébet híd rozsdás hídfőkapuja, akár egy kettős daruronc. Megíródott már az a vers, amelytől később, mikor már két zsendülő költő találkozott, fölemelt kézzel nagyot csettintettem:

*Nem voltam én hős csak hülye
más bolondok hegedűje
melyről ha egy húr lepattan
mégis marad egydarabban*

*S bár Krisztusnak lenni szégyen
hisz kivégzik észrevétlen
míg a vízre száll a Nap
kiválasztom nádszálamat.*

Tóth Éva bemutatott. De egyetlen vers okozhat-e barátságot? Lehet, nélküle is, ám makacsul hiszem, ezekkel a sorokkal indult negyedszázadnál valamivel régibb összetartozásunk a kézfogások szakíthatatlan láncszemein át. Aztán a szegénység albérlete a rózsadombi villa eresze alatt, segédmunka a Chinoinban, három műszak, de költészet, de irodalmi élet is az *Új Írás* körül, és olyan asztaloknál, ahol az emlékezetben még mindig ülnek halott nagyjaink: Veres Péter, Sinka István, Tamási Áron, Kassák Lajos, Nagy László. Ifjúságunk: kezdő költő, fiatal házaskorunk, kislányaink tétova hintázása, hajnali hazatértorgás május parki virágain át. Ifjúságunk. 1963.”

A fent idézett vers nem került át a *Szalmaszáll*ba, de a következőnek citált-bemutatott vers, az *Éjszaka* igen. Mégpedig két fontos, a „Buda-filológiában” öntanúsítóknak nevezett vers, a *Szülőföld, Debrecen és a Vascsillag* közé. Ágh István is ilyen összefüggésben citálja néhány sorát:

*Kínozzák egymást az ágak, nyikorognak,
a messziségek ördögi merevítő-
köteleit eloldozza az erős szél.*

Vissza- és mára gondolva – ez a forma kikezdehetetlenül egyéni. Ütőhangszerek zenéje, erő és szaggatottság. Az *Éjszaka* a máig érvényes, tovább tartó lírai eszmények és motívumok invokációja:

*Magam vágok a hegynek
...
dermedő öklömet zsebre gyűröm
leszegett nyakú konokság visz előre, ...
de én meg nem állok, nincs bennem töredelem,
...
felfelé gördülő kő vagyok,
Fújj hát, erős szél! ...*

Térben és időben látom a második műszakról hazatérőt, én, kinek akkor a hegy aljáig volt hazafelé, aki az elszakadást, s az otthoniak dermedt öklét írtam meg, s a jeges, szélkegyetlen életet bőrömön nem éreztem. S ha barátságunknak meglett a szerződés-verse, megíródott a szomszédságunknak is, újra felemelhettem a kezemet és nagyot csettintheztem.

*Legyen sötét. Aludni kell.
Kenyeret se hozok haza,
Virágot se tépek
magammak.*

Még akkor nem sejtettem, efféléket írok rövidesen én is. A vers megdöbbenítő egyszerűsége, cicomátlansága szuggerált. Nem előzmény nélkül, hiszen akkori költészete több darabja maga a népdal.

*Nincsen semmim, egy kevés se,
lehet, nem vagyok már én se.*

*Milyen jó a csupa semmi:
sohasem kell megkeresni."*

(Ágh István: *Buda Ferenc hármaskönyve*. Forrás 1986, 11. sz.)

„Ugyanerről másképpen”; vagy nem is nagyon másképpen? azt írja Kiss Ferenc, hogy „mint Tóth Árpád a tüdőbajt, ő is anyagává avatta a helytállás gyötrelmeit. Régen jött költő, aki a vállát nyomó gondokat, az alámerülés veszélyeit, az emberi és költői létezés kardélen kivívott egyensúlyát ilyen szigorú és pontos érzékletességgel tudta volna megnevezni, formává nemesíteni. 1963-ban, mikor *Füvek példája* címmel első kötete megjelent, már ezzel vívta ki olvasói tiszteletét. A lírai hőssel, aki már nem a fényes szellők, de a vitorlatépő szelek közepette, hősi szerep és prófétai küldetésstudat nélkül a létküzdelem hétköznapi élményeiből alkotta meg az értelmes élet félelmetes-szép példáját. Csak fel egy valóságos lejtőn, közönséges jégverésben, s egy esendő kis család melegének ígéréssel igyekezett hazafelé az *Éjszaka* című vers hőse, de úgy éreztük: a lét legperemén, vasból és kőből való gátak ellen állandó jégverésben, fedél nélkül, pusztá kézzel a mitológia Sziszüphoszt látjuk. Sziszüphoszt, aki tudja, hogy holnap újrakezdi, előlről az egészet, a szél megint szembejön vele, s a szikla nem lesz engedékenyebb. S ebben még Camus hősével is rokon.

De ezzel vége is a rokonságnak, mert Buda lírai hőse magánosan vág ugyan a hegynek, de övéihez igyekszik, s a füvek példája őt a megmaradás feltételeihez edződött élet értelmére tanítja. A kő visszagördülése közben sem hiszi süketnek és közönyösnek az univerzumot. Szövetségesének érzi a réteket, a vizeket, Adyt, József Attilát, Veres Pétert; a termő szegénység türelmes krumplifészkeit. S tudja, hogy a legjobbak számítanak rá. Juhász Ferenc és Nagy László például az idősebb testvér figyelmével segítette és kísérte beérkezését, Ratkó József, Ágh István már vártak rá, s általa lett biztos a kontinuitás Nagy Lászlóék és a Kilencek között.

Ezért, hogy a sziklával való mérkőzés számára nemcsak a sors fölötti hatalom fölényét, a szuverenitás kopár heroizmusát termi. ...mikor már azt hinnénk, mint Camus Sziszüphosza: keresztüllátván a dolgokon, meglátta a semmit, s az utakból és az út menti emberekből kivett értelmet már csak lábai őrzik, olyan irgalmatlanul szabad tehát, akár az egzisztencialisták – akkor hirtelen, de törvényszerűen megszólal a filozófiai dogmáktól mentes emberre utaltság ősi ösztöne...: Számára még *üzenet* a költészet, valóságos kapcsolatok, cselekvéértékű megnyilatkozások jelrendszere. Első kötetének szembeötlő jellegzetessége, hogy a versek zöme valakihez szól, valakit kér, tudósít valakiket, akikre számít, akikben bíz, akikért beszélni érdemes.” (Kiss Ferenc: *Buda Ferenc*, Napjaink 1973. 8. szám; *Fölrepülni rajban*, Szépirodalmi Könyvkiadó 1984, 200–207. oldal).

Ez a valakihez-valakikért szólás, „a filozófiai dogmáktól mentes emberreutaltság ősi ösztöne” végighúzódik, keresztülvél az egész *Isten szalmaszálán* kötetben. De ahogy múlik az idő, ahogy egyre később megjelent kötetekből vevődnek át a legszebb versek, úgy jelennek meg bennük kínzó kérdések, megválaszolatlan kételyek. Például az *Árapály* című versben az ugyanezen címmel 2005-ben megjelent kötetben:

*Kerek az ég. Reggeltől reggelig
vonszolódok kiszáradt tengeremben.
Se út, se ösvény. Csak a végtelenség
csalóka fényeit és árnyait
lesem, ahogy kacéran integetnek –
egymásnak-é? Vagy nekem? Nem tudom.*

...

Kerek az ég. A láthatár homályos.
 Hulltom után mi marad? Lábnymok?
 Történetek? Egy pár üres cipő?
 Gének? Átörökített arcvonások?
 Egy röppenő mosoly? Egy kéz-simítás?
 Kiszáradt tengeremben vonszolódom –
 se játszi delfinek, se dőlt vitorlák:
 ismét csupán a szél jó: szembe fúj,
 talpam nyomát behintvén sós homokkal.
 Üres határ. Szétporló csillagok.
 Lesz földem újra pusztá és kietlen?
 Lassan bealkonyul. Se út, se ösvény.
 Ki válaszol?
 Ki válaszol nekem?

A vers, akár a *Füvek példája* idején, most is „üzenet”, „valóságos kapcsolatok, cselekvésértékű megnyilatkozások jelrendszere.” A vers „tudósít valakit, akikre tartozik, akikben bízunk, akikért beszélni érdemes.” S hogy kétség ne maradjon felőle, dedikálja a verset: „Ilia Mihálynak”.

Megismétlődik a dedikáció a *Forrás* ez év májusi számában megjelent Buda-versben: „Ilia Mihálynak, Ő jól tudja miért”. A vers címe „Míg élsz”. „Nincs Múlt s Jövő – Jelen van, / Míg élsz, mindig veled van,” kezdődik a vers, kemény tőmondatokban sorakoztatva a „Jelen” beavatkozásának keserű következményeit, életünkben, mindennapjainkban egyéni szinten, de országos jelentőséggel. Folytatásaként az *Isten szalmaszálán* második felében mindinkább az *Árvaaföldről* és az *Árapályból* átvett verseknek. Utóbbiból a fentebb hivatkozott mellett további tíz vers vététtett át, köztük a jelen kötet címét adó *Isten szalmaszálán*. Az *Árapály* kötet több mint egyharmada átkerült ide. A *Füveknél* ez az arány 52-ből 11. A *Füvektől* a *Szalmaszálán* felé haladva, észrevétlenül szinte, megváltozik a hang. Az *Utószóban* Füzi László a következőképpen regisztrálja ezt: „Újabb verseiben, írásaiban, interjúiban Buda Ferenc gyakran szólt a rendszerváltást kísérő folyamatok ellentmondásosságáról, egy helyütt, az írás megteremtette szabadságból kiindulva írta: »Határtalan a szabadság, elveszni benne.« Máskor, egy interjúban, a következőket mondta: »Az embernek magába kell süppednie és körül kell néznie, hogy mi minden is történt velünk. A tágabb világ változásait úgy kellett megtapasztalnom, hogy egymással ellentétes tendenciák érvényesültek. A szabadság – jobb szó híján nevezem így – bizonyos megnyilvánulási formái kiteljesedtek, vadhajtásokat is növesztettek, a szabadság más formái pedig – számomra legalábbis – végletesen korlátozódtak.«” Jórészt erről szólnak az újabb versek. Mint például a *Malom*

*„de én hállok a világgal,
 nem énelem ő (Szécsi Margit: Címer)*

*se becsület se békesség
 se forradalom
 ki a molnár ki tudja de
 forog a malom
 a leosztás: kinek éhkopp
 kinek tele tál
 fölemészti ez a világ aki vele hál
 hontalan itt a közérdek*

*de szent a haszon
házat hazát eladhatsz a
szabadpiacon*

*...
hamis a hang hamis a szó
hazug a beszéd
nekitámad nincs ellene
semmi fedezék
beszívárogoz füledbe mint
bakancsba a sár
elszennyezi ez a világ
aki vele hál*

*c'est très bien it' s very good
очень хорошо
átszövi az eget ezer
légifolyosó
lesz-e még hol megülnöd a
csönd ege alatt
elfedezik füstködök a
csillagaidat ...*

Azokat, amelyek Németh Lászlónak, s nyomában még Buda Ferencék nemzedékének is tájékoztatóul szolgáltak.

Még keserűbb szatíra, „globálisból” honira hangszerезetten, az

*Össztánc: áll a lagzi dúl a trakta
tart a báli évad
szende hölgyek úri frakkra
titkon ráálélnak*

*dies irae dies illa
ó minő mulatság
solvet saeculum in favilla
ropja mind a tagság*

*...
most sorolj be lépj a körbe
lábad jól emeld meg
vér fakadna csont ha törne
el ne hagyd a helyed*

*...
mások titkait te lesd ki
s tudd hogy kéz kezét mos
jól ügyelj: verembe esni
nem nagy élvezet most
dies irae dies illa
járd a senkiföldjén
solvet saeculum in favilla
rádkacsint a törvény*

...
kajla sánta hóka lompos
szélhám felleghajtó
zűr ügyekben főkolompos
százalék-szakajtó

...
tarka göncök dús loboncok
dekorált grabancok
körbenyalják im a koncot
kurucok s labancok. ...

Arany jut eszébe az embernek: „s volt, kit honszerelme hajtott / megragadni minden koncot / nehogy más ellopja még.” Amint a „mások titkait te lesd ki” milyen pompás (poszt)modernizációja József Attila „maradj feleslegesnek”-ének!. De hát Buda Ferenc poézisének mély beágyazódását a magyar költészeti hagyományba régóta hangsúlyozza az irodalomtörténet-írás. Ebben a versében a dies irae beillesztése a magyar jelenbe a páratlan remekelés. A néhány kiemelt strófa még csak érzékeltetni se képes a nagy vers Juvenalishoz méltó keserűségét és – Kiss Ferenc szép szavával – felszántságát. De nem is ez az idézésük célja. Csupán az irányt szeretné sejtetni, ahogyan a *Füvek példájától az Isten szalmaszálán* felé vezet. De kinek vagy minek az iránya ez? Bizonyosan nem Buda Ferencé vagy a Heteké. Az ország? Kelet-Közép-Európáé? vagy éppenséggel a „globalizálódó” Világé? Így sommásan ez sem mondható. De az *Isten szalmaszála*mba beválogatott 70 vers között mégiscsak feltűnően sok a helyzetfelmérő vers, a látlet-vers, és ezek az egymást követő kötetekben szaporodnak. Akad ilyen a régebbi versek között is, mindjárt például a híres három vers, ami miatt a költőt egy esztendőre börtönbe zárták. Bekerültek ezek is a *Szalmaszála*mba, legnagyobb és legismertebb állapot-felmérő versével, a *Tanya-hazámmal* együtt. A nagy vers KI LÁTOGAT MEG címmel önállóan is szerepelt részéről írja Szekér Endre: „A tanyákon magányosan, elhagyatottan élő öregemberekről készített itt a költő versben szociográfiát (ahogy Lakatos Vince pedig filmen).” Az *Árva föld* (2000) előtti kötetekben ritkább ez a típus a maga sorsát faggató, „öntanúsító” versekkel szemben. De semmiképpen sem beszélhetünk két külön versféleségről; a *Tanya-hazámban* is megjelennek öntanúsító részletek; az *Ébresszen arany síp* mintegy központi tengelyének tekinthető *Roham* pedig egyenesen a két-féle típus szintézise. „Látlet” és „öntanúsítás” hogyan is lenne elválasztható egymástól a költőnél, akinek a vers cselekedet és szolgálat. Az *Ébresszen arany síp* mesteri elemzésében Szekér Endre „a megszokottnál komolyabb értékelést” adó fülszövegből idéz hosszasan: „Egy szikárra és pontosra, fontosra és a lét tüzeiben véglegesre kiérett költő szól hozzánk ezekből a versekből, keményen, tisztán, egyszerűen, szívünket-megdöfően. Buda Ferenc első kötete óta olyan költővé érett, akinek szava hitel és bizonyosság. ... Nehéz élet, nehéz sors, nehéz és fárasztó hétköznapi vas-csörgése és vas-csengése szól ezekből a versekből. Ez a Buda Ferenc-i vas-világ, a vasak keménysége és tartóssága: a biztatás, az önmagát keményítés és fegyelmezés biztatása, hogy élni tudjon, és ne reménytelenül. A szegény és nehéz élet hétköznapijairól, személyi sorsa keménységéről, a magyar alföld tüzeiről, saráról, őszéről, a tanya-Magyarország nem-könnyű életének konok és tiszta vállalásáról beszélnek ezek a versek. És nem keserűek Buda Ferenc versei, hiszen ez a vad életkonokság: szeretet, a jövő szeretete, s azé a jelené, melyet a kétkezi formálnak naponta, s amelyben nehéz halandó életük elvirágzik.”

De ez csak az egyik, a napos oldal. Az *Ébresszen arany síp* (1970) és benne a *Roham* elemzésében Szekér Endre látja és megmutatja a másikat is. És a fülszöveggel ellentétben ebben a megvilágításban merőben más értelmet kap a Buda-versekben oly gyakori „vas”:

„Körülötte megváltozik a világ, a félelmetessé és idegenné váló »vasvilág« ez: vas-rüggel, vas-levéllal, vas-kenyérrel. A világ elidegenedését jelentő »vas« hihetetlen módon megváltoztat mindent, a költő felfokozott érzéssel, a vas-összetételű szavak halmozásával érzékelteti ezt. Észre kell vennünk az egymás után keményen kopogó vasakat: a vas-Dunától a vashalálig... A világ tele van »szél-hitűekkel«, »törvénytaposókkal«, »országfutó játékosokkal«. Mert így van. Igaza van a költőnek. Sokfelé gerinctelen törtető, aljas nagytolvajok, hazug köpenyeforgatók istenülnek... S mindennapjainkhoz hozzátartoznak az újságok, a rádió, stb. hírei a borzalmas háborúkról (sajnos ma sincs másként).” (Szekér, 31–32. old.).

„A költő nem alkudozik – folytatja Szekér a *Roham* elemzését – nem tágít tiszta céljaitól, erkölcsi követelményeitől: »konok hit nélkül nem megy« – vallja. S a befejező sorokban szól újra a füvek, levelek hatalmáról, a füvek példáját nem feledve.”

„Konok hit nélkül nem megy. Nélkülünk ki / hajtaná végre a virradatot? / Füvek, levelek hatalmára esküszöm. // Virulj fel, szabadulás.”

A *Roham* az *Isten szalmaszálánban* átvezet a *Holt számból búzaszál* (Magvető, 1982) első verseihez: *Legenda, Arcunk, Élünk hát, Mese, Szólásért való ének, Holt számból búzaszál*, sorban egymás után, csak két köszöntő vers maradt ki: *Simonyi Imrénének és a Tisztelet a szobrásznak!*, talán azért, hogy ne szakítsák meg a felvezetést a *Tanya-hazámhoz*. Talán ezért maradt el az *Isten szalmaszálánban* a hosszú vers elől a bevezető szöveg is: „Egykori, mai és közbülső önmagammal szüntelenül szembefordulva írtam le és adom itt közre a »Tanya-hazám« teljes és végleges szövegét. Egyes darabjai már jó ideje megszülettek, meg is jelentek, de hosszú évekre tellett, amíg tanyai vállalkozásom kudarcát és tanulságait megemésztve sikerült egybeszerkesztenem. Nagy és aprómunka bőven akadt vele, ám – beütvén az utolsó szöveget – mégsem hallgathatok kétségeim felől: nem az lett volna-e hasznosabb, ha bizonytalan – mert megmérhetetlen – hatásfokú versek írása helyett viselem tovább türelemmel az alázat igáját, vonom a szolgálat szekerét, s válok a tanyasi nép tanítójává?

Jóllehet tudom: a leejtett súly valóban meghaladta erőmet, vereségem szégyene lemoshatatlan. Tartozásomat ez a vers le nem törlesztheti. De ha másra nem, arra talán alkalmas, hogy tisztelegjek vele hóban láboló kisiskolásaim, a korán munkába fogottak, a ma is látástól vakulásig gürcölők, nagy-család-nevelők, elárvult öregek: a tanyavilágban élő felebarátaim előtt.

Akiket néhány hónapra reám is bízott a sors, s akiknek nem tudtam használni semmit.”

Együtt kell olvasni a szöveggel a verset, s újraolvasni részleteket, hogy felfogjuk a „nem tudtam használni semmit” őszinteségét, keserűségét – s vigaszát, az annyiszor idézett, de oly ritkán megfogadott illyési „mert növeli ki elfödi a bajt” értelemben. Így lesz válasz a vers a megismételt kérdésre:

A szó
magában
mit ér?

A többi, el egészen a tipográfiai elrendezés jelentéséig és jelentőségéig, elmondja Szekér Endre, a vers recenzióiból idézve és értékelve az értelmezéseiket. Kiemeli Utassy Józsefét: „hiátuspótló költeménynek nevezte Buda Ferenc versét, mert »ennyire emberközelből és ilyen magas művészi fokon még nem ábrázolták versben a tanyasi emberek világát...“

Kulcsjelentőségű a *Tanya-hazám* az *Isten szalmaszálánban*. Ahogy a *Puszták népe*, ez is egy egész ország, egy egész társadalmi berendezkedés helyzetére, mulasztásaira, torzulásaira, felelősségére-feleltlenségére, zsákutcás fejlődésére mutat rá s kéri – önmagán is!

– számon. S napjainkhoz közeledve – előrehaladva az *Isten szalmaszálán*ban, egyre erősebb és határozottabb ez a hang, el egészen a *Túlélésen* át az *Össztáncig* és a *Malomig*. Meglehető épp azért maradt el, maradhatott el a *Tanya-hazámból* az *Isten szalmaszálán* kötetben a szervesen hozzá tartozó *Fák*, mert – már oldott tipografikus elrendezésével is, enyhítené a befejező sorok kiemelten kemény szigorát:

KI HÍVOTT KÖZÉTEK

TANYÁK!

...
tanya
dűlőút dűlőút
dűlőút dűlőút
dűlőút
újvilág
újégújjöld
Ígére t Földje
új Jeruzsálem
Szótlan föld, mindent kibírsz.

Kiss Ferenc a *Holt számból búzaszál* recenziójában Buda Ferenc Bahget Iskander által remekbefotózott arcképéből indul ki, ehhez fűzi személyes emlékeit: „Akkor ismertem meg, mikor első verseit írta, huszonhat-huszonhét évvel ezelőtt. Akkor külsőre is olyan volt, mint Szondi két apródja közül a keményebbik. A képhez hamarosan a háttér is elkészült: Drégely vára lángban és koromban. Az ember, aki mostani kötetéből néz ránk, mintha abból a füstből érkezett volna, nádasokon, balladákon át. Sűrű, fekete szakálla, bajusza egész alsó arcát, száját is benőtte, haját mintha az idő és bozót gerebenezte volna annyira, hogy homloka, szeme látható legyen. S látható rajtuk a jóság, a derű, a csendes öröm, hogy szembenézhet akárkivel. Legszívesebben erről az emberről írnék, mert léte számomra melengetőbb csoda, mint bármely műalkotás, de nem ez a feladatom.

Új kötetéről kell írnom, mely szűkös terjedelmével s mintha már címével is feleselne azzal a bölcs derűvel, mely az arckép bozontján átdereng: *Holt számból búzaszál...*”

A kötet címadó versének strófánkénti elemzésével Kiss Ferenc feltárja a költő hazája helyzetéhez és körülményeihez alkalmazkodó feladat-felismerésének és feladat-vállalásának a lépcsőit, s vázolja, hogyan lesz a vers „a hivatásvállalás gögös önérzete helyett hiteles kifejezője annak, hogy nem megváltó érkezett, hanem a megváltásra utalt vándor:

*Tarlók, fehér tanyák. December.
Pörölg velem, sivalló lélek,
hitem reggele mosd meg arcom,
táplálj, taposs, tűzzel keresztelj!*

Így alakul a hivatás titáni példáinak árnyékában az agrórszakadt, esendő hős arculata, a vállalás fensége nyomán az a hűség, mely az otthonosság áraként: hálaként ölt alakot:

*Röst nem leszek vérrel fizetni,
hússal, csonttal csak itt adózom.
Itthon vagyok, öledbe fekszem.
Holt számból búzaszál kizöldül.*

Amit vállal, kér és ígér ez az öntanúsító vers, annak nagyszabású megvalósulása a *Tanya-hazám* című ciklus. Előttörténetéből nem árt tudnunk, hogy Buda pályájának egy mostoha fokán tanyasi tanítóként kereste a kenyerét. Ő azonban nem érezte száműzetésnek ezt a munkát, tanítványaiiban az azok szüleiben az övével rokon sors mostohagyerekeit ismerte fel, s kapcsolata velük így alakult póztalan, kemény, fájdalmas szolidaritással. Ilyen ez a versciklus is: súlyos és fájdalmas.” (Kiss Ferenc i. m. 210–211.) S mintha ez is átderengene az arckép bozontján a *Holt számból búzaszál* élén. Egyfajta versben bujdosó haramia – „és holtig a hűségűtől nem menekülsz”, mondhatná magáról ő is.

Bahget Iskander által remekbe fotografált arcképpel kezdődik az *Isten szalmaszálán* kötet is. Kezdődik, mondom, mert a kép szervesen hozzátartozik a kötethez. Összehasonlítva a *Holt számból búzaszál* arckép Buda Ferencével, minden recenzióal-kommentárnál szebben demonstrálja az utat, amit Buda Ferenc a két kötet megjelenése-összeállítása között bejárt. Helyesebben bejárni kényszerült, hiszen a változás tükröződése inkább annak a ma még fel sem mérhető, és igazából fel sem ismert „változáscsognak”, ami a költő útját környező országban-világban végbemegy. Kiss Ferenc utalt már erre is, mikor 1983-ban írt recenziójában figyelmeztetett rá, hogy egy eredendő és elementárisan Másik Ember centrikus költészetet, mint a Buda Ferencé, akár el is sorvaszthat, megújulásra képtelenné tehet a süket visszhangtalanság. Illetve hatástalanság: „Budának alapgondja, hogy a szó, a vers mit ér, beavatkozhat-e az élet alakulásába. Azt hiszem, a költészethez fűzött reményének is ez a próbája. S tapasztalhatja, hogy a szórakoztatóipar ricsajában, a tömegkommunikáció özönében mit érhet el a költő. Ebben a helyzetben, aki csak azzal a hittel tud verset írni, hogy a szó előbb-utóbb cselekvéssé válik, könnyen elvesztheti a kedvét. Nemcsak a kísérletezéstől mehet el a kedve (a kísérletezés címén művelt szélhámoságokról nem is beszélve), de magától az élettől is. ... Bíbelődni, játszani, kísérletezni a bőrrel, a fával fesztelenül és fáradhatatlanul tud – a vers azonban szentség, attól le kell omlania Jerikó falainak. Ha erre nem képes ... abba kell hagyni. A derű, mely élményeinek olyan kezelését tenné lehetővé, ahogy anyagát a szobrász alakítja, a vers előtt szégyenkezve visszahúzóódik, s ott marad pőrén, pusztá kézzel. Sziszüphosz, aki tudja, hogy a szikla majd úgyis visszagördül.” „Aki azonban – írta Kiss Ferenc előre látva szinte Buda pályáját – látványként tudja szemlélni, talányként fürkészni, emberi dokumentumként mérni, értelmezni azt, amit lát, s érzékeit és intelligenciáját épp ezért folytonos készenlétben tarthatja – annak verset fial a fű, a felleg, a galamb, a gazság és minden. Mert a világra belül egy másik világ felel, mint a növény a napra és esőre.” Őt fényképezte Bahget Iskander az *Isten szalmaszálán* elejére. Az átható, szúrós, mégis bizakodó és bizalomkeltő tekintet, a fénylő, okos szemek, a bajusz és a szakáll között a szomorkásan lefelé görbülő de nem elkeseredetten vagy pláne megvetően lebiggyesztett száj, a bajusz és a szemek között, az orr melletti orcán pedig a régebbi képből megőrződött kedves, majdhogynem hamiskás mosoly... És az egész arcon mégis valami aggodalom? kozmikus ború? Egyre mélyülő kétely? szépség? irónia? szatíra? Mindezeknek egy jellegzetes Buda Ferenc-i keveréke? szintézise? harmóniája? Az újabb s legújabb Buda-versekben mindenesetre, mintha csak a Kiss Ferenc-i receptet követné, hűség, tisztánlátás fürkészi, méri, értelmezi emberi dokumentumként és bírálja szigorú következetességgel az ezredforduló és a XXI. századelő torzulásait, zsákutcáit, aljasságait, csalásait, különféle álszentségeit és nagyképűségeit, erőszakosságait, végzetes önérdékvédelmeit. Így nemhogy nem szűkült, hanem hatalmasan tágult és megújult Buda Ferenc versvilága. Berzsenyi, Batsányi, Petőfi, Arany, Vajda János, Ady, József Attila, Radnóti, Nagy László nyomában, de visszamehetnének egészen akár Katona József, s tán Kecskeméti Vég Mihályig – de erről Orosz László tudna szólni –, Buda Ferenc megújította a napjainkban újra égetően időszerűvé vált leleplező-bíráló poézist. A magyar vers egyik jellegzetes vonulatát. A két Iskander-fénykép mutatja, hogy megadta az árát. Vagy ahogyan Kiss Ferenc írja: „A szegé-

nyek évszázados szomjúsága igazságra, otthonosságra, igazi játékra hevesebb, elszántabb benne, hogysen a költészet virtuális örömeivel beérné. Értem őt, Nagy László is azért zordult el, hogy szórakoztató igriccé avatni ne lehessen. De ha jól megnézzük, mennyi talá-lékonysággal vitte véghez ezt az elzordulást, megértjük, mi a nagy költészet titka, s mért kell nyitottnak, fogékonyak lenni a teljes világ iránt.”

Milyen pontos jellemzése a későbbi kötetekből – *Csöndország* (1991), *Hatalmam: nyugalom* (1992), *Árvaország* (2000), *Árapály* (2005) – átvett verseknek! Honnét, hogyan tudta Kiss Ferenc mi fog történni? Talán mert ismerte jól a magyar poézis útját a *Halotti beszédtől* az *Egy mondatig* és a *Versben bujdosóig*? És mert tudta, hogy Magyarországon működni kell a „Vízügyi hivatal” szindrómának? Ki tudja? *Mit szó a pók?*

*„Újbor pezseg, újhold világot,
s szó, szó a pók – hálót vagy szemfedőt?
Ügyész uram, egy félszót vessen immár:
mi haszna lón a penna-pecegésből,
s: megérte-e vesződni közbajokkal?*

...

*Méltó visszhang csak esztendőök után.
Petur, Bánk, Gertrúd – drámahősök.
Ám Tiborcnak az új évezred határán
örökösei itt sereglenek...*

S utána közvetlenül, logikusan következik a *Vonatok*. „*Hol járhatunk? Vajon hol járhatunk? / Szemünk ki a sötétbe mered. / Ellankadunk. Dülöngve bóbisko- / lunk. Utunk örök. Váltókon, / végtelen vágányokon kattog a / kerék, hidakon átdörög. Meddig? / Hová? Melyik állomásra szól a jegy / Van-e jegyünk? Lehet-e igazunk? Talán nem is mi utazunk? Hisz / messzire, jaj, messzire mindig / csak mást visz a vonat, s míg / végképp nyoma vész túl a kanyar- / ron, árvoltan intünk utána / a kiürült peronon.*”

Az *Isten szalmaszálán*ban egyetlen „Gyalogút”-ba zárul a régi költő s egyetlen vonatmetaforába mai utódjának útja, ami mindkét esetben egyben az Ország sorsa. Költő és Ország sorsának egybeszővődése végigkövethető az *Isten szalmaszálán*ban. Hol egyazon versben, mint a *Mély sárban*, a *Kutya a társamban*, a *Rohamban*, az *Ázsia felettben*, a ’83-ban, az 1956 számmal nyomatékosított *Töredékekben*; hol egymást követő versekben, mint a *Rigmusok a századra, századvégre* és az *Üzenet-törlet*. De az uralkodó hang mindig a *Farkasoké*:

*Mióta világ a világ,
főbe a fejsze belevág.
Ember embernek farkasa,
öröktől ádáz ordasa.*

*Ordasok bár a farkasok,
hozzánk képest irgalmasok,
egymáshoz jók, hűségesek,
okosak, illedelmesek,
nem ölnek, csak ha éhesek,
Persze, megesik, szentigaz:
köztük is gonoszra akadsz,
hisz néha – gondolj csak bele! –
farkas farkasnak embere.*

A mottó természetesen: *Homo homini lupus*

A sztoikus humor, a satíra, az irónia gyakran színezi és nyomatékosítja a bírálatot. Mint például a *Rigmusok*ban:

Szólj, philosoph, tudsz-e jobbat?
S míg a Föld magmáig rothad
szörfdeszkáin im a jognak
újjazdagék plébojognak.

Vagy ahogyan minden sorában hatványozza a *Türlélés* abszurditását Buda iróniája. Vagy ahogyan a *Hadak jöttek, hadak mentek* kezdetű versben egyetlen keserű satírába ötvöződnek napjaink csalódásai és álszentségei, lelepleződnek az „*új hadak: a hangszalagrend lovagjai, bunkók / hadnagyai, öklök bajnokai, / bankók és bankok tábornokai, / és mindent megoldanak, s majd / megváltanak a püspökök, prépostok, / prelátusok, Krisztus helyett a / Pilátusok, mosom kezem, mosom / a kezem, de előtted, Uram, / hiába mosom, mindhiába. / Tudom, hogy képtelen, lehetetlen / Tehozzád oda átkiáltanom, / magamban mégis elsuttogom: / van-e, lesz-e, marad-e mentség / iszonyú vétkeinkre? – Válaszolj, / Szfv Vitéze.*” És a vers előtt mottó, vagy inkább ajánlás: „...s nem az ökölnék, / vitéze lettem a szfvnek.”

Nagy László

Lehetne mottója az Iskander-képnek is a könyv elején.

Itt be lehetne, tán be is kellene fejezni ezt a hosszúra nyúlt recenziót. Csakhogy Buda Ferenchez elválaszthatatlanul hozzátartoznak szűkebb? – mondjuk inkább Füziivel –, meghatározó Pátriái. A *Szalmaszálán*ban; az *Éjszaka* és a *Szó*, két fontos öntanúsító verse között ott található legszebb versei egyike, a *Szülőföld, Debrecen*. A *Füvek példája* is tartalmazza, a *Szürkeszemű* és a *Szél* között; a *Szalmaszálán*ban az utóbbi két vers nem szerepel. A *Szülőföld* utolsó strófájának utolsó sora pedig különbözik a két kötetben. A *Füvek*ben: „Születtem Debrecenben / ő röppenésem bokra. / Fogadd be majd a testem, / Köztemető homokja.” A *Szalmaszálán*ban az utolsó két sor: „Fogadd be majd a testem, / hazám futóhomokja.”

Az *Ébresszen aranyisp* (1970) fülszövegén ez olvasható: „Harmincnégy éves vagyok, Debrecenben születtem. Szüleim, rokonaim, barátaim élnek ott, gyermekkorom és ifjúságom máiglan összekötnek vele. Erdőjével – sivatagaival is – ez a város nevelt emberré: nincs miért megtagadnom.

Földművelő és kétkezi munkás elődeim sorsát – kicsiben – magam is végigcsináltam. Első könyvem megjelenése: 1963 óta tanítok. Polgárává Kecskemét fogadott.

Apjának négy gyerek szólít.”

Debrecen – Kecskemét. Szülőföld? Otthon? Haza? Vall erről is Buda Ferenc a „*Himnusz haza*” átvételével az *Isten szalmaszálán*ba. Ez a *Tanya-hazám* mellett a kötet másik kulcsverse. Idézni kéne az egész hosszú verset; ha nem egyébért, hát tanulságul múltat-jelent-jövőt magabiztosan magyarázó (és kisajátító) hazafiaknak. De jelen filológiai nézőpontunkból is ide kell másolnunk legalább az utolsó hat strófáját: „*Múlt hantja jövő torlasza / Szikföld-haza Homok-haza / / Gyertyám leég előbb-utóbb / fiad vagyok? földönfutód? / rád-rádelek elvesztelek / arcomba fúj makacs szeled / / kérdőre von nekemszegül / megvallat könyörtelenül / / s én csak hebegek dadogok / dülldűden elindulok / / lesvén ahogy göröngyeid / fölisszák Isten könnyeit.*” A vesszorokhoz hozzá kell olvasni az Utószót, hadd álljon itt ebből is néhány sor: „Kötődése, vonzódása az alföldi tájhoz és a tájban megörződött múlthoz elemi erejű.

»Biztos vagyok benne, hogy a Legfőbb Hatalom, akiben én hiszek, nekem is szánt egy szerepet; ... következőképpen szánt egy helyet is, egy színteret, ahol a történet, az én történetem lejátszódhat – mondta egy interjúban. – Tagadhatatlan, hogy az Alföldhöz való elementáris kötődésben óriási része van annak, hogy Debrecenben születtem, itt nőttem fel – azzal együtt, hogy mindig volt elvágyódásom domborúbb tájakra –, hogy az életünk legjava Kecskeméten telt el. Gazdag emberi kapcsolataim alakultak itt ki, kezdettől szívesen befogadtak, s én is magamba fogadtam ezt a tájékot. Persze, ez így még nem elégséges magyarázat, hisz számos ember éli le ott az életét, ahonnét folyton elvágyódik, ahol nem érzi otthon magát. Akkor hát miért, miért... Kell mögötte lennie valami korábban keletkezettnek, valami olyannak, ami az én életemet akár korszakokkal megelőzte...«

Akkor, amikor a kilencvenes évek közepén családjával együtt kimozdult erről a tájról, így beszélt: »Életem nagy részét, huszonnyolc évet éltem le Kecskeméten, a Homok-házában. Hat gyerekünk közül öt született ott. Harmadik évtizede már, hogy a Forrást elkezdtük ott csinálni. Ezek meghatározó élmények. Huszonévesen kerültünk oda, közel hatvanévesen jöttünk el. Feleségem egészségi állapota volt az indíték...« Aztán helyreállt a világ rendje, Buda Ferenc visszaköltözött Bács-Kiskunba, most Tiszakécskén él.

A »legnyugatibb sztyeppe« világa meghatározta nyelvészeti, néprajzi, történeti, földrajzi tájékozódását is, a közép-ázsiai török nyelvű népek világa erősen foglalkoztatja, többször járt Kazahsztánban és Kirgiziában, műfordításkötetei jelentek meg. A Forrás kezdetektől meghatározó szerzőjének tekinti...” S valami még sokkal többnek, amit azonban nem lehet ilyen egyszerűen kifejezni. Talán azért, mert a Fő tér négy sarkán négy különböző Istennek épített templomhoz hasonlóan ő is hozzátartozik a *genius loci*-hoz, segít kifejezni. Ez az a szilárd pont, ahonnét joggal és kompetensen bírálhatja, ki is gúnyolhatja akár a Hon és a Világ dolgait. Éppen mert rá is főnntartja kételyeit: „Mi vagy te föld Homok-hazám / katlan? huta? kohó? kazán? ...” És mint mindig a Buda-versekben, itt is jelentése-jelentősége van az ajánlásnak: „Füziéknek: Áginak és Lacinak szeretettel.” A hazatalálás jele ez is.

Ami pedig közép-ázsiai tájékozódását és fordításait illeti, ez is egyfajta újabb hazatalálás a „legnyugatibb Sztyeppe” rokon világából. Füzi László „Ötszáznegy óra. Egy kazahsztáni és kirgiziai utazás leírása” című, a Forrás 1987. novemberi számában közölt esszéjében beszámol utazásukról Buda Ferencsel, a költő kíséretében és vezetésével. Az esszé kitűnően érzékelteti az otthonosságot, ahogyan Buda Ferenc ott, egyáltalában nem idegenként, mozgott. A befejező mondatai: „A költő kísérelje másnap megnyugodva ültetett a Moszkvába induló gépre, kezdetét vehette a hosszú, hatezer kilométeren át tartó hazáig vezető utazás: abban a távoli világban is megtalálta az otthonosság jeleit...” És eme hazatalálás mögött újra felcsillan Debrecen. A Forrás-könyvek sorozat első köteteként megjelent *Varázsénekek. Műfordítások a Török Mordvin Lapp Finn Mari Népköltészetből* előszavában Székér Endrétől az alábbiakat olvashatjuk: „A *Varázséneket* Papp István debreceni egyetemi tanárnak ajánlotta a költő. A kitűnő nyelvtudós nemcsak a magyar hangtanban alkotott jelentőset, hanem mint a Finn nyelvtan, a Finn nyelvkönyv és a Finn-magyar szótár alkotója is. A debreceni egyetemre járt Buda Ferenc az ő segítségével nem csupán a magyar szakos tanárjelölteknek szánt finn nyelvi ismereteket, a finnugorság ismeretét tanulmányozta; szeretett professzora elindította a rokon népek költészetének mind alaposabb megismerése és megismertetése felé. (*Varázsének*. Kecskemét, 1973, 7–8. old.) A kazahsztáni és kirgiziai utazáson Papp István debreceni professzor is „kísérte” a kecskeméti utasokat. Ilyen messzire elért a *Téridőben* Papp István és az akkori Debreceni Egyetem szellemisége. Ahol olyan professzorok tanítottak, mint Papp István, Karácsony Sándor, Szabó Árpád, Barta János, Julow Viktor, Szabó István, Rényi Alfréd, Varga Ottó, Szele Tibor, Imre Lajos; az Orvoskaron pedig Sántha Kálmán, az egész karra, sőt

az Egyetemre kiterjedő erővel és példájával. A minden körülmények közötti helytállás példájával. Buda Ferenc akár neki is ajánlhatta volna a *Rendet*. Vagy a *Kihűltet*. Vagy a teremtő toleranciától tündöklő *Himmusz hazát*.

Egy debreceni tanártól, Koczogh Ákostól hallottam először Buda Ferencről. Apja, Koczogh András tanította Németh Lászlót a Toldy Reálban. Az önképzőkör elnöke is volt, ahol rögtön feltűnt neki Németh László tehetsége. Később is figyelemmel kísérte pályáját, fia közvetítésével.

Valamikor az ötvenes évek első felében Ákos Piac utcai elegáns lakásukban összehozott Németh Lászlóval, hogy mint belgyógyász – bár akkor még nagyon kezdő voltam – konzultáljunk. A hipertóniáról hamar áttértünk az irodalomra. Németh László a fiatal debreceni írók-költők iránt érdeklődött. A nevek közül egyedül Buda Ferencé ragadt meg bennem; róla már sok szépet hallottam Koczogh Ákostól, mikor fel-felkeresett orvosi tanácsért, gyógyszerért. Most is úgy említette, mint akitől igen sok várható. Sok évvel később aztán Fodor András igazolhatta Koczogh jóslatát. Amit visszaigazol Szekér Endre, mikor közli Fodor András BUDA FERENCNEK írt versét, a Forrás 1996. novemberi számában:

*Mondogatják, a Te-fajta
versekkel hittevők
nem igen kellenek már a jövőnek*

*Sajnálom a jövőt,
merthogy hozzád hasonló
szóijj-feszítőt,
kinek erejétől
a fölhevült beszéd,
az ihlet mágnese alatti
papírra sűrülő betűk,
s a testvérölelés kemény
patkója olyan egytűzből való,
miként tenálad, én
e félszázadban is
keveset láttam.*

*„Hol kanyarog ez a keréknyom?
Ki tudja, merre baktatok már?
Földön? Kerengő buborékon?
s honnét? hová? meddig? mivégre?
Fönn azt a fényt ki hagyta égve?...”*

Mottó és ajánlás:

„BUDA FERENC”

„Míg élsz.”

„Ilia Mihálynak -
Ő jól tudja miért”

2006. április-május-június

Podmaniczky Szilárd

Hutchinson rugói

VII. fejezet

Valentin akkor este hiába várta Flüelent. Fél nyolcig kereste a sétálók között. Fél nyolckor szégyentől kísérve hazaindult. Megállt egy pizzéria előtt, üresen bámulta a kiragasztott étlapot. Még egy kis haladékos adagot adott.

A friss pizza sem tudta elnyomni a gondolatot, hogy óriási hibát követett el. Flüelen ma este Malbummal tart megbeszélést, ahol eldöntik, Valentin sem alkalmas a feladatra. Egy férfi a sok közül, aki nem bír magával. Flüelen az örök próba. Csábít és eltaszít. Bár az is igaz, hogy az égadta világon semmi nem történt, beszélgetni akart vele.

Valentin fölballagott a hosszú emelkedőn, a kapuból Kiwi ablakát figyelte. Leeresztett redőny és sötétség. Minden bizonyítással depressziós. Nem bírja a fényt, csak a zárt sötétséget. Arra gondolt, most újra bekopog hozzá.

Ott állt az ajtó előtt és emelte az ujját. Az ajtó résein át édesség szaga szivárgott, meleg édességé. Csokit sütsz?

Valentin sarkon fordult, elég a napi egy visszautasítás.

A szobában fölütötte a gépet, Ben válaszát remélte. Az üzenet ablaka üresen állt. Már jó ideje itt vagyok, mégsem jöttem rá semmi érdemlegesre, gondolta.

Valentin nem nyughatott, a karszék recsegése most idegesítette. Kabátot húzott és belevágott az éjszakába. Szerette volna ma mindenestül összetörni magát.

Visszatért a partra a pizzériához. Megivott egy sört, aztán sonkás pizzát rendelt. Ismeretlen dzsessz szólt, a vendégek többsége olaszul beszélt. A szemüveges, szőke pincérnő arcán olyan vékony és sima volt a bőr, hogy átütöttek rajta a kék erek. Mint egy kislány arca, aki most pincérnőt játszik.

A mellette lévő asztalnál két fotelt is betöltő fiatal lány ült, vele szemben soványka barátnője. Csendesen beszélgettek, miközben a vékony lány adagját is a másik ette meg. Bort ittak, az asztalon gyújtott gyertyák fénye sárgára festette a poharakat.

A bejáratnak háttal magányos nő tűnt föl, helyet keresett. Mikor felé fordult, Valentin egyenesen a szemébe nézett. A nő megindult felé, aztán a pincérnőnél megállt, s vékony ujjával Valentin asztala felé mutatott. A pincérnő hóna alá csapta a tálcát és az asztalhoz lépett.

* A regény előző fejezeteit folyóiratunk 2006. októberi számában közzeltük. (A Szerk.)

– Elnézést, uram, telt házunk van. Megengedné, hogy a hölgy a maga asztalához üljön?

Valentin bólintott, s nem tudni, pontosan miért, nagyon öregnek érezte magát. Talán mert ifjabb korában soha nem ültek lányok az asztalához.

A nő lesütött szemmel köszönt, féloldalt ülve zavartan pakolászott a táskájában, a vacsorázókat figyelte.

Két deci bort rendelt, és egy tál spenótos gnocht.

– Rágyújthatok? – kérdezte zavartan Valentint.

– A szabadban vagyunk – válaszolt a nőnek, behúzott a sörbe, szájáról ujjával törölte a habot, s messzire nézett a sötéten hullámozó tó fölé.

A nő furcsa frizurát viselt, úgy volt föltűzve a haja, hogy az nyomonkövethetetlen. Szépen dohányzott és kicsit fázott. Vékony, fehér ujjai között hatodik ujjnak látszott a cigaretta.

A nő továbbra is zavarodottan nézte a vacsorázó tömeget. De akkor minek ült ide? Valentin a legegyszerűbb mondatot kereste, amivel megszólíthatja.

– Régóta dohányzik?

A nő fölkapta a fejét, hunyorított, mintha a gyertyafényben nem látná pontosan, honnan jött a kérdés. Gondolkodott.

– Öt éve.

– Honnan tudja ilyen pontosan?

– Akkor halt meg az apám.

– Elnézést, tapintatlan voltam.

– Dehogyan – mosolygott a nő –, ezek tények.

A kék eres pincérnő kihozta a bort, megterítette, s egy perc múlva a spenótos gnochit is az asztalon gőzölt.

– Még soha nem ettem ilyet – mondta Valentin.

– Kóstolja meg!

Valentin fogpiszkálóra szúrta egy gombócot, belemártotta a fokhagymás spenótba.

A nő zavara enyhült, percenként mégis körülnézett, mintha ismerőst keresne, vagy inkább azt, aki őt fölismeri.

– Nyaralni jött vagy itt lakik? – kérdezte Valentin.

– Nem egészen, vagyis egyik sem. És maga?

– Ösztöndíj, írok – válogatta össze a legegyszerűbb szavakat.

A nő meghökkenve csodálkozott.

– Itt?

– Itt – mondta Valentin, de aztán nem szólt egy szót sem. Zavarta a nő nyugtalansága, ahogy félig vele beszélt, félig idegesen a körülöttük lévő társaságot figyelte. – Mi baj van? – kérdezte végül Valentin.

– Semmi – válaszolt a nő.

Valentin a sörbe kortyolt, a sötét víz felé fordult újra, mutatva, csöppet sincs ínyére a képmutatás legszerényebb formája sem. A csillagokat nézte, levette a szemüvegét, megtörölte, majd intett a pincérnőnek.

A nő szájában megállt a falat, mintha szeretné, hogy hirtelen lett ismerőse vele maradjon.

– Még be sem mutatkoztam – tolta oldalra szájában a gombócokat, kinyújtotta a kezét, megemelte a fenekét. – Franziska.

Valentin elmotyogta a nevét, a pincérnő megérkezett. A számla helyett még egy sört kért. Egy pohár bort Franziskának.

Valentin összegezte eddigi beszélgetésüket, és úgy döntött, mégiscsak a legtapintatlanabb résznél folytatja.

– Miben halt meg az apja öt évvel ezelőtt?

– Öngyilkos lett.

– Itt?

– Itt, nem messze.

– Pedig nekem nem úgy fest ez a város, ami rojtosra koptatja az idegeket. Vannak ennél sokkal borzalmasabb vidékek is.

– Az lehet, de ő itt élt – mondta Franziska.

– És hogy csinálta? – kérdezte Valentin, ameddig ízlése engedte.

Franziska szájában megállt a falat, a villa megmerevedett a kezében, mint aki támadni akar. Valentin hátradőlt.

– Nem hallott róla? – kérdezte a nő.

Valentin elmosolyodott.

– Én innen több mint ezer kilométerre élek.

– Az egész világban híre volt, mindenütt írtak róla – mondta a nő, s most valamivel idegesebben folytatta az evést, megtörölte a száját, bort ivott rá.

– Géppisztollyal fejbe lőtte magát. De előtte még megölt tizennégy embert, tizennégyet megsebesített, itt, a parlamentben.

Valentin az asztalra könyökölt, a homlokát fogta, eltakarta az arcát. Nagyon nem tudott mit mondani.

– Bekattant, hajtotta az igazát – folytatta a nő. – Előbb valami apróságon pöccent be a busztársaságnál, de sehol nem adtak neki igazat. Végül az egész világ összeesküdött ellene, és nem bírta tovább.

– És maga? – kérdezte Valentin.

– Én se bírtam tovább. El kellett mennem innen. Mindenki ismert, és mindenki látta rajtam, hogy annak az embernek a lánya vagyok, aki megölt tizennégy embert. Apát, testvért, rokont.

– És most jött vissza először?

– Most – mondta Franziska.

– De miért?

– Nem tudom. Talán csak tudni akartam, megismernek-e még. Vagy hogy rájöjjenek valamire, amivel megérthetném, mi történt valójában.

– És megismerték?

– Nem tudom. Valaki biztosan.

– Maga bűnhődik az apja miatt – mondta Valentin.

– Nem bűnhődöm, de rettenetesen nyomaszt.

– Az ugyanaz.

Franziska szájában megállt a falat, letette a villát a tányérba.

– De ugye nem akarja megírni, hogy itt jártam?

– Fogalmam sincs, hogy mit fogok megírni – mondta Valentin.

- Esküdjön meg!
- Soha semmire nem esküszöm.
- Rohadt szemét! – mondta Franziska, szája sírásra görbült, de nem sírt, elnézett a legbiztosabb helyre, a víz sötétjébe.
- Nyugodjon meg, nem azért jöttem, hogy erről írjak. Higgyc el, nagyon kérem – mondta Valentin, annak ellenére, hogy ittléte alatt ez volt az első említésre méltó eset, ami fölkelte érdeklődését. S akkor Malbumra gondolt, mert nyilvánvalóvá vált, miért hangsúlyozta olyan nagy nyomatékkal a krimi. Mert biztos volt benne, hogy lesz krimi. Mert volt. Csak meg kell találni a módját, hogyan illeszthető bele egy történetbe. Ez lenne a dolgom? Morgott magában Valentin. Tizennégy plusz egy hulla, nem neki való. És most mégis, a leghetlelenebb véletlen sodorja elé ezt a nőt, aki Windmühle történetének legvéresebb mézárósának lánya, s aki maga sincs híján az indulatnak. Ebbe nem mehetek bele, zsákutca, gondolta Valentin.
- Vagy színjáték? Meg van szervezve. Flüelen nem jön el este, helyette megérkezik a mézáros lánya, hogy szaftos történetet tálaljon az írónak. Nem hiszem el, hogy ez a nő pont az én asztalomhoz pottyan le az égből. Ennek annyi a valószínűsége, mint...
- Ne haragudjon, elragadtattam magam – szakította félbe Franziska Valentin gondolatát –, maga nem tehet semmiről, és arról ír, amiről akar.
- Tudja, van bennünk valami közös – mondta Valentin. – Maga az apja halálának akar értelmet adni, vagy valamiképpen elrendezni magában, én meg arra szeretnék rájönni, miért vagyok itt. Miért választott ki az Alapítvány kétszáz író közül, és mi a dolgom? Senki nem ad, nem képes választ adni. Se magának, se nekem. Keresünk. Maga megtalált engem, én meg a történetét. Nem akarom megírni az apja halálát, de talán rajta keresztül közelebb juthatok ahhoz, amit keresek. Maga viszont, szóval, nem tudom.
- Maga az egyetlen, aki itt szóba áll velem – mondta Franziska.
- Például. Apróság, de nagy dolog – folytatta Valentin. – Mindketten eljöttünk ide, várva, de semmit nem remélve, és most mégis kaptunk valamit.
- Franziska nagyot fújtatott, a pincérnő elvitte a tányért.
- Lehet, hogy igaza van. De ennyi. Ennél én nem látok tovább.
- Nem is kell. Mégis mennyivel nyugodtabb.
- Franziska cigarettás dobozt húzott elő táskájából, Valentin elé tartotta. Valentin kivett egy szálát és a füle mögé rakta.
- Hosszan ültek szótlánul, a füst lustán gomolygott a levegőben, a gyertya a tányérra égett, a vendégek egy része hazaindult. A víz felől hűvös levegő szállt a teraszra.
- Van hol aludnia? – kérdezte Valentin.
- Egy hotelben vettem ki szobát – mondta a nő, elnyomta a cigarettát, intett a pincérnek. – Tudja, én nem szoktam olvasni. Inkább csak újságot. Most mégis kíváncsi lennék, miről ír.
- Arról, amiről az újságok. Csak másképp. Legalábbis azt hiszem. Ami megtörténik velem, mással, vagy épp magával, ha szükségét érzem leírni.
- Nincs valami lefordítva, amit elolvashatok?

– Nem igazán. Apróságok, nem merném azt mondani, hogy jellemzőek.
– Most szerénykedik.
– Ellenkezőleg. Olyan nagyképű vagyok, mint még soha. Mégis csak erre futja.

A pincérnő kihozta a számlát, Franziska fizetett, fölállt az asztaltól, kezét nyújtott.

– Isten áldja – mondta.
Valentin nem fogadta el a kézfogást.
– Ne így! Holnap mit csinál?
– Elutazom – mondta a nő.
– Vissza a száműzetésbe?

Franziska elnevette magát, megfogta Valentin kezét, megrázta, mint egy rongybabát, aztán sarkon fordult és kísértelt a székek között.

A pincérnő karba font kézzel nézte Valentint a pult mögül.

Egy közeli fára feketerigó szállhatott, és valamit nagyon el akart mondani, be nem állt a szája reggel hat óta. A harangok is megkondultak, rázták az ágyat, a falakat.

Valentin füttyszóra, harangzúgásra és erős dohányillatra ébredt. Fölkült, az ágy dohányszemcsékkel teleszórva. Füle mögé nyúlt, ahová tegnap a cigarettát dugta. A filter a kispárna gombjára akadva lógott. Lerázta a földre, lesöpörte. Fölkúszott térdrel az ágyban, a tó felé futó fényes utcára nézett, a másik, hegy felőli ablakban még sötét volt.

Fölkült, állva az asztalra támaszkodott, új lapot hajtott a noteszben, és följegyezte pár szóval az estét. Nehéznek érezte a lábát, karját, a csontjait, mintha Franziska az este minden súlyt átadott volna neki, ami idáig nyomasztotta.

Valentin hosszan állt a forró víz alatt, a fürdőszobát sűrű pára lepte el. Megtörölközött és felöltözött, találmra elővett pár dobozt a hűtőből. Sajtot, paprikát, kenyeret szelt, s valahogy minden falatban ugyanazt érezte. Eszik és eszik, de nem telik a gyomra.

Visszapakolt a hűtőbe, és elindult a városba, amerre eddig még nem járt.

A központtól néhány percre betért egy mellékutcába, mely láthatóan széles, szabad területre nyílt. Az utcán vasúti sín vezetett át az állomás felé, amolyan ipari vágány. A nap ragyogóan sütött, a sínek rozsdásan fénylettek, érezte a rozsdás maró illatát.

A sín másik oldalától nem messze fából készült barakkok húzódtak. Autók jöttek és mentek, megrakva régi holmival, szeméttel, zsákokkal.

Valentin csakhamar rájött, szeméttelre tévedt, Windmühle egyik legkülönlegesebb helyére, ahová az emberek önként hordják ki a fölösleges holmikat. Nem úgy, mint otthon, ahol néhány rendezett utcát kivéve szemétben és mocsokban, állati és emberi ürülékben úszik a város. Erdőbe hordják ki az építési törmelékét, a lepukkant tévét és a megunt állatokat. A kutyákat forgalmas útszakaszokon dobják ki a kocsiból, ahol hamarosan elgázolja egy másik kutyatulajdonos. De hát egymással se bánnak másként, az állatok és növények sem remélhetnek jobbat.

Valentin megfordult, az állomás épülete fölött megpillantotta a partról mindig látszó havas csúcsot, melyen tévéantenna bóbítája állt hegyesen. Balról havas csúcs, jobbról békés szeméttelap.

Szomorúság és vágyakozás töltötte el, lábai képesek lettek volna gyökeret verni a betonba, csak hogy itt maradhasson örökre, ne kelljen neki visszamenni, arra a békétlen szeméttelapra.

Sovány, magas, fekete öltönyös férfi szállt ki a sportkocsiból, megigazította nyakkendőjét, irattáskáját keskeny asztalkára helyezte, majd kisebb adagokban irdatlan mennyiségű papírt szedett belőle elő. Némelyikbe belelapozott, elgondolkodott rajta, s csak aztán nyomta az iratmegsemmisítő kései közé.

Író, gondolta Valentin, a helyi író, akit majd ötven, száz év múlva ismernek meg a most felnövő gyerekek gyerekei. Feltéve, ha nem semmisít meg mindent.

Arrébb terhes, barna bőrű arab nő állt a konténer földjében, bokáig humuszban. Fehér csadorján vakító nap játszott, apró cserepekbe töltötte a földet. Fekete, fehér és terhes. Gyönyörű, gondolta Valentin, zsebeiben kutatott, hogy följegyezze, de egy darab papír nem sok, annyi sem volt nála.

Méterekkel följebb néger férfi énekelt a telep kék egyenruhájában. Egyik fülében szólt a zene, sötét szemébe piros kötött sapkát húzott, és nem folyt róla a víz. Mozdulataival játszott, dobálta jobbra-balra a különböző vastagságú papírkartonokat.

Valentin egy darabka papír, a legapróbb szemét nélkül elindult a telep belsejébe. Széles, nyitott ajtó mögött boltot talált, ahová megunt, elhasznált tárgyaikat hozták be, s ahonnan a szegényebbje fillérekért vásárolt magának „újat”.

Az emeleten temérdek könyv, nyomatok, képeslapok. A levegő ugyan nem volt friss, de hát milyen is legyen, ami a múltból származik.

Lenézett a pincébe, ahol az erős dohszag megköhögötte. Lent festmények, bútorok sorakoztak, kivénhedt golfütők és szánkók, lemezek, kazetták és cédéek.

Valentin kifelé tartott, mikor megállt egy festmény előtt. A képen nem volt más, mint résnyire nyitott ajtó. Barna és zöld olajfesték, az ajtó rése mögött vékony fénycsík, beljebb fekete. Nekem hagyták nyitva, gondolta, be kéne lépnem rajta. A pincében csend volt, senki nem figyelt rá. Egy lépés, és odaát vagyok.

Az ajtó fénycsíkja még retináján ült, mikor a pince vasajtaján át kilépett a fényre. Az arab nő lecsukta kocsija csomagtartóját, a néger férfi hastáncot járt a széles kertésznadrág alatt. Az író most hajtott ki a szeméttelap bejáratán, balra fordult, de jobbra tette ki az indexet.

A nyugalom egyenesen a napból sugárzott, elképzelhetetlennek tűnt, hogy itt bárki is géppisztolyt ragadjon a sérelmei miatt.

VIII. fejezet

„Már azt hittem, elfelejtettél”, olvasta egy reggel Ben levelét Valentin.

Megnézte az időpontot, éjfél előtt tíz perccel küldte.

„Nehéz elképzelnem a helyzetet, főleg a nagyon magas hegyeket – írta Ben. – Itthon azóta nem történt semmi, nagyjából minden olyan, mint régen.

Ha bizonytalan vagy a dolgod felől, nyugodtan kérdezz rá az Alapítványnál, nincs veszítenivalód. Nekem úgy tűnik, gyerekesen ragaszkodsz a titkokhoz, a különös összefüggésekhez. De te tudod, te vagy az író. A ruhákról és a titokzatos Kiwiről szóló jegyzeteidet nem volt könnyű lefordítani, mert nem láttam pontosan a leírások értelmét. Például nem egészen értem, mit akartál ebben írni, 'Ha este nem hal meg az ember, nappal nem is él'. Ha rákérdezek, hogy is van ez, ne lepődj meg, lehet, hogy én értettem félre valamit. Tudod, a fordítás már csak ilyen. És milyenek a csajok Windmühlében? Erről egy szót sem írtál. Talán történt valami? A fordítást az üzenethez csatolva találd. Küldhetsz még párat, szívesen lefordítom, most éppen van rá időm. Aláírás, szervusz."

Valentin kinyitotta a csatolt fordításokat, sokkal hosszabbak voltak, mint az ő jegyzetei. Mit fordíthatott ez a Ben? Szótárral szavakat egyeztetett.

Az asztalon előbb a piros fény gyulladt ki, s csak aztán szólalt meg a telefon. Valentin zavarba jött, eddig nem kereste senki. Fölemelte a kagylót, úgy szorította a füléhez, mintha attól tartana, leégeti a haját.

– Mister Valentin Jobbágy – mondta.

A vonal másik végén Malbum jelentkezett.

– Rég láttam már – mondta hűvösen Malbum, amiből Valentin azonnal Flüelen beszámolójára gondolt.

Valentin elvörösödött, fülére izzadt a kagyló.

– Nem, nem bujkálok sehol – mentegetőzött Valentin.

– Ha délután ráér, szívesen meglátogatom – mondta Malbum –, természetesen, ha nem zavarom a munkájában.

– Nem, dehogy, jöjjön nyugodtan – motyogta Valentin, s ezzel mintha azt mondaná, eddig alig fordított időt a munkájára, ezért gyorsan hozzátette –, jól be tudom osztani az időm.

A vonal megszakadt, vagy Malbum tette le a kagylót. Valentin nyugtalanul bámult a sípoló készülék fülrácsába, gyomra összeugrott, mint régen, mikor valami ostobaságot csinált. De hát mit, most mit tettem, hogy így kell éreznem, töprengett Valentin, és lecsapta a kagylót.

Floppyt nyomott a laptop oldalába, átmásolta Ben fordításait. Fokozatosan állt helyre a nyugalma. Jó alkalom lesz Malbumnak átadni a munkáit, amit nem hagyhat válasz nélkül.

Valentin felöltözött, a floppyt berakta a mellényzsebbe.

A múlt héten a központ közelében nyomdai vállalatot látott.

Az utcán füleltd, párás idő fogadta, a fény bágyadtan remegett a házak falán. Mire leért a lejtőn, inge a hátára tapadt.

Otthoni idegessége megtette a hatását. Alighogy a főutcára tért a lejtő után, a gyomra megcsavarodott, s ha nem lett volna nyitva a sarki közbécé, megemlegeti ezt a napot.

Valentin szétnézett, figyeli-e valaki.

A vécével szemközti padon, ahol ő is sokat üldögélt, alacsony, sapkás férfi majszolta a szendvicst, s Valentin minden mozdulatát figyelte. De csak az egyik szemével. A másik fehér szövettel leragasztva, a kötés előtt széles keretű

napszemüveg, akár a kalauzé volt a vonaton. A kenyérből hatalmas falatokat harapott, arca úgy dudorodott oldalt, mintha pofazacsója tágitásán fáradozna.

Valentin nem habozott tovább, föltépte az ajtót, és eltűnt a feltűnően tiszta és ápolt illemhely homályában.

Legalább fél kilóval könnyebben tért vissza a kézmosóhoz. A fehér kagyló szélén egyetlen szemüvegszár hevert, mint egy elhullott gyíknak vagy madárnak a lába. Valentin visszaidézte a kint ülő férfit. Nem emlékezett pontosan a szemüvegére.

Megtörölte a kezét, kilépett az utcára, és a falatozó férfi felé indult. Szemüvegének egyetlen szára sem hiányzott.

De miért is akartam én ezt tudni, gondolkodott Valentin. Mintha valamit össze kéne raknom. A világ legelemibb kíváncsisága az én kíváncsiságom, gondolta, s most úgy nézett vissza a félszemű férfire, mint egy rossz megoldásra, egy hamis gyökre, amely rövid időre tévútra terelte figyelmét.

Benyitott a másolószalonba. Az ajtóban megtorpant. Zsebéből elővette a floppyt, s oldalra nézve a pulthoz lépett.

A fénymásolók között az a férfi állt, aki az első este fölzaklatta a bárban, fényképeket, bankókat nézett és szagolt, s Valentint egyenesen kinézte a teremből.

Valentin a szeme sarkából figyelte a sötét hajú, marcona ábrázatú férfit. Milyen másolaton dolgozik ilyen elmélyülten?

– Grütze! Mit parancsol? – szólt rá halkán egy vékony arcú kislány a pult másik oldalán.

Valentin fél pillanatra azt sem tudta, hol van. Kezében a floppyt nézte, akár egy üres üveget.

– Ezekről az anyagokról kérek nyomatot.

– Hány példányban?

– Egy – mondta Valentin, s újra a férfit figyelte. – Nem, bocsánat, kettőt, hogy nekem is maradjon. Vagy inkább hármat. Hátha még kell valakinek.

– Akkor három a vége? – nevetett az eladó. A floppyt óvatosan kihúzta Valentin ujjai közül, s hátul a gépbe nyomta.

– Addig foglaljon helyet – mondta az eladó. A teremben egyetlen szék sem volt.

Valentin úgy tett, mint aki nézelődik, s lassacskán a férfi háta mögé lopózott. Fenyegetően izmos tarkójára fehér inggallér simult, a haja láthatóan frissen nyírva. Valentin nem mert közelebb menni. A polcra leemelt egy távcsövet, amit a férfi keze ügyében lévő dossziéra irányított. Fotók, megint fotók, motyogta magában Valentin. Még hozzá sorozatok, mindenkiről három kép. Szemből és a két profil. Lehet, hogy nyomozó? De hát egy nyomozó nem szalonba jár arcképeket másolni! Valentin arra gondolt, talán igazolványokat hamisít. Ahhoz viszont nem kell profilkép. Ez az ember meg- és kimagyarázhatatlan, gondolta, soha nem fogom megtudni a történetét.

– Készen vannak a példányok – szólt az eladó a termen keresztül. A fénymásoló férfi fölkapta a fejét, Valentinre nézett. Ugyanúgy, ahogy a bárban. Valentin koponyáját átdöfte ez a tekintet, s hallotta, ahogy mögötte a polcon fényképezőgépeket és szemüveglencsákat tör ripityára.

A férfi összepakolt, Valentin mellé állt a pulthoz és közlelről figyelte. Valentin keze beleremegett a közelségbe, mintha a csontjait roppantaná szét ez az ember.

Pénzt dobott a pultra, talán többet is a kellelénél, nem értette pontosan a számot. Menekülve hagyta el a boltot.

A nyomatokba beleizzadt a tenyere.

A fótéren megnyílt az újabb sütöde, Valentin a legrövidebb úton mégis inkább hazavágyott.

Miért van bennem ez a félelem? Mit ártott nekem ez az ember? Egyáltalán akar valamit vagy csak föltételezem? Az indulat belőlem származik és nem belőle? Fölfoghatatlan.

Valentin a Bergstrasse 18. előtt állt, s valamiért nem akaródzott bemenni. Belelapozott Ben fordításába, s egyszeriben arra gondolt, mielőtt Malbum kezébe adja, másnak is meg kell mutatnia.

Fölszaladt a szótárért, egy pillantást vetett Kiwi mozdulatlan ajtajára.

Majd újra az utcán állt a papírokkal.

Répa Hurut, micsoda név, gondolta Valentin, s becsöngetett a szomszédba.

Nesztelen léptek közeledtek az ajtó felé, ami már önmagában is lehetetlen. Az ajtó kinyílt, de nem állt mögötte senki. Lassan és félve jelent meg egy idős, ősz hajú és ősz szakállú férfi feje.

– Mit óhajt? – kérdezte feltehetően.

– Répa Hurut – mondta ügyetlenül Valentin, mire az öreg karjával intett, jöjjen befelé.

Valentin titokzatos udvarban találta magát, ahol vad és buja növények nevelkedtek, mintha más éghajlat uralkodna a kerítésen belül. És mintha a levegő is párásabb, fojtóbb lenne. Megütötte orrát a tömény ammóniaszag.

Répa a konyhában alacsony széken ült, zöldborsót tisztított. Csöppet sem lepődött meg, hogy Valentint náluk látja. Arcán rövid mosoly futott végig, viszszaidézte az utolsó találkozást.

Valentin föllapozta a szótárt, ügyel-bajjal összerakta a mondatot.

– Szeretném, ha elolvassák.

Az öreg hellyel kínálta a konyhaasztalnál, leült vele szemben.

– Beszél angolul? – kérdezte az öreg. Valentin bólintott.

– Itt lakom a szomszédjukban. Ösztöndíjas. Író vagyok.

– Tudom – mondta az öreg.

Valentin Répára nézett, aki mint egy süket leány, tette a dolgát tovább a hüvelyessel.

– Nehezen tudok kiigazodni, nem könnyű a dolgom, vagyis a feladatam. Nem vagyok benne biztos, hogy egyformán értjük a dolgokat, ezért szeretném, ha elolvassák. Itt írtam. Kíváncsi vagyok, mit gondol róla.

Az öreg kezébe vette az iratot, fölállt, egy fiókból szemüveget húzott elő, fülére illesztette és visszaült az asztalhoz. Szemével lassan, tanárosan haladt a sorokon.

Valentin Répára nézett, aki belekuncogott a zöldborsóba, mintha külön történetet zajlana a fejében.

Az öreg lekanyarította füléről a szemüveget és visszanyújtotta a kéziratot. Egy szó nélkül fölállt, eltűnt az ajtó mögött, s ugyanabban a pillanatban két pohárral és egy üveg pálinkával tért vissza. Töltött, megemelte a poharat, koccintottak.

Az üvegen ugyanolyan címke állt, mint amilyet Flüelentől kapott.

– Hogy ízlik?

– Valódi cseresznye, nagyon finom – mondta Valentin, s egy pillanattal később fejébe szállt az alkohol. Malbum jutott eszébe, a délutáni találkozót.

Az öreg fölemelte az üveget, hogy újra töltsön. Valentin a pohárra nyomta a tenyerét.

– Köszönöm, de délután éssen kell lennem.

– Saját főzés – próbálkozott az öreg, de hiába.

Az öreg letette az üveget, hosszan fürkészte Valentin arcát, mintha valami bejáratot keresne rajta.

– Mit gondol róla? – bökött Valentin a kézirat felé.

Az öreg töltött magának, megsimította a szakállát, ivott.

– Egy írótól többet várna az ember – mondta.

– Hogyhogy többet? – értetlenkedett Valentin.

– Azt, hogy értse és fölfedezze a világot, ne pedig beleveessen – válaszolt az öreg, s újabb korttyal szédítette magát.

– Fölfedezni csak beleveszve lehet – válaszolt Valentin, s a régről ismert érzés kerítette hatalmába, nem ugyanarról beszélnek már megint. Mikor fölállt az asztaltól, eszébe jutott Franziska. – Öt éve a parlamentben – mondta Valentin kezét tördelve –, az a mézszárlás.

Az öreg Valentin szemébe nézett, hosszú mozdulatokkal ingatta a fejét, csücsörített, de nem volt hajlandó beszélni.

– Hát mi történt? Találkoztam a lányával.

Az öreg a sötét és üres sarokba nézett, mintha a falon túl az időt láthatná, s ennyit mondott.

– A világ és a köztudott fönnálló harcban a világot támogasd!

Répa fáradtan bámult a borsóba, föl sem emelte a tekintetét, mintha megértené, miről van szó.

Valentin az ajtóból hallotta, újabb pohárral zúdít magának az öreg, és érthetetlen szavakat dörmög magában.

Otthon leverten ült az ágyon. A kéziratot az íróasztalra dobta. Ennél rosszabb napot keresve sem találhatott volna a Malbummal való találkozásra. A telefonra nézett, talán még nem késő lemondani.

Egy pillanat múlva már tárcsázott. A készülék hosszan csöngött, s mikor majdnem letette, kemény férfihang szólalt meg a kagylóban.

– Jó napot! Vagyis Grützle! Max Malbumot keresem, az egyik ösztöndíjas vagyok, Valentin Jobbágy.

– Max elment, és délután már nem jön vissza. Nem mondta, hová megy.

Valentin hallgatott, mintha ismerné ezt a hangot. És ismerné azt is, akivel beszél.

– Ott van még? – kérdezte a férfi. – Tudunk valamiben segíteni?

– Nem, köszönöm, csak egy apróság jutott eszembe, de nem érdekes.
– Mondja meg bátran, ha pénzre van szüksége – szólta a férfi, s Valentin egyre bizonyosabb lett afelől, hogy ismeri.

– Köszönöm – mondta Valentin, letette a kagylót. Percekig nézett maga elé, mintha ott lenne a szeme előtt a férfi arca, de nem tudja beélesíteni, mint mikor a szó a nyelve hegyén táncol, de nem bírja kimondani.

Valentin elterült az ágyon, volt még két órája Malbum érkezéig. Egy perc múlva már az igazak álmát aludta, hanyatt és horkolva.

A nyitott ablakon át horkolása lehallatszott az utcára, s mikor Malbum az ablak alá érkezett, érdeklődve kereste a fákon ezt az érdes hangú énekesmaradarat.

Valentin megrázkódott, mintha megérezné Malbum közeledtét, s mikor bekopogott, már éberén fogadta.

– Jó színben van – mondta Malbum, helyet foglalt az íróasztalnál. Valentin fülelt, a szék rugói ezúttal nem ropogtak. Malbum a szétszórt kéziratra könyökölt, karja mélyen belefúródott a papirosba.

– Az Alapítványnak nyomtattam – mondta Valentin –, szeretném, ha látnák, min dolgozom.

Malbum összesöpörte a lapokat, hátra dőlt a széken, s megfontoltan lapozva olvasott. Közben bólogatott, mint aki pontosan tudja, miről lesz szó. Aztán letette az asztalra.

– Egy példányt megkaphatok? – kérdezte Malbum.

Valentin borítékot vett elő, behajította a kéziratot és átadta. Malbum benyomta a táskába, mellőle köteg pénzt húzott elő, és Valentin markába csapta. Valentin átmarkolta a köteget, mint valami biztos tárgyat.

– Már jó ideje ezen jár az eszem. És mert nem tudom rá a választ, szeretném megkérdezni – mondta Valentin, leült az ágyra, a pénzt a hasához szorította. Malbum intett, ő készen áll, s mereven a padlóra koncentrált, hogy jól értsen minden szót.

– Miért támogatnak engem? Miért érdekes az Alapítvány számára az én munkám? – kérdezte Valentin, s most, hogy kimondta a hónapok óta fojtogató kérdéseket, mintha beleszédült volna saját súlytalanságába. Már nem értette, miért is akar erről tudni, kérdése teljességgel elvesztette a súlyát.

Malbum tenyerébe hajlította az ujjait, megnézte a körmét, fölkészült a válaszra.

– Azért – mondta lassan Malbum –, mert olyan dolgokat, eseményeket, összefüggéseket is meglát, melyek fölött mások tekintete elsiklik. És ha Valentin Jobbágy nem látná, és nem írná le, senki nem tudna róluk. Ha valakit érdekel, hogy mi történik vele a világban, mi történik körülötte, az elsősorban az irodalomból értesülhet róla, onnan tudhatja meg, mi történik valójában. Számunkra a maga munkája nélkülözhetetlen. Kincs, amire nem vigyázhatunk eléggé. Megfelelő magyarázat?

– Ezt most komolyan mondja? – csodálkozott Valentin, mint akit titokban kineveztek.

Malbum összehúzta a szemét, Valentin válla fölött kinézett az utcára. Nem volt mit hozzátenni.

– És meddig maradhatok? – kérdezte Valentin.
– Nem írta meg az Alapítvány? – csodálkozott Malbum.
– Miért, maga nem az Alapítvány?
– A levelezést nem én intézem – válaszolt Malbum –, mindenkinek megvan a maga időpontja, talán Flüelen tudja.

Valentin hátán hideg áramlat futott végéig a név hallatán, s hogy éppen ő tudja, a legrosszabb előjelnek tűnt.

– Majd legközelebb megkérdezem tőle – mondta Valentin.

– Most egy időre szabadságra megy – mondta váratlanul Malbum, s az utolsó szót határozottan kiemelte. Megy.

– Hogyhogy? – csodálkozott nyíltan Valentin, s ezzel egyszeriben elárulta magát. Malbum fölkapta a fejét, mélyen a szemébe nézett, a táskából előhúzta a kéziratokat. Valentin el nem tudta képzelni, miféle összefüggés van e kettő között.

– Pihenésre van szüksége. Elfáradt a sok munkában – mondta Malbum, de hangjába cinikus és hazug árnyalatok keveredtek.

Elfáradt? Ismételte magában Valentin. Akkor inkább kirúgták, és talán épp miatta.

– De mit jelentsen az, hogy mindenkinek megvan a maga ideje? – ugrott vissza Valentin az előbbi megjegyzéshez.

Malbum széthajtotta a kéziratot, mintha onnan olvasná ki az időpontot.

– Mit vállalt az ösztöndíj alatt? – kérdezte Malbum.

– Regényt, egy regényt – ismételte Valentin.

– Akkor a regényhez szükséges időt jelenti – mondta nyugodtan Malbum, teljes belátással, s hozzátette –, ha nincs ellene kifogása, az Alapítvány megőrzi a kéziratát, és gondoskodik róla, hogy méltó helyre kerüljön.

Valentin szeme a szemétkosárra tévedt, mint méltó helyre, így aztán nem túl meggyőzően adta beleegyezését.

Malbum összehajtotta a papírt, búcsút intett. Valentin látta a szemén, hogy gondolatban már messze jár.

Valentin résnyire nyitva hagyta az ajtót. Malbum elindult a lépcsőn lefelé, majd néhány fok után megtorpant és visszafordult. Bekopogott Kiwi ajtaján. Az ajtó egy pillanattal később kinyílt. Valentin hosszú árnyat látott a padlóra vetülni, egy alacsonyan álló lámpa fényét takarva. Malbum szó nélkül eltűnt az ajtó mögött. Valentinban minden eddiginél sötétebb káosz kavargott.

IX. fejezet

Valentin napokon át töprengett, hogyan írhatná le a gyilkosságot. Először a Franziskával együtt töltött estéről készített jegyzeteket, de belátta, senki nem fogja neki elhinni, hogy öt év után pont ő fut vele össze a pizzériában. Hiába a valóság mindent fölborító garanciája, az irodalom számára az ilyen véletlenek teljességgel hiteltelenek.

Valentin visszajárt a pizzéria környékére, hátha megfigyelhet egy apróságot, ami közelebb viszi a megoldáshoz. Újra látta a fehér hajú, kék homlokú pincérnőt, ahogy gyermeki mozdulattal egyensúlyoz tizenhét poharat. Először arra gondolt, a pincérnőre oszthatná a mesélő szerepét, aki beszámol a mézárásról. De miért pont ő? Mit tudhat, amit más nem? Arcán puha és sima volt a bőr, Valentin szerette volna megérinteni. Kapna is a tálcával két nyaklevest.

Az idő kiválóan alkalmasnak bizonyult hosszabb sétákra, csakhogy Valentint a hosszú és monoton séták eltompították és elálmosították. Mégse tudott ellenállni, órákat gyalogolt a vízparton, hosszú ösvényeket járt be, s úgy tett, mintha gondolkodna.

A víz finom illata aztán teljesen elbódította.

A délutáni fényben fiatalok ültek a zöldben, körülöttük pompás virágok, sört ittak vagy vízipipáztak. Valentin lehúzta vékony pulóverjét, a társaság szélére telepedett a fűbe. Fejét föltámasztotta az összehajtott pulóverrel, s szemben a nappal percekben belül elaludt.

Az idő csak szállt, mintha nem is lenne.

Mikor fölébredt, a nap már nem volt az égen, szájában savanyú ízek keveredtek. A fűben sötét alakok ülték körül, nem látta az arcukat, de biztos volt benne, hogy senki nem figyel rá.

Föllállt, fölhúzta a pulóvert, kikószált a szemétdombból, amit a fiatalok hagytak maguk után. Megállt, visszanézett. Micsoda csend van itt a parkban, gondolta, mintha törvény mondaná ki.

Ahogy elhagyta a tó partját, s a kaptatónak nekivágva a Bergstrasse 18. felé tartott, ébredése pillanatát idézte vissza, melyben furcsán és félkészén hagyott ott egy épülő álmot.

Álmában felesége volt, úgy rémlett, szép és idősödő úriasszony, csakhogy folyton kiszámíthatatlanságával fenyegette. A házból, ahol éltek, a hatalmas nappalira emlékezett, az ablakon súlyos függönyök lógtak, a levegő egyenletesen meleg és illatos volt. Úgy rémlett, nagyon szereti ezt az asszonyt, mintha egészen régről ismerné, mintha hosszú ideje már az ő szerelmében és bódulatában élne. S akkor egy napon futár állított be. Ott állt a nappali ajtajában, s egy levél kíséretében virágcsokrot hozott. A futár fiatal volt, jóképű, Valentinnek az volt az érzése, hogy a fiú a küldemény földója és kézbesítője is. A szemében ismerős fény villant az asszony felé, aki kesztyűjével megsimogatta az állát. A fiú nem volt hajlandó búcsúzni, várt. Valentin maga nyitott ajtót neki, most már igazán elmehet. Pénzt nyomott a kezébe és kituszkolta. A csokor illata szállt a levegőben, az asszony vázába helyezte, elolvasta a levelet, letette az asztalra, majd kísétált a nappaliból. Valentin nem értette, miért hagyja előtte nyitva a bizalmas levelet, hiszen nyilvánvaló, férfi küldte, a hódolója. Valentin zavarodottan az asztalhoz lépett, reszketve olvasta a levelet. Aztán feszültsége mintha ájulásba menne át, gyorsan leült egy székre. A levélnek minden monda ismerős volt. Az udvariasság formája, a jellegzetesen érzélgős szavak használata, melyeket szerelmi mámorában ő is képtelen volt kiirtani a leveleiből. Minden jel arra mutatott, hogy ezt a levelet ő maga írta legnagyobb odaadásában a feleségének. Az asszony belépett a nappaliba,

de már nem tudtak egymáshoz szólni. Valentin még sokáig érezte közelségét, de azt is, hogy egyedül képtelen boldoggá tenni ezt az asszonyt, s a legrosszabb esetben is meg kell kettőződnie, hogy önmagával rivalizálva egyre őrületebb módon keresse az asszony kegyeit.

Valentin feneke alatt recsegtek a karszék rugói. Álma melegen vibrált az ujjai-ban, talán hasznára lehet belőle valami. Vagy az álom szimbolikája. Élőbbnek és közelebbnek érezte magához ezt az asszonyt, mint bárkit, akit megismert itt. De hát ki ez az asszony, akiért önmagával verseng? És ha csak önmagával, akkor valójában nincs is ellenfele? Lehet, hogy az asszony a regény, gondolta Valentin. Ám ha ez így van, akkor az a megkettőzött valaki sem én vagyok. De nem ám. Az a férfi, aki az asszonyért küzd, önmagát is felülmúlva, nem lehet más, mint regényem hőse, az elbeszélő. Pontosan úgy ül a székben, mint én, recsegnek alatta a rugók, motívumok pörögnek a fejében, s egy váratlanul jött homályos ösztöndíjjal igyekszik kivívni a regény kegyeit.

Valentin hátradőlt a karszékben, a rugók ellenállhatatlanul ropogtak alatta. Összeállt a kép. Ha a továbbiakban Malbumnak regényről beszél, pontosan tudni fogja, mit ért alatta.

Egy aprósággal azonban még nem volt tisztában. Mennyire vegye magáról a mintát, vagy mennyire távolítsa el a figurát. Minél messzebb, hallotta hirtelen. Semmiképpen se legyen magyar, az nagyon speciális, senki nem érti majd, mi körül topognak abban a kis országban, melyet Európa egyik legkorruptabb politikusi gárdája tart irányítása alatt. Sőt, erről ne is essék szó, ha lehet. Szóljon csak az irodalomról, a megismerésről, a keresésről, Hutchinson vágyakozásairól.

Valentint rabul ejtette ez a hirtelen jött név, Hutchinson. De a vágyakozás nem jó. Mindegy, ez most lényegtelen, majd kitalálunk valamit. Vagyunk már néhányan, akik ezt a regényt írjuk!

Valentin átolvasta a leírást, aprókat javított rajta, aztán lezárta a gépet, fölbon-tott egy üveg bort. Elfordította a karszéket az asztaltól, szembe az utcával, a tóra nyíló ablakkal, lábát az ágyra dobta, s öntött egy pohárral.

Hosszú napokra elegendő anyagot jegyzett föl a laptopba, s hogy irányuk helyességét ellenőrizze, napokig nem nyitotta föl a gépet.

Hosszú sétákat tett újra a parton, nagyokat vacsorázott, múzeumokat, tár-latokat látogatott, hátha ráakad valami érdekességre. A festmények, rajzok és karcolatok mind öncélúnak tünnek, Valentin képtelen volt elhagyni saját gondolatait, és megérteni, miről beszélnek a többiek. Szótár segítségével elolvasta Windmühle történetét, értesült a tó okozta árvízről, mely az óváros egy részét elpusztította, s általa új város keletkezett. Azt már biztosan látta, hogy regényé-ben nincs helye a helytörténetnek, hiszen semmilyen közvetlen befolyásuk nincs a jelen történéseire.

Egyik parti sétáján fiatal rendőrő állította meg Valentint, hegyes szögben széttárta karját és fejét enyhén ingatta.

– Nem mehetek tovább? Azt jelzi? – csodálkozott Valentin.

A rendőrnő jóval alacsonyabb volt nála, úgy beszélt hozzá, mintha emeleti ablakba kiabálna.

– Nem – mondta határtalan makacssággal.

– Mert mi történt? – ámult tovább Valentin, rendőrt is alig látott, főleg olyat, aki útját állja.

– Rendőrségi ügy – mondta a nő katonásan.

– Azt mindjárt gondoltam – válaszolt Valentin, de mert újabb értetlenkedők jöttek, nem akart közéjük szorulni, távozott.

Másnap újságot vett, de nem talált benne semmit, s néhány nap múlva el is felejtette a történeteket.

Egy hét teltével, mikor a forróság és tikkasztó hőség elviselhetetlen volt már a lakásban, Valentin lesétált a strandra, mely a lezárt útszakaszról nyílt. A strandbejárattól nem messze fiatal, huszonéves fiút ábrázoló kép feküdt a földön, körülötte virágok, csonkra égett gyertyák. A kép sarkán fekete szalag.

A strandon lezuhanyozott, nekifeküdt, de pár perc múlva fölforrt a teste, s a tóba vetette magát. Ahogy egyre beljebb haladt, a tó sötét üreggé változott alatta. Elbizonytalanodott és kiúszott a partra.

Az úszómester a mólón sétált, izmos sportember, akinek tudnia kell a környék történéseiről. Valentin odasétált nedvesen.

– Milyen mély a víz?

– A bójáig négy méter, aztán szakad. A legmélyebb pontja kétszáz méter – mondta az úszómester.

Valentin a vizet nézte, s a számára szörnyű mélységet kereste alatta.

– Honnan jött? – kérdezte váratlanul az úszómester.

– Magyarországról – mondta bambán Valentin.

– Tud úszni?

Valentin bólogatva hunyorgott, hogy azért igent mégse kelljen mondania; az imént úgy húzott ki a vízből, mint akinek tele a gatyája, s talán az úszómester épp ezért kérdezi.

– És, mondja – fordult lényegre a szó –, mi történt kint néhány napja?

– Lelőttek egy fiút – mondta szenvtelenül a férfi.

– Ilyet itt szoktak? – kérdezte Valentin.

– Nem – válaszolt tömören, s a vizet nézte, nem úsznak-e túl a bójákon.

– Ösztöndíjat kaptam. Írok – magyarázta Valentin, mintha erre bárki is kíváncsi lenne. Azt remélte, ha nem turistának nézi, talán többet elárul. – És miért lőtték le?

– Nem tudom. A rendőröket kérdezze!

Hát persze, gondolta Valentin, s visszahúzódott a fűre. Pedig kezdhetne valamit az ügygel, beépíthetné valahová a regénybe. Főképp azért, mert az ösztöndíja alatt történt, s így a spontán kitalálás veszélye nélkül használhatná. De az úszómester egy szóval sem volt hajlandó elárulni többet a szükségesnél. Helyette a veszélyes zónán kívülre tessékelté Valentint, bántódása ne essék.

Méhészruhába öltözött férfi érkezett a strandra. Furcsa, hálós szerszámjával kikanalazta a vaddarazsak fészket a lombok közül. A darazsak vadul támadtak a férfire, de nem férték hozzá a hálós ruhától.

Valentin késő délután indult haza, újra megnézte a fiú fényképét, a gyertyákat. Malbum biztosan örülne a krimiszálnak. Hazafelé azon gondolkodott, miért hallgatnak Windmühlében minden tragédiáról, miért nyelik le? Pedig emészthetetlen. Vagy talán mégis megemésztk, s így nem marad meg az emlékezetben.

Valentin otthon nem találta a helyét. Kinyitotta a gépet, hogy átolvassa a napokkal ezelőtt följegyzett gondolatokat, de a második sor után elkalandozott a figyelme. A fiú arcát látta a fotón, ahogy bizakodva néz a jövőbe.

En is épp így reménykedek, így bámulok ki az ablakon, várok. De mire? Hogy csoda történjen? Már maga ez az ösztöndíj az. A tökéletes csoda. Hogy ezer kilométerről rám mutassanak, és elvárjanak ide, hogy kedvemre tegyenek. Talán ha haza kell mennem, jobban megértem majd, mi történt itt velem.

Valentin megmosta az arcát, lába azt parancsolta, lépjen át Répa Huruthoz és beszéljen az öreg Huruttal, igyanak meg egy pálinkát, és csak aztán térjen nyugovóra.

A bejárat melletti postaládán először világlott át levélpapír. Valentin fölnyitotta, a levélben meghívó állt, amiből annyit látott, hogy Éva Bürde író nő különleges kitüntetését kap a hétvégén, s hogy a ceremóniára elvárják őt is. Befejezte volna a kitalálhatatlan című regényét? Valentin zsebre vágta a levelet, hétvégéig van idő.

Répa nyitott ajtót a szomszédban, egy csokor rózsa volt a kezében, vendégeket vártak estére. Az ebédlő öt személyre terítve.

Bent kezét fogott az öreggel, s közölte, akkor ő megy is, nem akar zavarni. Az öreg intett, van valami a számára. A szemetesből összegyűrt újságot húzott elő, lapozgatta, majd egy oldalon kihajtva Valentin orra alá nyomta.

– Nem értem – mondta Valentin –, de ha ideadja, otthon kiszótárazom.

– A lényegét nem fogja érteni – mondta az öreg. Hosszú, ősz hajába túrt, mint aki előadásra készül, s a legjobb formáját akarja hozni.

– És mi a lényeg? – kérdezte Valentin.

– Emlékszel, amit a múltkor mondtam?

– Ne magamnak, hanem a világnak segítsék. De én ezt nem értem! Legyek magam ellen? – mondta mérgesen Valentin.

– Nem – válaszolt röviden az öreg. – Ha a köztetek főnnálló harcban a világot támogatod és nem magadat, az nem ugyanaz, mintha magad ellen lennél. Nézd meg itt ezt a cikket!

– Nézem, de nem értem.

– Szinte szó szerint ugyanazt írja, amit nekem legutóbb ideadtál. Volt egy másik újság, azt már kidobtam, azt hittem, csak véletlen, de abban is, mintha te írtad volna. Továbbra is pocsek.

– Hát és aztán? Leközlík, pénzt kapok érte – magyarázta Valentin.

– Ostoba vagy – mondta az öreg, s egy évekkel ezelőtti lapszámot halászott elő a szekrény mélyéről. Folytatta. – Idézem. A rendőrség a hasonló mészárlások elkerülése végett, s egyáltalán a bűnügyi statisztikák javítása érdekében, a figyelőkamerás rendszerek mellett szakképzett megfigyelőket alkalmaz. Ők nem Windmühle lakói közül kerülnek ki, így az ismeretlenség homályában marad-

hatnak, és figyelmüket sem terheli a megszokás. Az ő följegyzéseiket értékelve sokkal hatékonyabbá válhat a rendőrség munkája mind a megelőzésben, mind pedig a bűnesetek felkutatásában.

Mikor az öreg összecsapta az újságot, Valentinnek le kellett ülnie. Alig kapott levegőt. Répa csokorral rakta a vázát az asztalra. Az öreg pálinkát töltött, ittak.

– Ezt nem mondja komolyan? – kérdezte sápadva Valentin.

– Ezt írta az újság akkoriban – válaszolt az öreg.

– Akkor én nem irodalmi ösztöndíjat kaptam, hanem a rendőrség figyelőkameras rendszerének kiegészítő eleme vagyok? – szörnyülködött Valentin.

– Én ezt nem mondtam, de nem árt, ha körültekintő leszel.

– Tudtam! Biztos voltam benne, hogy egyszer kiderül – tenyerébe temette arcát, szorította a homlokát, a szemgolyója majdnem kiugrott.

Csengetés rázta meg a vázát, mintha az oldalán szólna a kolomp. Tömény ammóniaszag csapott a szobába. Répa elindult az ajtó felé.

– Ne haragudjon, de most nem akarok találkozni senkivel. Van másik kijárat?

Az öreg a konyhán keresztül vezette az udvarba, s a kerten át, a körtefák mellett távozott.

Otthon az ágyra vetette magát, s száraz szemekkel zokogott. Rázta az indulat és a keserűség.

Föliült, megmosta az arcát.

Mélyen megbántva érezte magát, önérzete mindenestül hevert a sárban, s legszívesebben ő is taposott volna rajta egyet.

Ez hát Malbum krimije, amin olyan jól derült a közönsége. Mindenki tudta. Bürde is. Végtelenül megalázó.

És ez az én fölbecsülhetetlen értékű tehetségem, ami a legapróbb részletek megfigyelésével adja a pontos valóságot.

Ez hihetetlen. De mihez kezdjek most?

Valentin visszaült az ágyra, hosszú percekig bámult maga elé. A szekrény félig nyitva állt.

Hazamegyek! Egy percet sem maradok tovább. Morogta magában.

Előhúzta a hátizsákot és a bőröndöt. Ahogy voltak, beledobálta a ruháit. Aztán kiszedte, összehajtotta őket, másképp nem fértek el. Fújtatott és szentségtelt. Ilyen is csak velem történhet meg. De ha leírnám, senki nem hinné el. Nem is írom le, csak el innen.

Kinyitotta a hűtőt, sajtok és mártások, lekvár. Nem érdekes, majd kidobják utánam.

Odakint hűvösebbre fordult az idő, befelhősödött, tébolyult szelek cibálták a fákat. Valentin kabátot húzott, s elindult az állomás felé, hogy megtudja, hogy járnak a vonatok hazafelé.

Most más szemmel látott mindent. A tavat, a padokat, a távoli hegyek mesés csúcsait. Mintha üvegbura venné körül, melytől megfoghatatlan távolságba került a város közvetlensége, amit annyira megszeretett.

Az úton most nem köszönt rá senki, arcára volt írva a mérhetetlen düh és indulat. Ha most kerülne elé az a férfi, aki szemével kettészúrja a tekintetét, most biztosan belekötne, és végre jól összevernék egymást.

Fölkapta a fejét, látja-e valahol? Idős asszony menekült kerek táskájaival a vihar elől. A szél vad erővel rázta a fákat, ágak szakadtak az útra, mindent magával sodort a szél.

Valentin az állomás épületébe lépett, odakint már villámlott. A vihar zaja az állomás zajába olvadt, a szél zúgásából emberi hangok zsongása lett.

A pénztárhoz lépett, a menekülés kapujába.

– Mikor megy vonat Budapestre? – kérdezte Valentin köszönés helyett. Úgy érezte, mindenki részese az ellene szótt összeesküvésnek, ő pedig senkinek nem fog megbocsátani.

– Ma este indul, de nem innen, hanem a fővárosból.

– Remek. Melyik vonattal érem el? – kérdezte Valentin, s most minden szavával a megkönnyebbülést táplálta magában.

A pénztáros fölnézett az órára.

– Pontosan háromnegyed óra múlva indul, amivel még éppen eléri.

– Háromnegyed? Nincs másik? – mérgelődött Valentin.

– Sajnos nincs. A következő pedig holnap ugyanebben az időben indul Budapestre.

Valentin tenyerébe temette a homlokát, hátranézett, nem állt mögötte senki, nem várakoztak.

Most hagyjam itt mindenemet? Egy fél élet mire összevásárolom a ruhatárat. Azt a sok rohadt kacatot. Ki lehetne dobni az egészet.

– Holnap? – kérdezte Valentin, de igazából ezzel is csak időt akart nyerni. A pénztáros arca kiskiúsra változott, kerek gombócok formálódtak az arcán, jelezve, nem tud segíteni.

– Jó, akkor holnap estére kérek egy jegyet, és a csatlakozáshoz is – mondta Valentin.

A fiú kiengedte a lufikat, az ujjja szaporán mozgott a billentyűkön.

– Készpénzzel vagy kártyával fizet? – kérdezte.

Valentin úgy érezte, ha ezek után még egy kérdést föltesznek neki, szétrobban az agya, és beteríti az induló és érkező vonatok menetrendjét.

X. fejezet

Valentin egész este reszketett a fáradságtól, fázott, az ujjai elgémberedtek, mindenestül belebetegedett a megaláztatásba. Olyan volt, akár egy kőre pottyant hideg krumpli.

Kibontotta az összes bort, amit otthon talált, és ellenállhatatlanul kiütötte magát. Éjjel mélyen és mereven, ruhában aludt az ágyon. Szemüvege a földön hevert, inge a nyakába csúszott, bal lábán rajta volt a papucs.

Hajnalba fölébredt, a hegy mögött még nem kelt fel a nap. Kibotorkált a vécére, szemét félig csukva hagyta. Dolgavégeztén levetkőzött, visszabújt a takaró alá, aludni akart.

Órákat feküdt félálomban, a tegnapi események apró gömbökben robbantak szét a fejében, majd újra keletkeztek és ismét fölrobbantak. Kínzón emésztette

minden gondolat. Tudta, tegnap hazakészült. Ettől percekre nyugalomba merült, ám nyugalma mélyén ott hullámozott a kudarc, mely újra indulatokat korbácsolt fékezhetetlen gondolatai között.

Aztán valahogy csend lett körülötte, mintha minden véget érne. Csönd és sötétség lett, Valentin nem ellenkezett. Nem akart különbséget tenni, akár álomban, akár a pokolba merül. A takaró melegében újra elaludt.

Odakint az éjjeli vihar maradványai heverték a földön. Leszakadt ágak, földre lógó lombok, hatalmas, hideg tócsák, melyekben az ég szigorúan kék színe tükröződött fekete felhőfoszlányok között.

A Szt. Menyhért-templom tornyának falába húzott vezetéken elektromos áram szaladt végig, a motor beindult, s páratlan erővel himbálta a harang fejét. Az első kondulás végigremegett a városban, s mire elült volna, megszólalt a második, a harmadik és negyedik harang is. Zúgásuk egymásba olvadt, s a városnak nem volt egyetlen ablaka, fala, egyetlen tárgya sem, amely kivonhatta volna magát a harangok iszonyú rezgése alól.

Valentin arra ébredt, hogy a fülcimpája kellemesen rezeg, fölötte a takaró és alatta az ág matracja is.

Mikor a harangok elhallgattak, kinyitotta a szemét, mintha most látna először mindent. Föülte az ágyon, körülnézett. A földön ott hevert két csomagja, mellette három üres üveg és a cipői. Beleszagolt a levegőbe, tiszta, friss növények párája szállt be az ablakon, s valamicske mézédés illat is, mintha virág körül zümmögő méhek szállítanák a szobába.

Megnézte az órát, pontosan dél volt. Kezével ellenőrizte a haját, mintha azt vizsgálná, megvan-e még. Fölvette a földről a szemüveget, fölállt, kinyújtózott, s most a hegy felőli ablakot tárta ki. Ott állt a szép Friedrich-féle fa, amit ugyan megtépzott éjjel a szél, de formája változatlan maradt. A lomb dús lett rajta és sötétzöld. Most látta csak, alatta elbontották a dombot, építkezés vette kezdetét. A fa gyökerei kilógtak a földből. Valentin megérezte a lehetetlent. Egy fa nem tud arrébb menni, ha már ott, ahol kisarjad, nem érzi jól magát.

A földről összeszedte a ruháit, megszámolta a pénzét, az asztalra kitette a vonatjegyeket.

Tusolt, a becsomagolt holmik közül tiszta ruhát húzott elő, a tegnapit elrakta, evett néhány falatot, aztán fölnyitotta a laptopot. Semmihez nem volt kedve, órákat játszott a pasziánsszal, hogy elüsse az időt.

Még négy óra a vonatindulásig.

Kikapcsolta a laptopot, elcsomagolt mindent, nagy pohár vizet ivott, hogy a tegnapi mérget kimossa magából. Elterült az ágyon, nem gondolt semmire. Izzadt és pihent.

A vonaton volt büfékocsi, különösebben nem kellett készülnie az útra. Oldalt fordult az ágyon, a telefon íves kagylóját figyelte. Talán mégis fölhívhatná az Alapítványt, nem mehet el így, gondolta. De mit számít ezek után? Nem kell szólni senkinek, tegnap végre megértette, mi a dolga.

Még mindig fáradt volt, akár egy félig égett gyertya. Újra elszundított. Másodszorra tisztább fejjel ébredt.

Még egy óra a vonatig.

Ivott egy pohár vizet, fölhúzta a hátizsákját, a laptopját keresztben a vállára akasztotta. Utoljára megnézte a Friedrich-féle fát, a recsegő karszéket és a haszontalan íróasztalt, majd görgős bőröndjével a kijárat felé indult. Kilépett az ajtón, s szenvtelenül visszanezett. Tudta, soha többé nem látja ezt a szobát, ahová fölfoghatatlan kaland volt megérkezni.

Akkor is ugyanilyen idő volt, jutott eszébe hirtelen, és behúzta maga után az ajtót. Ott állt az ajtó előtt, de nem tudott elindulni. Valami hiányzott a csomagokból. Fölállította a bőröndöt, levette a laptopot és kibújta a hátizsákjából. Benyitott, bedugta a fejét.

Nem látott semmit, ami az övé volna. Becsukta maga mögött az ajtót és megállt a szoba közepén. Csípőre tette a kezét, fejét lassan forgatva megnézett minden egyes tárgyat, megnézte a falakat, a pokróccal letakart ágyat.

A pokróc úgy domborodott, mintha feküdne alatta valaki. Valentin megfogta a végét, lehúzta. Nem volt alatta senki, de nem is azt kereste. Most már látta. A kispárna, amit az első napokban vett magának. Fölemelte és beleszagolt. Kinézett az ablakon, látta magát az utcán csomagokkal megrakva jönni. Fölnéz a házra, Bergstrasse 18. Nyitná a kaput, de az hirtelen kinyílik előtte, s egy zokogó férfi rohan ki rajta, egyenesen arra, amerről ő jött. A férfi párnát szorít magához, más nincs a keze ügyében. Rohan, mint akit üldöznek, ám nem jön utána senki. Csak maga elől tud így futni az ember, gondolta akkor Valentin, s most egy csapásra minden világos lett. És most ő lenne a következő, aki elmenekül. Ha nem is futva és nem is zokogva, de kispárnával a hóna alatt. És ugyanazzal a dühvel és száználmasan keserű indulattal, ahogy a férfi tört ki a kapun. Látta magát odalent, ahogy szépreményű ösztöndíjasként most mégis megalázva és fölmálházva baktat az utcán, kerülgeti ugyanazokat az ágakat és tócsákat, melyek akkor kíváncsisággal töltötték el.

Valentin nem tudott mozdulni, fogta a párnát és nézte az üres utcát, amely útvonalon percekkel ezelőtt ő haladt volna végig.

A világ és a köztudott fönnálló harcban a világot támogasd, hallotta magában Valentin, s értelme most nyitva állt a mondat előtt. A világnak nincs szüksége támogatásra, ám aki nagyvonalú, aki megteheti, az megteszi. Mert úgy áll a világban, hogy nincs szüksége önvédelemre.

Valentint újra gyerekes rázkódás fogta le, kézfejjével törölte szét szokatlanul édes könnyeit, a szája alatta csöndesen nevetett.

Újabb felhő borult az égre, apró szemekben szítálva hullott az eső. Már nem volt békétlenség benne, a házfalak, a fák és a tó hosszú képe újra közelébe került.

Valentin letette a párnát, betakarta, s apránként körülnézett a szobában. Megmarkolta a karszék támláját, benézett egy keskeny fiókba, ott állt a ruhászekrény üres akasztói előtt. Tiszta mámor zizegett a mellkasában.

Az előtérből behozta poggyászait, nem pakolt ki belőlük.

A Friedrich-féle fára nézett.

– Na, öregem, itt vagyok! Mehetünk tovább? – mondta hangosan Valentin. A fa nem válaszolt, de hisz nem is azért kérdezte.

XI. fejezet

Valentin csodálattal nézte az új világot, melybe csalódása útján csöppent. Soha nem élt át ehhez foghatót.

Félretette a regény jegyzeteit, inkább rajzolt, mint annyi évvel ezelőtt, és verseket írt, rövid, egyszerű mondatokkal. Órákat ült a recsegő karszékben a nyitott ablak előtt, s nem vágyott másra, mint hogy leírja, amit lát és hall. A rajzokban vonalakat húzott, köröket rajzolt, a legegyszerűbb formákat látta el címmel.

Soha nem érzett hasonlóan kitartó nyugalmat és békességet. Minden percben megfürdött érzéseiben.

Ezúttal a telefon hangja sem volt riasztó, a piros lámpa fénye előre jelezte a hangot.

- Valentin Jobbágy.
- Flüelen vagyok.
- Parancsolj!
- Ne haragudj, de akkor este nem tudtam elmenni – mondta Flüelen.
- Semmi gond, túl vagyunk rajta – mondta Valentin.
- Aznap nem volt könnyű dolgom.
- Nincs szükség magyarázatra.
- Ma este ráérek, beszélgethetünk.
- Igazán kedves, de most jól haladok a munkámmal, nem szeretném félbeszakítani – mondta Valentin.
- És holnap? – kérdezte Flüelen.
- Nem tudom, mi lesz holnap – válaszolt Valentin.
- Este a városban van dolgom, ha hétkor ráérsz, akkor a hattyúknál.
- Malbum azt mondta, hogy szabadságon vagy – mondta Valentin.
- Mikor mondta? – kérdezte Flüelen.
- Na, jó, hagyjuk ezt! Nem tudom, mikor mondta és miért mondta – válaszolt türelmesen Valentin.
- Akkor holnap – vágta rá Flüelen.

Valentin hallgatott, nem válaszolt rá semmit. Megvárta, amíg Flüelen leteszi a kagylót.

Valentin minden szót nyugalma elleni támadásnak érzett, s most ellenőrizte gondolatait, megváltoztak-e. Egyáltalán, meddig tart a ráismerésből sarjadó békesség?

Rajzolós és verses noteszével lesétált a városba. Járását minden eddiginél szertelenebbnek, mozgását könnyedebbnek találta, mintha napok alatt komoly fizikai változáson ment volna keresztül.

Hónapok óta figyelte azt a borozót, ahol az ablakba állított bárpulton poharznak. A polcokon sorakozó rendkívül széles választék ezen a napon ellenállhatatlannak bizonyult. A bolt üres volt, bent az eladó törölte fényesre a poharakat. Valentin benyitott. Körbenézett, majd az eladóhoz fordult, akinek latinos arcszíne elbizonytalanította.

- Beszél angolul? – kérdezte.

A nő elgondolkodott, letette a poharat. Mint kiderült azért, össze ne törje a nevetéstől. Fél perc múlva könnyeit törölgetve megszólalt.

– Beszélek franciául, olaszul, spanyolul, portugálul, németül, svédül és kínaiul, de az angolt, sajnos, nem beszélem.

Igen, ezért is világnyelv, gondolta Valentin, s valamiféle univerzális, minden nyelven érthető szókészlettel közel negyedóra alatt kiválasztották azt a bort, amiből egy decit megkóstolt. A fehér merlot egy kifogástalan évjáratát kapta. A kóstoló után rendelt egy üveggel, hozzá egy doboz szivart, fizetett és elindult a parton.

Olyan lassan haladt, mintha méterekkel a járda fölött járna, s így nem lenne miről elrugaszkodni.

Hirtelen kedve támadt Flüelennel találkozni, itt a bor és a szivar, de amint leült a padra, s a távoli hegyek rajzolatával foglalta el magát, azonnal el is feledte.

Szabadságát óriási térben érezte lebegni, ám oly könnyűnek tűnt, mint maga a levegő, amely egy kisebb fuvallatra megváltozhat körülötte.

A nap szórt fényt vetett a tóra, a hullámok lomhán tocsogtak a kőfalon, fehér és sötét hattyúk legelték a betonra tapadt moszatot. Az égen repülő hízta csíkot, egy hajó beállt a dokkba, minden mozgott, magától haladt valahova.

A távolból szaxofon hangját sodorta felé a szél, elnyújtott, andalító dallamok hullámoztak körülötte. Valentin fölállt, a hang irányába indult, kezében a bor és a szivarok.

A hajóállomáson és a strandon is túl széles sátrakat pillantott meg, melyek kört zárva nyitva álltak egymás felé. Oldalt céllövölde, vurstli, hatalmas asztalok összetolva, s vásári forgatagnak ható színes ruhákban, ünnepi hangulatban mulatoztak.

Valentin egy percet sem habozva a társaság felé indult. Az asztalról poharat választott magának, fölbontotta a bort, kirakta a szivart, s az ismeretlen mulatókkal nagyokat koccintott. Kihúzott egy szivart, tüzet kért egy frakkos úrtól, az ízes füstöt a levegőbe fújta. Újabb üveg borok kerültek elő, s Valentin beleolvadt a kavalkádba.

– Milyen ünnep van ma? – kérdezte egy nőtől, bemutatkozott.

– Egy ötezerkétszáz éves ünnep – mondta harsányan a nő, egy falat sültet, fél fűrt szőlőt tömött magába, öblös pohárból itta rá a bort.

– Te hányadik századból jöttél? – kérdezte a nő.

– Én? A huszonegyedikből.

– Akkor te nagyon fiatal vagy – mondta a nő.

– Ahogy vesszük – válaszolt Valentin –, de ha jól meggondolom, jöhettem nullából.

– Ez a beszéd – rikkantott a nő, a pohara már megint tele volt, kiitta, lecsapta az asztal közepére, átfogta Valentin derekát, s mellkasára dőlve táncba vitte. Valentin is átölelte, szájából a szivar messzire kiállt, s várható volt, a parázs hamuja percek múlva a nő hátára, blúza mögé hullik. Akkor egy álarcos férfi lépett elébe, a fején nyolc szarvat viselt, szárnyai a tarkójából nőttek, s egy ezüstszerű gyertyaoltó kupakkal a hamut hamutálba söpörte. Valentin két szemével egyszerre kacsintott, ami megesik, ha ennyire foglalt mindkét keze. Tánc, szivarozás, kacsintás.

A nő elengedte Valentin derekát, s egy másik férfival folytatta tovább. Valentin föllélegzett, a sátrak egy csöndesebb szögletébe állt. Akkor látta meg a sátor mögött sínen mozgó kamerát, mögötte a rendező fölemelt székét. Kétségtelen, forgatásba keveredett.

Kihátrált a kamera látószögéből. Az asztal kellékei között ott állt az üvege és a szivaros doboz.

Kihátráltam a cselekményből, gondolta.

Egy asszisztenshez fordult, aki csíptetős rajztáblán jegyzetelt.

– Miről forgatnak?

– Dokumentumjáték – mondta az alacsony férfi, nyakát hosszan nyújtotta, nem látta át a kavarodást.

– A műfaj nem igazán érdekel – mondta Valentin.

A férfi szájába dugott tollal most nézett először Valentinra, de most cipőtől a feje búbjáig.

– Az újságtól jött? – kérdezte a férfi.

– Úgy is mondhatjuk – válaszolt Valentin.

– A 38-as ballábas mohacipőről forgatunk – mondta közönségesen a férfi, mellénye tele volt zsebbel, mindenben tartott valamit, ezért kétszer olyan szélesnek látszott.

– És ki viseli a cipőt? – tapogatózott Valentin az ismeretlenben.

A férfi rosszallóan nézett Valentinre, összehúzott szemöldökkel bosszankodott, mintha állatkert büféjében érdeklődne a szendvicsbe fogott hús eredetéről.

– Nem olvasta a forgatókönyvet? Hogy jöhet ki ilyen készületlenül? – oktatta a férfi, s láthatóan türelme határához ért.

– Elnézést, de nagy traumán estem át a napokban – válaszolt Valentin.

A férfi újra fölmérte tetőtől talpig. Lehiggadt.

– Azt csak tudja, hogy itt nem messze találtak rá az 5200 esztendőös mohacipőre, ami a szakértő lábszerészek szerint 38-as méretű és ballábas. Az egyik legősibb lelet, amit Windmühle környékén találtak.

– Mohából készült cipő 5200 évvel ezelőtről? – mondta Valentin, mintha a messzi űrkorszakból kérdezne vissza a zokni jelentőségére.

– Jégbe hűtve – mondta a férfi, de látva Valentin az értetlenséget, hozzátette –, bele volt fagyva a jégbe, most olvadt ki, ahogy melegszik a klíma.

– És ennek a mulatságnak mi köze hozzá? – faggatta Valentin.

– De ugye nem azt fogja leírni, amit tőlem hall!?

– Utánajárok mindennek, nyugodjon meg!

– A nagy felfedezés ünnepe – magyarázta a férfi, de addigra Valentin eltűnt mellőle, túl sok volt neki a mellébeszélésből.

A nap lejjebb szállt az égen, az asszisztens hiába kereste a tömegben Valentint, aki a parti hattűszobor irányába indult.

Percek múlva hét. A hattűúk magányosan állnak. Már másodszer vár hiába Flüelenre, igaz, a mait ő mondta le.

A bor fölkeverte nyugalmát, fölzaklatta és elbátortalanította. Hazafelé baktatva azon gondolkodott, hogyan őrizhetné meg belső békességét hosszú időn át. Kell lennie valami módszernek, amivel visszaidézheti.

Otthon elterült az ágyon, félig álomba merült.

Arra riadt, mintha kopogtak volna az ajtón. Tíz óra elmúlt. Fülelt, hátha újra hallja. Fölugrott és kilökte az ajtót. Az előtérben égett a lámpa, csend volt. Kiwi ajtaját figyelte, de onnan sem szűrődött ki hang. Ellenben a harmadik ajtó körül, mely Kiwi és az ő lakrésze között állt, fénycsik húzódott. A lépcsőház világítása kialudt. Valentin kitapogatta a falat, hátha fölrakták a névtáblát. Nem volt rajta semmi. A villany hirtelen kialudt a keret mögött, Valentin gyerekes gyorsasággal visszaugrott a lakásba és behúzta az ajtót. A kulcslyukon át próbált kinézni, de a kinti fül rá volt hajtva. Futólépteket hallott a lépcsőn, sietve az ablakhoz ugrott. Az utcán a lámpák sárga fénye vibrált. Ebben a pillanatban a kapun magas férfi lépett ki, táskát szorított a hóna alatt. Valentin csak a hátát látta, ami olyan széles volt, mint egy asztallap. Meg mert volna esküdni, hogy ez az a férfi, akitől olyan nagyon tart, akivel első éjszakáján és a fénymásolónál találkozott. És hirtelen eszébe jutott Flüelen határtalan ajánlkozása. A férfi eltűnt a Szent Menyhért árnyékában. Hát, persze, gondolta Valentin, nem értik, miért vagyok még itt, mikor minden számítás szerint rég távoznom kellett volna. Ez viszont azt jelenti, hogy az öreg Hurut is be van avatva. A kérlelhetetlen és durva öreg, aki összetöri a legkeményebb fából faragott íróit is. Zavart okoztam a gépezetben, minden jel erre mutat.

Valentin akkor éjjel nehezen aludt el, izgalomban tartotta a játék, mely közte és az Alapítvány között folyt, s eddig nem várt fordulatot vett. Rájött a játékszabályokra, megtalálta a szerepjáték mozgatórugóit, s ettől kezdve övé a kezdeményezés. Ugyanakkor mindaz, amit megaláztatásában átélt, s ahogy túltette magát rajta, számára nem tartozott a játszámához, úgy gondolta, olyan nem várt lelki teljesítmény, amit csak magának köszönhet. Képes volt módosítani a totális vereséget, és vert helyzetéből fölállni. Életében először tapasztalta, hogyan változtatható a világról alkotott kép a reá vetett tekintetben.

A gondolatok nem hagyták nyugodni, villanyt gyűjtött, fölnyitotta a füzetet, s minden jelentkező mondatot leírt. Félóra alatt úgy kimerítette az izgalom, hogy másnap délelőtt tizenegyig mozdulatlanul aludt.

Reggel első dolga volt újraolvasni a jegyzeteit. De már korántsem voltak olyan izgalmasak, mint az éjjel. Mondatok voltak, mögöttük valami homályos fedezék. Éppúgy változik a világ értelme, ahogy a mondat tartalma éjjel és nappal között, gondolta Valentin, s némi csalódottságot érzett tegnap még gigantikusnak tűnő teljesítménye fölött. Nehéz ekkora ugrásokat elviselni néhány óra leforgása alatt.

S akkor Benre gondolt, hogy elküldi az új jegyzeteket lefordítani, de mégsem kapcsolta be a gépet. Nem szabad kiadni pillanatnyi átalakulásom az Alapítványnak, gondolta Valentin, majd a végén, egyben kell látniuk mindent. Az az érzésem, túl nagy tempót diktálok magamnak, nem hagyok elég időt arra, hogy beérjen a változás, használni akarom azonnal, szüretelni egyből, s ettől idő előtt kimerül, és kimerülök én is. Nem akarhatok valamit elérni, ha az nem akar elérni engem. Az akarásnak, még ha nem is mindig nyögés a vége, de szuszogás, hogy akkor ezt is megcsináltuk. És ez így nem jó. Az ösztöndíj is attól szép, hogy

magától talált rám. Csak a maguktól fölkínálkozó eszközökkel végzett munka adhat örömet. A többi kinszenvedés, strapa, át *akarja* magát az ember az életén, és a sok akarásnak az a vége, amit nagyon nem akar, a halál. Most akkor itt tartok. A halál is szép, ha önmagát kínálja föl. Különben pokol. Igen, ez az, amit meg kell jegyeznem. Ebben az egyirányú harcban úgy támogatom a világot, ha elfogadom a fölkínált eszközöket, s nem a magaméval harcolok.

Ebből majd sokat ki kell húzni, de most még hagyom, gondolta Valentin, fenéke alatt harsányan pattogtak a rugók.

Valentin fél hétkor sétált le a Bergstrassén, fejében újra összeállt a kép, s kíváncsian várta, Flüelen mit tud hozzárakni.

A harangzúgás ma este elmaradt. Flüelen könnyű esti hátszélben érkezett, így száz méterről hamarabb a partra ért parfümjének édes illata. Az arca fáradt volt, sápadt, de föl volt javítva mindenféle krémekkel és festékekkel. A haja hozta a formáját, fekete gömbkoronaként burkolta be. Valentin először lett kíváncsi a nő fejének árnyékára.

– Örülök, hogy ráértél – nyújtott kezét Flüelen, csuklóján ütős zenekarnak elegendő mennyiségű ékszer csörömpölt.

– Este már nem szeretek dolgozni, de soha nem tudom, mikor fejezem be – mondta Valentin, s ebben a mondatban mindkét érzése benne volt. Örült is az ismerőssel való találkozásnak, másrészt a játszma kimenetele bizonytalanabbnak tűnt, mint gondolta. Flüelen kiszámíthatatlan, az arca pókerből van, és soha nem tudni, melyik mondata hangzik hivatalból, és melyik mögött áll ő. És nem elképzelhetetlen, hogy ennek tudatában is van.

– Vacsoráztál már? – kérdezte Flüelen.

És ez a kérdés is milyen? Most a hivatal vagy a nő kérdezi?

– Igen, néhányszor már vacsoráztam, de ma kivételesen még nem – mondta Valentin a szellemesnek szánt mondatot, de mire a végére ért, alig maradt a tüdejében levegő.

– Lehet, hogy nevetni fogsz, de nekem a pizza a mindenem – mondta Flüelen.

Valentin hosszan nézte, hisz nem reagált az előző mondatra, márpedig spontán párbeszédben így szokás. Csak akkor nem, ha begyakorolt szerep szerint folyik a társalgás.

– Nincs ellenemre – mondta Valentin, s még egy próbát tett, hogy kizökkentse –, és nem azért mondom, de gyerekkoromban hallottam egy felkavaró mesét, ami arról szólt, hogy teliholdas éjszakán vigyázni kell a pizzával, nehogy a pizza helyett a holdat együk meg, mert aztán sötét lesz minden éjszakánk.

– Pedig azt hittem, hogy az árapályon és menstruáción kívül mást nem befolyásol a hold – mondta Flüelen.

Valentin saját csapdájában érezte magát. Flüelen megsejtette modorosságát, és kész volt fölvenni a kesztyűt. Ez így nem mehet tovább, gondolta Valentin, a vacsora végére ki fogják készíteni egymást.

Valentin elindult, s csak aztán szólt vissza.

– Menjünk!

A pizzériában most másik személyzet volt soron, kizárólag férfi pincérekkel. Az ég borult volt, a tóban a túpart fényei világítottak, a hold sárga foltjai előbukkantak a felhők mögül, de egészében soha nem látszott.

– Olyan éhes vagyok, mint egy farkas – mondta Flüelen, s mikor szétnyitotta az étlapot, kivillantotta fogait. Valentin most látta először, hogy Flüelen két tépőfoga kiáll a metszőfogak mellől, s ettől a pillanattól kezdve vérszomjas farkas képeben foglalt helyet Valentin fantáziájában. Jó lenne, ha ma este ezt nem csinálná még egyszer. Talán, ha jóllakik, lesz rá némi esély.

Valentin fölnézett az asztalról. A fehér bőrű, halántékán kék erekkel díszített pincérnő állt mellettük, mintha csak számon kérné Valentint, miért nem adott szerepet a regényében. Pedig akartam, mondta magában, s zavartan elnézett a tó felé, arcán jól láthatóan folyt fejében a párbeszéd. Flüelen elkapta ezt az ábrázatot, s miután rendelték, megkérdezte.

– Ismered?

– Nem, ahogy – szabadkozott Valentin. – Csak egyszer jártam itt, és furcsa emlékeim vannak róla.

– Mifélek? – kérdezte Flüelen.

Valentin az arcába nézett, már nem látta a fogak nyomait, s arra gondolt, őszintének kell lennie, még ha Flüelen nem is az, különben nincs értelme beszélni semmiről. Kardozás lenne csak, szavakkal, aminek mindketten elég nagy mesterei, de most semmi szükség rá.

– Telt ház volt – mesélte Valentin –, a pincérnő leültetett egy nőt az asztalomhoz. Franziskának hívták. Azt mondta, öt éve nem járt Windmühlében. Az apja miatt. Ő lövöldözött a parlamentben.

– Aha – mondta Flüelen sokat sejtve. – És mit mesélt még?

– Igazából mást nem. Nem tudom, most másra nem emlékszem.

– A pincérnő testvére aznap a parlamentben volt szolgálatban – mondta Flüelen –, sebesüléssel megúszta.

– Akkor ők ismerik egymást – mondta Valentin.

– Esetleg a pincérnő Franziskát, fordítva nem hiszem.

Megérkezett a pizza és a bor szűk nyakú üvegben. A pincérnő úgy nézett rájuk, mintha minden szavukat hallotta volna.

Nekiláttak a vacsorának, sokáig csend volt, mindketten magukban gondolkodtak.

– És jól telt a szabadság? – kérdezte Valentin, elbújt egy nagyobb falat mögé.

– Pocsékul – válaszolt Flüelen. – Megtalált a férjem egy mérleggel.

– Ez valóban nagyon rosszul hangzik – mondta Valentin.

– Mérhetetlenül elhízott, nem volt hajlandó semmire, csak nézte a tévét és zabált. Nem bírtam tovább és eljöttem otthonról, el akarok válni. Három napba telt a dagikámnak, mire rám talált. Hozott egy mérleget, ráállt, és könnyögött, hogy menjek haza, három nap alatt kilenc kilót fogyott. Fogalmam se volt, hány kilót nyomott azelőtt. Hát hogy higgyem el így egyetlen szavát is?

– És nem szokott este az utcán kóborolni? – kérdezte Valentin.

– Ugyan! De miért kérdezed?

– Nem szeretném, ha ráülne a nyakamra.

Flüelen nem válaszolt, mintha kifogyott volna belőle a szusz. Vagy túl messzire ment ezzel a fantomférrrel, félelmet keltett Valentinben, holott nem akart.

A pizzák elfogytak, Valentin újabb bort rendelt.

– A napokban nagyon furcsán éreztem magam – mondta Valentin. – Összebarátkoztam az öreg Huruttal, ő mutatott mindenféle cikkeket az újságban. Megjelent abból is, amit írtam és lefordítva átadtam Malbumnak. Hurut fölolvastott egy régi cikket, amiben arról írtak, hogy megfigyelőket szerződtetnek, akik a városról készítenek följegyzéseket. Ahogyan én is.

– Ugyan már, ne számárkodj! Te író vagy. Az öreg Hurutnak elszállt a fantáziája.

– Tudnád bizonyítani az ellenkezőjét? – kérdezte Valentin.

Flüelen a távolba nézett, elkapta a fejét, aztán az asztalra hajolt.

– Nem, nem tudom bizonyítani, ha ez megnyugtat.

– Aznap reggel – folytatta Valentin –, amikor megérkeztem, egy férfival futottam össze a kapuban, aki párnát szorítva a hóna alá, zokogva rohant ki a lépcsőházból. Az ágyamon nem volt párna, vettem egyet, és mikor az öreg Hurut elmondta, olyan megalázónak éreztem a helyzetem, hogy én is el akartam rohanni, a párnámmal.

– És miért nem tetted? – kérdezte Flüelen.

Valentin erre a kérdésre várt. Nem magyarázatra vagy elhallgatásra. Erre a kérdésre, amit csak a történet egyféle ismeretéből lehet kérdezni. Miért nem történt úgy, ahogyan szokott. Valentin nem válaszolt a kérdésre.

– Ki az a Búth Kiwi, akivel még soha nem találkoztam? – folytatta kérdéseit Valentin.

– Nem fogod elhinni, én se láttam még. Malbum tartja vele a kapcsolatot.

– Esetleg mozgássérült? – tapogatózott Valentin.

– Istenemre mondom, hogy fogalmam sincs.

– Flüelen, nagyon szépen kérlek, mondd el nekem, miféle játszma folyik itt? Ha beavatsz, egy életre lekötelezel, és ugyanerre az életre fogadom, hogy tartom a szám.

– Esküszöm, hogy zavarba hozol – mondta Flüelen, és nem nézett Valentin szemébe. – Mit értesz az alatt, hogy egy életre lekötelezlek?

Valentin nem válaszolt. A csönd úgy vibrált körülöttük, mint egy elektromos kazánban.

– A párnáról jutott eszembe – mondta Flüelen, mintha segíteni próbálna.

– Nem lehetetlen, hogy egyszerűen csak elvitte a párnát.

– Egy párnát? Zokogva? – Valentin nem akart hinni a fülének.

– Nem messze innen sérült embereket kezelnek egy intézetben, akik nem urai annak, amit tesznek.

– Gondolod, hogy az én párnámra hajtott volna az egyikük?

– Nem tudom – válaszolt Flüelen, s mostanra egészen magába roskadt.

– Szóval azt állítod – szánta el utolsó rohamra magát Valentin –, hogy nem vagy olyan információk birtokában, amiről én nem tudok, és kapcsolatban állnak a párnával és az újságcikkkel?

Flüelen némán ingatta a fejét, a haja elébe borult, csuklóján mozdulatlanul heverték a cintányérok. Az étterem közben kiürült, a pincérnő karba font kézzel

várta, hogy fizessenek. Valentin intett. Mikor pénzt vett elő, Flüelen megfogta a karját.

– Nem, nem! Malbum vendégei voltunk, vagyis az Alapítványé – mondta Flüelen.

Valentin hátradőlt a széken és cinikusan mosolygott Flüelenre, aztán a pincérnőre, akiről most már biztosan tudta, mi az, amit egyedül ő tudhat elmondani a parlamenti mézárulásról.

XII. fejezet

Valentin és Flüelen úgy rohant egymás mellett az utcán, mint akik versengésben akarják eldönteni, melyikük a sértődöttebb. Az utcák kihaltak voltak, a cipőjük kopogott. A levegő lehűlt, távolról autók zúgása hallatszott.

Valentin már a Bergstrassén loholt, mikor észbekapott, hogy Flüelen jön utána. Megállt a Szt. Menyhért magasságában, zsebre vágta a kezét. Az emelkedőn Flüelen a bokájáig sem ért.

– Most minek jössz utánam? – dühöngött Valentin.

– Rád akarok mászni a szobádban – mondta Flüelen higgadtan.

– Na, ne szórakozz velem! – Valentin minden türelmét elveszítette.

Flüelen most érte utol, megállt előtte, karba font kézzel vigyorgott rá. Valentinnak eszébe jutottak a farkasfogak. Ijesztő egy nő ilyen rágószerivel.

– Soha nem fogom megtudni, miért veszi minden férfi komolyan, ha egy nő fölajánlja magát – csóválta Flüelen a fejkoronáját.

– Pedig egyszerű a magyarázat – nevetett Valentin, zsebeiben úgy duzzadt a két ökle, mintha két, egymástól független nemi szervet hordozna az ágyékán.

– Ha te mondd, elhiszem – mondta Flüelen a két öklöt bámulva.

– Azért, mert ha egy férfi ajánlja föl magát, az komolyan gondolja, és ugyanezt hiszi a másiktól – mondta Valentin.

– De te nem vettél komolyan – mondta Flüelen.

– Nem – válaszolt Valentin.

– De miért nem? – mérgelődött Flüelen.

– Az előbb mondtam el a választ – magyarázta Valentin, kivette öklét a zsebéből, megfogta Flüelen sötét karjait, melyen fekete kötött pulóvert viselt, alatta zöld ingblúzt, lejjebb rézgombbal díszített sztrecc csípőfarmert, a vállára rövid füllel fahasáb vagy inkább szalámi alakú retikült akasztott.

– Nem értelek – mondta Flüelen, szeméit összehúzta a homlokránc alatt.

Valentin árnyékot vetett Flüelen arcára, a kevés fényben gömbfrizurájával furcsa alakú, hatalmas mikrofonra emlékeztetett.

– Nem vettelek komolyan, mert én se tudnék ilyen ajánlatot, úgymond, komoly szavakkal mondani – mondta Valentin. – Mi az, hogy rád akarok mászni? Másszál rá egy fára vagy egy sóderrakásra! Megmondom őszintén, nem bírnálak úgy megérinteni, hogy ne tudnám, mit tartok a kezemben – mondta, s elengedte Flüelen karjait.

Flüelen feje lebecsaklott, mint aki szégyelli és megbántva érzi magát. Lehajtott fejjel lassacskán megfordult, s megindult lefelé a Bergstrassén. Valentin újra zsebre vágta ökleit.

– Flüelen! – szólt utána határozottan, a levegő nyirkos lett, a távolban a kikötő fényei hunyorogtak.

Flüelen várt, szerette volna újra hallani a nevét, de Valentin nem mondta még egyszer. Néhány lépés után megállt magától.

– Igen? – szólt vissza a válla fölött.

– Van otthon egy üveg borom. Gyere, béküljünk ki!

Rövid gondolkodás után Flüelen bánatos kislányok javuló hangulatával az arcán megfordult, s mintha ólomcipőben járna, Valentin után indult.

Újra hallgattak, de a csendjük békesség volt, mintsem hallgatás.

Valentin kinyitotta a Bergstrasse 18. kapuját, Flüelen Valentinre nézett, eszébe jutott a párnával elfutó alak, de nem beszélt róla.

A lépcsőházban nem gyújtottak villanyt, lopakodva lépkedtek a visszhangos lépcsőházban. Kiwi ajtaját sötét ráma keretezte. Valentin kinyitotta lakása ajtaját, Flüelen előtt fölkapcsolta a villanyt.

– Tényleg haza akartál utazni egy szó nélkül? – kérdezte Flüelen.

Valentin bort töltött két pohárba.

Koccintottak. Valentin nem akart erről beszélni, fárasztotta a sok talány. Flüelennek megfordította a rugós karszéket, ő az ágyra telepedett. A rugók most megszólaltak Flüelen alatt.

– Azért kicserélhetnétek a rugóit – mondta Valentin.

– Nem lehet, muzeális érték. Árverésen vette az Alapítvány nagyon sok pénzért, azzal a megkötéssel, hogy egyetlen darabkáját sem alakítja át – mondta Flüelen.

– Akkor vigyétek múzeumba! Olyan rajta dolgozni, mintha folyton véleményt mondana a munkámról, és amikor nem tetszik valami, fenékebe lő a rugójával.

– Hm – mosolygott röviden Flüelen –, ez nem lehet véletlen. Rövid ideig ebben a székben dolgozott Thomas Mann, Dürrenmatt, de ült benne Robert Walser, Heidegger és állítólag Kafka is.

– Más nem? – kérdezte Valentin szelíden.

Flüelen megvonta a vállát, ivott a borból. Arcába élet költözött, vonásai kismultak, fáradságnak nyoma sem maradt.

– Elég nagy utat járhatott be a karszék, mert még ha a névsor egyazon helyen fordult is meg, kétlem, hogy ugyanazt a pengő rugójú ülést választották volna – mondta Valentin.

Flüelen újra megvonta a vállát, mintha a bor irányítaná a mozgását. Letette a poharat, ingblúzán legombolt egy sort.

– Meleg van itt – mondta Flüelen félreérthetetlenül.

– Nyitok ablakot – válaszolta Valentin, fölállt.

– Csak ha lekapcsolhatom a villanyt – Flüelen rácsapott a falra, s Valentin egy pillanat múlva sötétségben állt. Flüelen Valentin mellkasára hajtotta a fejét, hajgömbje az állára terült, magához szorított a férfit. Valentin mozdulatlanul állt, a karjai élettelenül lógtak mellette.

– Pont úgy viselkedsz, akár a nők. Azok ilyen hímes tojások – mondta Flüelen. Valentin nem szólt egy szót sem, egy órával ezelőtt mindent elmondott.

Flüelen fölemelte a fejét, sötét szemei fényesen csillogtak az utcai fénytől. Valentin messzire maga elé nézett a sötétségbe, mintha hozzákötözték volna egy fához.

– Nem akarlak még egyszer visszautasítani – mondta röviden Valentin.

Flüelen szó nélkül elengedte a férfit, a sötétben megkereste a táskáját, és becsukta maga mögött az ajtót. Valentin az ablakon át figyelte és hallgatta, hogyan kopog le a nő a Bergstrassén.

Valentin megitta a maradék bort. Főképpen csalódottnak érezte magát. Pizsamát húzott, álom nélkül forgolódott az ágyban. Kétségei támadtak. Ha a regényben leírja a mai estét, ott nem engedheti el Flüelent. Kiröhögnék. Ráfognák, hogy impotens, miközben fogalmuk sincs, mi zajlik benne. Nem értik, hogy vannak férfiak, akiket nem a farkuk irányít, akik uralkodni tudnak rajta. Baszni az állatok is tudnak. Vagy fölösleges uralkodni rajta? Nincs miért? Vagy mégis van?

Valentin egyszerűen közel érezte magához Flüelent, mintha csak azért taszítaná el magától, hogy fölébressze vágyakozását. Gondolataiban megnyugodva érte el az álom.

Másnap délelőtt fölnyitotta a gépet, hosszú levelet írt Bennek a tegnapi éjszakaról. Dél elmúlt, mikor befejezte, s újraolvasva látta, tíz oldalnál is hosszabb. A kaland befejezésén nem változtatott, Flüelen magányosan baktatott haza az üres utcán.

Harmadszorra is átolvasta a levelet. Ben se értené. Ez csak rá és Flüelenre tartozik. A levelet nem küldte el.

Kikapcsolta a gépet és ebédelni indult, mikor az iratok között meglátta a meghívólevelet. Bürde fejébe ma nyomják a babérkoszorút.

Bürde egész lényé ingerültséget váltott ki Valentinból. Az írónóból sugárzott a tehetségtelenség, az élet hiánya, mégis mindenütt ott volt, mindenütt elismerték. Persze, ha nincs tehetsége, nem tehet mást. Mindemellet Valentin saját tehetségbeli fokozatát nem tartotta számon. Azt gondolta, ha a tehetség függvénye a mindent magába habzsoló habitus, akkor a tehetség képtelen a magányos hős fejlődéstörténetét bejárni, ami előmenetelen nem, de művein idővel meglátszik.

Bürde képtelen a világot támogatni, örök vesztes, mert nyerni akar. Fordítva bizarrul hangzik: az örök nyertes folyton veszíteni akart. Vagy ahogy az öreg Hurut mondta, nem akar nyerni, így veszteség sem éri.

Pedig az emberek szemében mégis Bürde a nagy író, Valentin, aki folytonos küzdelemben él, egyszerűen nem létezik számukra, mert az élete nem ünnepek és díjak sorozata, csak munka.

Valentin visszadobta a meghívót, kinézett a Friedrich-féle fára. Ma este mégis el kell mennem, gondolta, ott lesz Malbum, Flüelen, és nagyjából mindenki; talán valami újat ismét megtudok.

Akár közletről, akár távolról nézte a szekrényt, nem talált az estére megfelelő ruhát. Minden öltözéke kopott, elnyűtt, agyonmosott. Kivette a fekete farmer-

dzsekit, egy fekete pólót és nadrágot, így legalább sötétben lesz, majdnem láthatatlan.

Azt hiszem, nincs közöm azokhoz az eseményekhez, amikhez más ruhába kell bújnom, mint amim van, gondolta.

A díjátadást és vacsorát a kaszinóban rendezték, közvetlenül a tóparton. Valentin pontosan érkezett, ne kelljen magában toporognia az ismeretlenek között.

Már messziről látta Malbumot, ahogy a bejárat előtt kezet fog és meghajol. Sötét frakkja nem állt jól neki, általában a testes férfiakon a legnevetésesebb. Nem tud a testhez tapadni, s mivel testalkatuk a pingvinéhez közelít, mozgásukat és külsejüket a frakk csak tovább pingvinesíti.

Valentin megállt a Bergstrasse végén. Még nem késő visszafordulni, vagy lekanyarodni jobbra és meginni a parton egy pohár sört. De ahogy erre gondolt, Malbum szeme megakadt rajta. Szigorúan nézett rá, nem intett, mint máskor. Valentin összekapta magát, elindult a kaszinó felé. Abból dolgozunk, amink van, gondolta, s ettől megkönnyebbült.

Malbum zavara láthatóan tovább fokozódott a kézfogásnál, mintha nem ismerné meg Valentint, aki az ajtóból visszafordult hozzá.

– Megismer? – kérdezte Valentin.

Malbum biccentett, szemeit lehunyta, s ettől barátságosabbnak látszott az arca.

– Majd beszélünk – tette hozzá két kézfogás között.

Ja, ha lesz hozzá kedvem, mondta magában Valentin. Levett egy pohár pezsgőt a pincér tálcájáról, belekortyolt.

Flüelent kereste, nem volt könnyű dolga. Ruhaköltemények és sminkek mögött bújócskáztak az asszonyok, nemritkán csipkés temetési fátyol mögé rejtőztek.

Poharak és mondatok zaja töltötte meg a termet. Valentin végignézett magán, idegen testként bújt el egy oszlop mögött. Hatalmas találkozások, csókok jobbról, balról és középről, mindenki ismert mindenkit.

Valentin visszatette a tálcára a poharat, nem itta meg a pezsgőt, a fullasztó levegőben enélkül is szédelgett.

Istenem, milyen idegen ez az egész a művészettől, gondolta Valentin, ám ezúttal magánya fölszabadította. Mindig kívül kellett helyezkednie ahhoz, hogy ne érezze magát bezárva. Fogalma sem volt róla, hogyan viselik el a többiek a zárt világot. Miért van mondanivalójuk akkor is, amikor nincs?

Levett egy újabb poharat, ezt fenéig kiitta, a pincérnek ideje sem volt arrébb lépni, az üreset visszarakta.

Csengők és kolompok hangjára vonult a tömeg a színházterembe. Üléseik számát széles jegyszalagról olvasták le. Valentin borítékjában nem volt ilyen, vagy csak nem találta meg.

Kiállt a terem szélére, megvárta, amíg mindenki elfoglalja a helyét. A fények lassan kialudtak. Három üres helyet látott, bent a közepén.

A függöny mögül elegáns nő lépett elő, hosszú, csillogó ruhát viselt, a melleit a torkába emelte. Németül beszélt, amiből Valentin kötőszavakat, elöljárószókat értett, és azt, hogy író.

Alacsony, kopasz férfi lépett hozzá, bordó öltönyt és nyakkendőt viselt. Megfogta a karját, röviden és darabosan suttogott a fülébe. Megpróbálta arrébb húzni. Valentinnek fogalma sem volt, mit akar. Makacsul tartotta magát a fal mellett. A férfi megunt, legyintett, egy perc múlva apró horgászszékkal tért vissza, s undorodva nyújtotta Valentin felé. Valentin fonákkal intett, tűnjön innen a francba. A férfi dühösen rohant el, s nem sokkal később egy biztonsági emberrel jelent meg a bejáratnál. Mint lehetséges veszélyforrást, szemmel tartották Valentint.

A díjátadás másfél órás ceremóniáján fölolvastak, filmrészleteket, beszélgetéseket vetítettek. Bürde a közepe táján vonszolta magát a színpadra. Legalább tíz kilót hízott, mióta nem látta. Jól mehet neki. Iszonyatos műszálás ruhák libegtek rajta, úgy volt kifestve, mint egy tölklámpás. De Valentin nem ezért bámult bénultan a színpadra. A díjakat az Alapítvány elnöke adta át, egy magas, erős, szikár arcú férfi kis bajusszal. Megtévesztésig hasonlított arra a férfire, akinek a tekintetét Valentin nagyon nem állta. Sőt, nem hogy hasonlított, minden kétséget kizáróan ő volt az. Független, nyugodt és erős ember, az Alapítvány elnöke.

Valentin földézte mindkét találkozásukat, a fotókat, a pénzt, a szűrő szempárt. Nem szúrta az, gondolta Valentin, csak pontosan tudta, ki vagyok.

Levette a szemüvegét, keret nélkül figyelte az előtte kavargó homályos masszát.

A ceremóniát óriási taps zárta, a férfi eltűnt a függöny mögött. Az előcsarnokból friss ételek illata szivárgott. Valentin elsősorban a bazsalikomot ismerte föl, ami nem volt egyszerű ebben a tömény parfümszagban.

Kinyíltak a terem szárnyas kapui, a közönség közvetlenül a művészet után a gyomrának hódolt. Valentin a tömeg mögött sétált ki az üres teremből, a biztonsági őr még mindig figyelte.

Egy pohár bort kerített, visszaállt kedvenc oszlopa mögé, s hallgatta a zsongást. A tömeg nem fogyott, inkább gyarapodott. A későn érkezőknek már csak étel maradt, és a sok jó baráti szó.

Flüelen a sajtók között válogatott, mikor meglátta Valentint. Két lépés után megtorpant, mintha a tegnapi rossz emlékek fognák vissza.

Valentin újabb pohár bort emelt föl és elindult felé. Közvetlenül előtte állt meg, kortyolt, de nem mondott semmit. Flüelen szájában megállt a falat.

– Jössz táncolni? – kérdezte Valentin.

– Hogy? Hová? – válaszolt Flüelen.

– Ahol csönd van – mondta Valentin.

Flüelen letette a tányért, megtörölte a száját, Valentin poharát a tányérjába rakta.

– Nem ismerem itt a járást. Csak ön után, hölgyem! – mondta Valentin.

Flüelen szeme úgy csillogott, mint az éjszaka.

Átfúrták magukat a tömegen, szűk oldalfolyosón az alagsorba jutottak. Flüelen a harmadik ajtót találta nyitva. A kelléktárba jutottak. Csönd volt, mint egy lakásban, ahol hosszú évek óta nem lakik senki.

A tóra néző keskeny ablakon át szórt fény esett az asztalra, amire Flüelen fölfeküdt. Valentin ledobta magáról a ruhát, Flüelen a patentsort ropogtatta a hasán. Valentin legörgette Flüelen fehérneműjét, arccal a combjai közé fúrta

magát a melegbe. Tenyerébe emelte a fenekét, mintha fél dinnyéből habzsolna. Flüelen Valentin hajába kapaszkodott, húzta magára. Valentin föltérdelt az asztalra, behajlította a könyökét és Flüelen fölé mászott, belenyalt a szájába, és így tovább.

Az asztal iszonyú kemény volt, Valentin térdkalácsa, könyöke ropogott, nem állta a porc a préselt pozdorját. Flüelen csöndesen szuszogott, összeszorította a fogát. Valentinnek úgy hullámzott a feneké, mint a hajók gépházába fölkötött sonka. Sötét volt itt is, és por. Valentin beleköhögött a porba, megállt egy pillanatra, a torkára nyálat nyelt, s folytatta tovább, de már nem sokáig.

Így feküdtek egymáson percek át. Flüelen átkarolva a hátát, magához szorította az író. Valentin talpa begörcsölt, lábfejét vágta az asztal éles pereme. Megremegett a lába, Flüelen elengedte a szorítást. Flüelen fölült, a táskából zsebkezdőket nyomott Valentin kezébe.

– Töröld le magad, nehogy beleszáradjon a gatyádba – mondta Flüelen, és suttogott, mert nem hallatszott le a fönti lárma.

– Malbum már biztosan keres – mondta Flüelen.

– Nekem is akart mondani valamit – vágta rá Valentin. Flüelen nem válaszolt, elkapta Valentin kezét és húzta maga után a folyosón. Pillanatok alatt fölérték, Flüelen megigazította a haját, kilépett az előtérbe. Rögtön utána Valentin csukta mögötte az ajtót. De mintha az ajtó elzárta volna a hangokat. Előbb a körülöttük állók, majd a terem távoli részén is elhallgattak. Egy pisszenést nem lehetett hallani.

Flüelen visszanézett Valentinra, a szájához kapott. Valentin ekkor látta meg, hogy Flüelennek csurom vér az arca. Valentin az arcához nyúlt, megnyalta a száját, érezte a menstruációs vér sós ízét. Ott álltak a néma tömegben, amely akkor mozdult meg először, mikor Malbum feléjük lépett, de megtorpant. Valentin Flüelent nézte. Szólni sem bírt, kétségbeesés fojtogatta. Valentin körülnézett, erőt merített a lehetetlen arcokból, s így szólt.

– Két lehetőség van. Egy – itt hosszú szünetet tartott. – Mindketten agyvérzést kaptunk – várta a hatást. Nem jött. – Kettő. Biokotont használtunk.

Flüelen keze és lába görcsbe állt, legszívesebben a föld alá süllyedt volna.

Ebben a pillanatban a Valentin mellett álló fiatal, testes férfi, akár egy operáriában, harsány kacajban tört ki, széles tenyerén tapsolva forgolódott. Röhögése hullámként verődött vissza a falakról, s egyre többeknek esett le a tantusz, minielőadást láttak, s hogy le ne maradjanak a produkcióról, tapssal és kacagással kapcsolódtak társuk hívó szavához.

Valentin meghajolt, megfogta Flüelen kezét, egyenesen az utca felé vezette. Malbum értetlenül bámult utánuk.

A tömegből hirtelen előkerült az öreg Hurut. Úgy csapkodta Valentin hátát, mintha szét akarná verni a gerincét.

– Ez az, fiam, így van, gyerünk! Adjál nekik! Abból dolgozz, amid van! – kiabált az öreg mindent túlharsogva.

A bejáratnál Bürde toporgott hatalmas virágcsokorral, nem volt hová letenni, így tapsolni sem tudott, csak mosolygott. Ő már ismeri az új sztárt!

Ahogy kiléptek az utcára, Valentin futásnak eredt a lejtőn, húzta maga után Flüelent. A nő sikoltozott, de Valentin nem eresztette. Együtt ugrottak a tóba az alkony utolsó órájában.

XIII. fejezet

Valentin még nem nyitotta ki a szemét. A paplan forró volt és könnyű, a fejében súlyok kergették egymást, mintha fölfogná a véráram lüktetését. A tarkóján tompa fájdalom ült. Tudta, ha kinyitja a szemét, szédülni fog. Megpróbált visszaaludni, egy-két óra óriási nyereség lehet, megkímélheti a józanodás első, legborzalmasabb szakaszától, amikor semmi nincs a helyén, az erő leghalványabb szikrája is elhagyja, minden mozdulat ötször akkora energiát és figyelmet kíván. Valentint csöppet sem lepné meg, ha egyszer ilyen állapotban szeme láttára szakadna ketté a világ.

A szája kiszáradt, savanyú bor párája keringett benne. Föláll, gondolta, iszik egy pohár vizet. Nem volt benne hozzá erő, csak megfordult a takaró alatt. Ismeretlen volt a fordulás, résnyire kinyílt a szeme. A padló közelében csupasz matracon feküdt, a takaró egy poros pléd volt. Légzésére megmozdult a por a padlón. Sehogyan sem akart világosodni előtte a világ.

Felkönyökölt a matracon, szemeit átdörgölte. A hely ismeretlen, mégis meleg volt.

A lehúzott rolók között a nap apró szikrákat vetett a szobába. A szoba végében halvány lámpafény ölelte körül a fölé hajló alakot, akár egy elektromos glória. Ahogy szokta szeme a fényt, már látta, az illető hosszú ruhát visel, a haja is hosszú, s apró mozdulataiból ítélve rajzol vagy ír.

Valentin elköhintette magát, nagyot nyelt a szomjúságtól.

– Kér egy teát? – szólt a hang az asztaltól, amelyről úgy tűnt, nőtől származik.

– Igen, kérek – mondta Valentin, és nem ismert rá a saját hangjára. Száraz és reszelős volt, mint torokgyulladás idején. Kétszer is megköszöri a torkát, a hurut nem szakadt föl. Abbahagyta.

Az asszony fölállt, az ablakhoz lépett, résnyire fölhúzta a rolót, és Valentin felé fordult.

Valentin soha nem látott még hozzá hasonló asszonyt, mint valami látomás. Hosszú, ősz haja a vállaira omlott, arcát mély barázdák szeletelték, de a szeme és a mozgása olyan fiatal volt, akár egy kislányé.

– Jól van? – kérdezte az asszony.

– Hát, nagyjából. Kicsit szomjas vagyok, és zúg a fejem, mint egy méhkas – s mindennél jobban esett neki, hogy őszintén beszél.

Az asszony kiment a konyhába, Valentin magára maradt.

Föülült a matracon, benézett a takaró alá, a nadrágja rajta volt.

Az asszony kidugta fejét a konyhából.

– A vécét és a mosdót ott találja – mondta.

Valentin bólított, föltápászkodott, nagyjából összehajtotta a pokrócot és kiment a fürdőszobába. A zárban elfordította a kulcsot, a mosdóra támaszkodva

figyelte magát a tükörben. A haja égnek állt, mint minden reggel, arcát a mély-séges delírium nyomai formázták.

Visszagondolt a kaszinóra, Flüelenre, akivel a fürdés után borozni indult. De ki lehet ez az idős asszony, aki ilyen szenvtelenül, mégis mintha ismerné, kedvesen bánik vele. Talán Flüelen nagymamája. Azt azért nem hinném, szedte össze percről percre magát.

– Kész a tea! – hangzott kintről.

Valentin ledobta magáról a ruhát, megfürdött, a zuhanyrózsából langyos vizet kortyolt a tea előtt. Felöltözött és visszament a szobába, ahol az asszony két csészével és egy méreates kiöntővel várta.

– Cukorral kéri simán? – kérdezte az asszony.

Valentin elbizonytalanodott, már vagy öt éve nem ivott teát, s akkor cukorral vagy nélküle, már nem emlékezett, ugyanakkor szeretett volna újra őszintén válaszolni.

– Cukorral – mondta –, most cukorral.

Ha valaki itt öregesen mozgott, az Valentin volt. Lerogyott a székre. Ruhája alól szappan illata áradt.

Az idős asszony két cukrot tett Valentin bögréjébe, ráöntötte a teát, kanállal elkavarta, majd magának is töltött.

– Úgy tudom, maga író – mondta az asszony.

Valentin, mintha gondolkodási időt kérne, szájához emelte a csészét, rövid, keskeny kortyokat szippantott.

– Nincs egy kis citrom itthon? – kérdezte Valentin.

Az asszony szó nélkül fölállt, tányéron egész citromot hozott elő, fölvágta és Valentin teájába csavarta. Valentin a tányérról fölvette a kifacsart citromot.

– Megehetem? – kérdezte.

– Ha jólesik – válaszolt az asszony, s csak olykor nézett Valentinra, nem akarta zavarni azzal, hogy látja.

Valentin most vette észre, az asszony hálóingben van, a haja fésült, tehát ez napközi viselet nála. Mindketten ittak a teából, s mintha Valentin már válaszolt volna, visszakérdezett.

– És maga mivel foglalkozik?

– Írok. Író vagyok – mondta az asszony, s Valentin az asztal felé nézett, ahol először megpillantotta. S valóban, kazalban álltak a kézzel írt lapok az írógép mögött.

Az asszony fölállt, íróasztaláról magához vett valamit. Valentin attól tartott, hosszú szakmai eszmecserébe keverednek, s akkor hirtelen a fejéhez kapott. Nem volt rajta szemüveg. Mikor az asszony visszatért, Valentin belenézett a bögréjébe, s úgy tervezte, két nagyobb kortyra megissza a teát, aztán hazamegy. De hát hová? Hol keresse a szemüvegét?

Az asszony felé nyújtotta az apróságot.

– Tessék, a szemüvege.

Valentin csodálkozva hajtotta ki a két szárat, mintha a tegnapi világot nyitná meg maga előtt. Fölrakta a szemüveget, az asszonyra mosolygott.

– Köszönöm – mondta, majd folytatta, már sokkal jobban érezte magát. – Igen, író vagyok. Ösztöndíjat kaptam Windmühlébe, s ha jól gondolom, most is ott vagyok.

Ebben a pillanatban megrázkódott a szoba, az ablakok beleremegtek, mintha csak válaszul érkeznének, fölzúgtak a harangok. Perceken át szótlanul ültek egymással szemben. A harangok utolsó kongatása közben az asszony két tányér paradicsomos spagettit hozott.

– Egyen, biztosan jólesik – mondta, s mindketten nekiláttak.

Valentin még szédült, de a gyomra üres volt.

– Szóval maga is író. Min dolgozik? – ügyetlenkedett Valentin a kérdéssel.

– Apróságok – mondta az asszony, s egy halom kis füzetre mutatott az asztalon, melyekről Valentin azt gondolta, esetleg használati utasítást tartalmazó prospektusok. Letette a villát, belelapozott, nem értett egy szót sem.

– Milyen könyvek ezek? – kérdezte Valentin.

– Saját nyomtatás – mondta az asszony. – Amit írógépen írok, kinyomtatják a printerrel, aztán fedelet tervezek rá és cérnával összefűzöm. Harminc-negyven oldalnál egyik sem több.

– És hány példányt készít? – kérdezte Valentin.

– Általában ötvenet – mondta az asszony, kis falatokat vett magához.

– Mit lehet ötven példánnyal kezdeni?

– Ó, nagyon sokat. Szétosztom a barátaim között.

– Boltokba semmi? – csodálkozott Valentin.

– Ugyan már – mondta kissé oktatóan, s Valentinnak ekkor tűnt föl, hogy a szerző neve nincs ráírva egyikre se. – Nem érdekel ez senkit, vagyis akiket érdekel, azokat mind ismerem. Ilyen egyszerű az egész.

– Díjak, sikerek, hírnév? – s Valentin végképp elképedt.

Az asszony hangosan fölkacagott, s most minden addiginál jobban előbújt belőle a jókedvű kislány, tán még a könnyei is potyogtak. Aztán komolyra vált az arca.

– Ugyan, minek? Nem hiányzik a folytonos küzdelem. A reménykedés, hogy a munkám elnyerje jutalmát. Az én jutalmam az, hogy mindezt leírhatom. És ennél nincsen tovább, ez maga a végtelen jutalom. Ez az elérhető legtöbb, ami örömet okoz. Zárt világban élek, többnyire egyedül vagyok. Nekem így jó. Így tudtam megbékülni a világgal.

– De milyen fiatal maradt! – mondta újra őszintén Valentin.

– Az idő belül telik, barátom – válaszolt az asszony, mosolygott, mint aki tudja, ettől kisimulnak a ráncai.

Valentin lenyelte az utolsó falatot, újra kézbe vett egy füzetet. Nézte a cérnaöltés pontos nyomát, ami összetartja az oldalakat, és ami hasonlatos volt ahhoz a finomsághoz, ahogy az asszony gondolkodott művein.

Valentin visszatette a füzetet, fölállt, s akaratlanul is megcsókolta az asszony ősz haját.

– Köszönök mindent! Hogy találok haza? – kérdezte, a mehetnék minden porcikájára átragadt.

– Ha kilép az ajtón, hazatalál – mondta és mutatta az asszony.

Valentin bízott benne.

Az ajtón át a lépcsőfordulóban találta magát, szemközt saját ajtajával. Megtorpant, de már elköszönt, nem fordulhat vissza Búth Kiwihez. Szóval ő az, gondolta Valentin, becsukta az ajtót, s mintha újra visszatérne az életbe, belépett a szobájába.

Az ablakok nyitva álltak, a levegő tiszta és friss volt, a nap ragyogva öntötte el a szobát, az utcán gyerekek játszottak egy hajlékony bottal.

Elérkezett az idő, gondolta Valentin. A szekrényből előhúzta a bőröndöt és a táskát. Úgy találta, a történet véget ért. Minden szál elszakadt vagy eltűnt, nincs miért tovább maradni.

Összepakolt, közben fölhívta az Alapítvány számát. Nem vette föl senki, az üzenetrögzítő sem kapcsolt be. Látta maga előtt, ahogy Flüelen és Malbum a telefon mellett újabb listán dolgozik, kit válasszanak a négyszáz ember közül, akit méltónak találnak a feladatra. Valentin úgy gondolta, nem oldott meg mindent, de a megoldások szintjében olyan helyekre keveredett, amihez itt már nem talál több anyagot.

Mikor összepakolt, szemben megállt a Friedrich-féle fával. A fény úgy esett rá, hogy a gyönyörűségtől kiszáradt a torka. Talán csak a fától akart búcsút venni, amit nyilván nem fog látni már soha. Kevés kis szavak, gondolta, de van valami erejük.

A kispárnát az ágyon hagyta.

Az utcán árnyak között és forrón lecsorgó napfényben húzott az állomás felé, a bőrönd görgői zümmögve kísérték. Szerette volna látni az arcokon, a rá leső szemek tükrében, hogy tudják, miféle nehéz és gyönyörű levegők forrnak a tüdejében.

Alkonyodott. Az állomás üvegépületén át a pénztár táblájára világított az alacsonyan szálló nap.

– Kérek egy jegyet Budapestre – mondta Valentin.

– Csak oda? – kérdezte a férfi, kezét a billentyűzeten hagyta.

– Igen, csak oda – mondta Valentin.

A férfi egy másik billentyűt nyomott meg.

Valentin a peronon várta az indulást. Órákat ült a padon és nézte, hogyan lesz körülötte mind sötétebb. Aztán begyúltak a neonok, kezdődött az éjszakai világítás.

A vonat olyan halkán érkezett elé, mint egy lift, amelyiknek vízszintes futását semmi nem akadályozza.

Fölszállt, lerakta a poggyászait, s várta, hogy kiszabaduljon belőle ez a forró és súlyos, nagy nyomású levegő.

Éjszaka elbóbiskolt, cserélődtek körötte az utasok. Nem érezte, hogy halad, csak az elfutó fényeket látta.

A kalauz ugyanaz a férfi volt, a szemüvege sem változott. Mintha nem telt volna azóta az idő, mindenki ugyanazt csinálta. Vajon vele történt valami? Hogy

értse ezt a pár hónapot, amit Windmühlében töltött? Vagy csak egyszerűen utazik, ahogy mások?

Mikor átlépte a magyar határt, nem érezte, hogy hazajött. Üres és íztelen volt körülötte minden, mintha rég eldobott ruhákat kellene próbálnia a tükörben. A magyar szavak kopogtak és doboltak a fején, de ő csak úszott a hangok között, mintha nem értene.

Budapesten átszállt a másik vonatra, ami hazafelé, vidékre indult vele. Most úgy érezte magát, mint egy titkos páncélszekrény, amiben elzárva élnek a kint hallott mondatok. A világ és a köztudott fönnálló harcban a világot támogasd! Abból dolgozz, amid van! És ott voltak Kiwi anyó mondatai a sikerről, az ötven példányban, barátainak gyártott füzetekről. Valentin úgy érezte, nem bírja magában cipelni ezt a sokféle értelmet, szétfeszítik a mellkasát és megfojtják, s férfi létére könnyekre fakad.

Otthon leszállt a vonatról, egyetlen ismerőssel sem találkozott. Most meg úgy tűnt, mintha vasból készült csónak lenne, amit ha vízre bocsátanak, azt várják tőle, hogy elsüllyed. Egyedül ő tudja, hogy a víz föntartja majd. Csak az eső ne kezdjen el zuhogni!

Fogalma sem volt, mit hozhat el abból, amit ott kapott, mit szabad majd itthon is kimondania. Mert onnan nézve nemlétezőnek tűnt Magyarország, s most ebbe a nemlétezőbe kell visszatérnie azzal a tudással, amit Windmühlében kapott. Úgy találta, éppen hogy hazajött, már kint is rekedt.

A félórás gyalogúton a bőrrönd úgy zörgött, mint Windmühlében. Ott állt a ház előtt, ahol a szobát bérelte. Főlnézett az emeleti ablakra, s elképzelte, mennyire másnak fogja látni a szobát, idegennek, sötétnek és kopottnak.

Fölszaladt a lépcsőn, a kulcs a bőrrönd alján hevert, becsöngetett.

A házvezetőnő kikémlelt az ablakon, aztán lassan, mintha pántok fognák vissza, kinyitotta az ajtót.

– Jó napot – mondta Valentin, s várta, hogy a házvezetőnő is üdvözlje.

– Jó napot – mondta hidegen, és még mindig nem állt el az útból. Úgy kiöltözött, hogy Valentin rá se ismert. Az arca kifestve, a haját soha nem látott magaságban hordta.

– Bejöhetek? – kérdezte Valentin csodálkozva. Az asszony zavarodottan állt félre az útból.

Valentin megindult a szobája felé, s akkor az asszony mintha mondott volna valamit.

Valentin könyökével lenyomta a kilincset, az ajtó magától kinyílt.

A szobában Ben ült az íróasztalnál, valamin piszmogott éppen.

– Micsoda meglepetés! Honnan tudad, hogy ma jövök haza? – mondta Valentin, visszanézett a házvezetőnőre, aki a körmét rágta az ajtóban. – Tán még kalácsot is sütött a kedvemért?

Valentin ledobta a táskákat, széttárta a karját, hogy átölelje Bent. Ben nehézkesen állt föl, mint akinek elgyöngültek lábai a hosszú ülésben. Arca fehér volt, élettelen.

Valentin átölelte, Ben a vállát paskolta.

Valentin Ben válla fölött kupacba rakott ruhákat pillantott meg a sarokban, fölismerte köztük egy régi kabátját.

– Mi van, el akartátok adni a ruháimat?

Se Ben, se a házvezetőnő nem akart megszólalni, végül Ben fogott bele.

– Azt hittük, kint maradsz végleg. Nem írtál mostanában.

– Nem igazán tudtam mit írni – mondta Valentin.

– Úgy döntöttem, hogy beköltözhet – mondta a házvezetőnő.

– Te, ide? – kérdezte Bent.

– Nem maradhattam otthon, ismered apámékat – mondta Ben.

– Azonkívül pedig szeretjük egymást – mondta a házvezetőnő.

– Hát ennek igazán örülök – mondta Valentin, széket húzott maga alá. Olyasmiről értesült, ami eddig ott volt az orra előtt, de még csak nem is sejtette.

Valentin kezébe temette az arcát, mintha minden gondolata a tenyerébe folyna a fejből. Mit is mondtak? Mit csináljak, mit támogassak? Miből dolgozzak?

Fáradtan emelte föl a fejét.

– És akkor én? – kérdezte Valentin, s érezte, mindenestül elsüllyed ebben az országban.

– Másik helyet kell találnia – mondta a házvezetőnő –, addig itt hagyhatja a holmiját.

– Nem, köszönöm – mondta Valentin, fölállt, a kijárat felé tartott a csomagokkal.

– És mit csináljunk a többi ruháddal, a könyveiddel? – kérdezte mély aggodalommal Ben.

– Dobjátok ki mindet a picsába – mondta csöndesen Valentin –, azok nem voltak kint velem, azok a ruhák föl se tudnák fogni.

Valentin kiült a folyó partjára, amit régen úgy szeretett. Most betont, földet és vizet látott, kiürült belőle a város. Autók zúgtak a háta mögött, gyerekek magyarázta az apja, hogy mi micsoda.

Talán ott Windmühlében, gondolta Valentin, be kellett volna fejezni az életem. Csak sajnós soha nincs bennem annyi erő.

A betonból kavicsot kapart elő, a víz felé hajította. Úgy tűnt el, hogy nem vert hullámokat.

Tandori Dezső

Brenner Józsefnek

Kosztolányi Dezső Csáth Gézának
c. verse „nyomán”

*Nem az, hogy te nem jössz soha, sehova én nem
megyek, élő, korántsem halott, hiszen ahhoz,
épp unokafivéred példáján láttuk,*

*nagyon sok kell, nagyon sok rémség, mely
megkérdőjelezi, érdemes volt-e annyi szépség,
vélemény, teremtő szorgalom és harc.*

*Tájak semmi színnel nem villognak falamon,
tájak, melyekre emlékszem, ír föld, angol partok,
Dánia, Hamlet hona, mondhatni,*

*részvétellel töltenek el, nem magam iránt, hogy
semmit sem érzek irántuk, sem az nincs, hogy mások
beszámolnak nekem elményeikről,*

*bár érzem, visszafogottabban, mert tudják, nehéz viszonzást
lelnem magamban, én e tájak iránt sem érzek már semmit.
Ólomként fénylene, ahogy semmit nem érzek?*

*Nem az, akkor, hogy senki iránt nem érzek semmit,
hiszen a piacon, jóég tudja, jól beszélgetek
öt-tíz percig, húsz másodpercig,*

*hogyan mondhatnám, ezek iránt az emberek iránt
nem érzek semmit, de mert valamit mégis mondanom kell,
lásd, Brenner, azt mondom, nem ég*

*(brennt) bennem az a krappi tűz (Beckett)
sem, ami legalább megbánással tölti el a vén marha
szívét (marhaszívvel rigót, rovarevőket*

*etetünk, főleg a Felügyelőné ért ehhez), na, vedd csak
a Felügyelőné, hogyan is ne éreznék iránta
egy csomó mindent, kártyázunk Főmedvémeéknek,*

*nagyon rendes, jól van ezzel átlagosan, érzek,
persze, érzek megjelenési helyek iránt is sok mindent,
csak, Jóska, azt mondhatom, semmi*

*iránt nem érzek semmit, vagyis nincs meg
többé az „irodalom”, a világ folyása, nincs meg,
míg teljesen be nem robban, ne tegye, tán már a pénz sem,*

*a posztó, a postás, az osztó, a rostás, mely átszítál,
amit, és nálam ez az át nem szítált idő volt,
halálosan megült.*

*Beszélnénk, mint Dide rokonod tette, Trianonról,
ma szabad már, úgyis teljesen mindegy,
szólhatnánk róla, mi van az asztalon,*

*kávé, dohány és rum, mérgező malaszt, de én senkit
asztalomhoz nem hívok, és más asztalához szóló
meghívások sem jönnek, így van jól,*

*nem kell örökké mentetetőzni. Hogy amonnan, kérde Didéd,
semmi hír? Eleget tapasztalt ő, végül, nem hitte
volna, és sokszor járok ki szobrához,*

*s remélem, ez nem rossz előérzet; hevesen, mint ő,
nem görnyedezek, nem sírok éjszaka, játszani csak
– hol vannak már a lovak is! – a Főmedvémeék*

*kártyabajnokságát játszom, napi félórás könyvelés,
a sok táblázat, egész rendszer, 35. éve,
a Felügyelőnével, nekem ez fontos.*

*De más nem. S minél közelebb van bárki akármilyen máshoz,
annál jobban, mint kihűlt kályhái, egyszerű leszek,
sugárzik rá, íme, az a kihaltság,*

mely, igen, ily kihűlt kályháké. Képzeteimmel
nem fűtök be ily kályhákba, nincs gyerekkori
duruzsolásuk, gyerekkoromat sem szeretem,

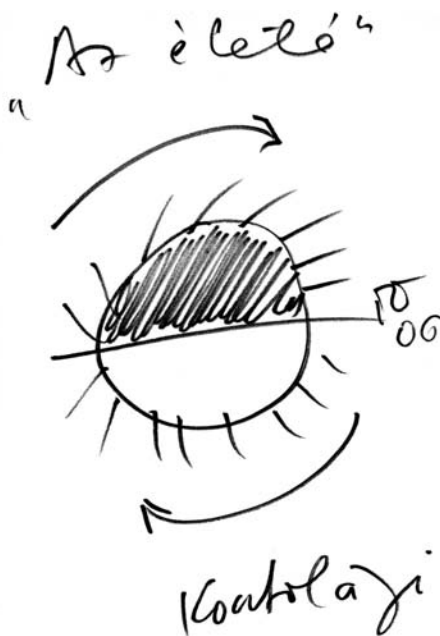
irodalmi helyzetem iránt érzéketlen vagyok, valami
dolgok megtörténtek, nekem elegendők, aminek még
rendje szerint történnie kell, nem érdemem,

ha lesz, nem szégyenem, ha nem, szeretni senkit
nem lehetett soha kényszeríteni dolgon. Két kezem
romhalmaz, nem részletezem, lehet együtt élni

ezzel, még nem a halálé egyik sem, de munkáütemem
1/3-ára lassult, és nem is bánom. Mi a jel, ami jön,
mi beszél, minek túljáról, s mit hoz, kiegészítésemül

mintegy, érkezett kis madaram, egy verébfi a Gondvoiselés
akaratából, Jánosunk mondta magyarul így,
leesni nem esik le taláalomra, semmi, hogy engem

megtaláltak vala, meg, vele, lehet, hogy már nem is élem
meg az ő élete végét, Dide ötvenegy évesen meghalt,
gyalázat, mit szeressek ezen, egy örület, visszatekintve.

Lengyel András

Kosztolányi-dubiózák

1

A *dubióza* filológiai műszó, a latin 'kétséges, kétes' jelentésű *dubiosus* melléknév származéka, sokáig csak a 'kétséges hitelű követelések' megnevezésére szolgáló kereskedelmi kifejezés volt. Ma azokat az írásokat jelölik így a textológusok, amelyeket szerzőjük nem szignált, azaz nyitva hagyta az olvasók előtt a kérdést, hogy ki is a szerző, az írás tényleges alkotója azonban *valamiképpen* mégis azonosítható. Ám a *valószínűség*, amely így elérhető, soha nem a teljes *bizonyosság*: ezt a kicsi kételyt, bizonytalanságot jelöli – óvatosságra intve – a *dubióza* minősítés. Különösen sok ilyen írása van azoknak, akik újságíróként is dolgoztak, s a régi hírlapírói gyakorlat szerint írásaikat csak ritkán, meghatározott esetekben jelölték meg nevükkel, álnévükkel vagy szignójukkal. Ilyen esetekben tényként kezelendő, hogy a névtelen írások mögött egy jól körülhatárolható kör, a szerkesztőség tagjai állnak, a cikkeket valaki közülük írta, de a kutatás mérlegelésre kényszerül, hogy végül is melyik cikket ki írta. Olyan író-újságírónak, mint a szegedi Móra Ferencnek vagy Juhász Gyulának az életműve pl. nagy százalékban névtelen írásokban van főlhalmozva. (Szerencsére, esetükben akadtak jó szemű, szorgos kutatók, akik az azonosítást jórészt elvégezték. Móra írásait Vajda László, Juhászéit Péter László s munkaközössége: Ilia Mihály és Grezsa Ferenc azonosította. Juhász Gyula termése szerepel is a kritikai kiadás megfelelő kötetében, Péter László pedig módszertani cikket írt a költő névtelen cikkeinek azonosításáról [*Kilenc írás Juhász Gyuláról*. Békéscsaba, 1983]). A jelenség persze egyáltalán nem csak szegedi; a fővárosi, budapesti újságírókat ugyanúgy jellemzi ez, mint Juhász Gyulákat.

Ilyen, neve föltüntetése nélkül is sokat publikáló újságíró-író volt egyebek közt Kosztolányi Dezső is: a nevével jegyzett sok-sok írása, amelyeket a Réz Pál gondozta életműsorozat ad közre, az életművet illetően – némi túlzással szólva – csak a jéghegy csúcsa. Kosztolányi ugyanis egész felnőtt életében újságíró volt, szerződötett munkatársként szerkesztőségekben dolgozott, rá is vonatkoztak az újságíróélet szokásai és szabályai. Ingyen ő sem kapott fizetést. 1907-ben már egy jelentős nagy lap, a *Budapesti Napló* szerződötett belmunkatársa volt, majd a *Világé* (s azzal részben párhuzamosan az *A Hété*), később 1917 és 1919 közt a *Pesti Naplóé*, majd újabb pár évre az *Új Nemzedéké*, s végül a *Pesti Hírlapé*. S ha nem is haláláig, de kb. a húszas évek közepéig mindenképpen, nap mint nap végezte a szokásos újságírómunkát. Működése nem korlátozódott, mert nem korlátozódhatott pusztán az irodalmias formák (pl. tárca, írói jegyzet) művelésére. Ez a jegyzetlenül publikált, minden jel szerint igen nagy szövegtörzs (számításom szerint kb. 2500–3000 írás) azonban mindmáig azonosítatlan, s e hiány nemcsak azért jelent problémát, mert így csonkán ismerjük az életművet, de azért is, mert így éppen az a szövegtípus maradt számunkra ismeretlen, amely a költőből prózaírót „csinált”, s amelynek írásrutinja és tapasztalatai nélkül a prózaíró vagy nem is jelentkezett volna, vagy egészen másféle karakterű lett volna. (S akkor még nem is szóltunk az *Új Nemzedék*ben megjelent, a maguk idejében nagy figyelmet, sőt botrányt keltett névtelen cikkekről, amelyek – bár

létük tagadhatatlan – a szakma előtt lényegében máig rejtve maradtak, sőt misztifikálódtak.) Az életmű e nagymérvű föltáratlansága elsősorban az irodalomtörténet-írás „sara”, s kétségkívül minősíti a Kosztolányi-kutatókat, de árulkodik a sajtótörténeti kutatások elhanyagoltságáról is. Az irodalomtörténészek dolga is egyszerűbb lenne ugyanis, ha a sajtótörténet-írás már elvégezte volna a maga feladatát, s monográfiák sorában tárta volna föl a jelentős, nagy lapok belső viszonyait, egész történetét – ám ez az empirikus munka, sajnos, gyakorlatilag elmaradt. (Még az akadémiai sajtótörténeti összefoglalás is elakadt az 1890-es évek elejének bemutatásánál. A későbbi, 20. századi lapokról pedig már csak népszerűsítő célzatú vázlatos áttekintések vannak.)

Most, ha minden igaz, Veres András irányításával végre megindulnak a Kosztolányi kritikai kiadás gyűjtő- és föltáromunkálatai. E munka persze, optimális esetben is, hosszú ideig eltart majd, s eredményei csak sokára érnek be. De valószínűsíthető, hogy e munka már menet közben is a kutatás megélénkülését vonja maga után, mivel egy ilyen editio elkészítéséhez rengeteg előzetes filológiai munkát el kell végezni. S az egyik ilyen megkerülhetetlen teendő bizonyosan a névtelen írások azonosítása lesz: enélkül kritikai kiadás elképzelhetetlen.

Jelen szövegközlés ezt a föltárási-azonosító munkát kívánja elősegíteni néhány „új” szöveg hozzáférhetővé tételével. Az alábbiakban közreadott, eredetileg névtelen és szignálatlan írásokat ugyanis én a Kosztolányiéinak tartom. Nem Kosztolányi szövegei után nyomozva akadtam rájuk, de a *Pesti Napló* Hatvany Lajos nevével összekapcsolódó szakaszát (1917–1919) vizsgálva arra a következtetésre jutottam, hogy ezeknek a szerzője csakis Kosztolányi Dezső lehet. A lap anyagának módszeres átvizsgálása közben ugyanis föl kellett figyelmem bizonyos – névtelen – szövegekre, s így automatikusan adódott a kérdés, ki vagy kik írták ezeket? Mivel a lap munkatársi gárdája rekonstruálható volt, a névvel, szignóval jelzett írások pedig megmutatják, hogy a szerkesztőség egyes tagjai *hogyan* írtak, szövegalkításukra mi a jellemző – a névtelen írások azonosításához vannak kontrollszövegeink. Stílussajátosságok alapján az elvileg lehetséges szerzők többségét ki lehet zárni, azaz eldönthető, hogy egy adott írást kik *nem* írhattak, ugyanakkor az is tisztázható, hogy a szóban forgó írás sajátosságai kire utalnak, kinek a szerzőségét valószínűsítik. Ha ezt a kettős – kizáró s behatóró – azonosítást valami külső, tárgyi, tematikai vagy egyéb adat is megerősíti, a valószínűség még nagyobb.

2

E ponton természetesen számot kell adnom arról, hogy ez időben szerintem *mik* a Kosztolányi-cikkek stíláriis jellemzői? A válasz erre a kérdésre nem egyszerű, nincsenek abszolút biztos kritériumok, s – meg kell vallani – a szakember is előbb érzi meg, intuitív alapon, hogy Kosztolányié-e egyik vagy másik írás, mint ahogy erről formalizált kritériumokban számot tudna adni. Tetszik vagy sem, az azonosításban mindig van egy utólagos racionalizáció is, a sejtés „ésszerű” indoklása. Az azonosító eljárás mégsem teljesen irracionális, vannak megragadható elemek.

De – ismételjük meg a kérdést – mik ezek? Úgy vélem, mindenekelőtt a rövid, tömör megfogalmazás; kollégái, még Karinthy is, általában relatíve hosszabban, kevésbé ökonomikusan mondják el mondanivalójukat. Az is jellemző, hogy aktualitásokból indul ki (mint az újságírók általában), de nem a nagypolitika eseménytörténete érdekli igazán (mint pl. Feleky Gézát vagy akár Hatvany Lajost), nem azt beszéli el, még ha ez, mint kiindulópont és kontextus ott is van írásaiban. Igazában a hétköznapi élet apró fejleményei, a mikrotörténetek kötik le figyelmét. Jellemző, hogy ezeket veszi észre, mondja el, ezekből von le általánosabb érvényű következtetéseket – az úgynevezett nagy dolgok helyett rendre a kicsikre fókuszál. Az jellemző rá, amit egy időközeli, 1920-as cikkében

(Rákosi Jenő) az „irodalmi forradalmár” jellemzésére maga hoz föl: „tágítja a formákat, hogy az egyéniség minden szeszélye beleférjen, a friss észrevevések rabja, érzékekkel élő és érzékekre ható, s nem ahhoz a valósághoz húz, melyet maga előtt lát, de melyet magában érez, tehát szertelen, bátor és kósza is” (*Egy ég alatt*. Bp. 1977. 6.). S föltűnő, bár az előbbi jellemzésben implicite már benne rejlik képzeletgazdagsága, nyelvi szabotossága is. Amikor „direkt” politikáról ír (márpedig a vezércikkekben többnyire erre kellett vállalkoznia), a nagy dolgokat is a kicsikkel hozza összefüggésbe, a kicsikkel jellemzi. Szövegei mondattanilag mindig világos szerkezetűek, de korántsem egyszerűek: kedveli a magyarázó mellékmondatokat, ezekben fejt ki, részletezi a főmondat állítását. Szóválasztásaiban föltűnő a jelzők „színessége”; a jelzők és a jelzett szavak összekapcsolása gyakran egy-egy szín-névvel történik (pl. *piros gyász*). Ez a „színesség” jellegzetes, már-már azonosító erejű vonása.

Föltűnő, hogy a Kosztolányi-cikk a szó szokásos értelmében nem eszme- és tételhirdető, nem valamely politikai tan kifejtése vagy képviselote jellemzi, hanem inkább apróságokból kiinduló, jelenségeíró és -értelmező: végső soron érzület- és tapasztalatkövetítő. Nem liberális vagy antiliberális, nem radikális vagy konzervatív, hanem inkább a saját tapasztalatait, megfigyeléseit szóba öntő, verbalizáló magánember, aki a külső eseményekkel találkozáskor azokat megfogalmazza, értelmezi, belőlük következtetéseket von le. Az alaktalan, a még nem verbalizáltat teszi át szóvá, szöveggé. S amit ír, az mindig képzeletgazdag és érdekes, tehát egyéni, jóllehet az az érzület vagy álláspont, amely így kifejeződik, nem föltétlenül élvez tökéletes egyetértést valamennyi lehetséges olvasója részéről. Ám szövege ilyenkor is „hat”. A megírt tárgy viszont – azonosítási lehetőségként – igen kevésbé jellemzi ezeket a szövegeket, azonosításra így nem is alkalmas, hiszen Kosztolányi, újságírói penzumként, bármit meg tudott írni. S az azonosítás szempontjából nem is annyira az irányultság a jellemző e szövegekre, mint inkább az, amivel s ahogy ezt az aktuális irányultságot kifejezni képes – azaz nyelvi eszközei, „fogásai”.

3

A most közreadandó írások egyik része, úgy vélhetnénk legalábbis, idegen Kosztolányitól, hiszen vezércikkek. Mi szól velük kapcsolatban Kosztolányi szerzősége mellett? Szini Gyulának egyik, a *Pesti Napló* szerkesztőségét bemutató cikke, amely a budapesti újságírók egyesületének 1918. évi évkönyvében jelent meg, a lap vezércikkíróiként Lakatos Lászlót, Lengyel Gézárt és Feleky Gézárt említi meg. A jelzett vezércikkek közül (mert azért ilyenek is voltak) tudjuk, hogy a laptulajdonos-főszerkesztő, maga Hatvany Lajos is írt vezércikket, méghozzá viszonylag gyakran. Bizonyosra vehető, hogy a most újraközlendő vezércikkeket a fölsoroltak egyike sem írhatta: mindannyian másként írtak, észjárásuk, mondatfűzésük, sőt még jellegzetes szavaik is mások voltak. Előfordult olykor, igaz, nagyon ritkán, hogy külső szerző is írt egy-egy névvel jegyzett vezércikket a lapba, így pl. Károlyi Mihály, akinek a politikai törekvéseit a Napló a maga eszközeivel népszerűsítette, támogatta. Ezek a szerzők azonban aligha írtak névtelenül, hiszen szerepeltetésük lényege éppen a „nevükben” rejlett. Amit pl. Károlyi Mihály megírt, azt más is megírhatta volna, de cikkének a neve adta meg a súlyát, hisz az egy pártvezér megnyilatkozása volt. Úgy vélem, az *írásmód* – a tárgy bármennyire politikai is – e szóban forgó cikkekben rendre Kosztolányira vall. Ennek föltevése, ha összevetjük őket a Kosztolányi által ugyanebben a periódusban írott, s névvel vagy szignóval jegyzett *Őszintén szólva* rovatának jegyzeteivel, vagy más, szintén jegyzett cikkeivel, mindenképpen plauzibilisnek látszik. Ám ne tagadjuk, fölvethető a kérdés, „gyanúsítható”-e egyáltalán az „apolitikus” Kosztolányi politikai cikkek írásával? A válasz egyértelműen igen. Kosztolányiné könyvéből tudjuk, hogy Kosztolányi nemcsak írt vezércikkeket, de éppen

azokat a vezércikkeket írta ő a háború alatt, amelyek különösen nehéz, kényes kérdéseket taglaltak (Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Bp. 2004. 299–300., vö. még 212., 216.). Maga Kosztolányi pedig egyik névvel jegyzett cikkében (*Kedves cenzor*. 1918. okt. 29.) azt írja, megszólítván „leghívebb” olvasóját, a cenzort, hogy: „Törölted vagy háromszáz vezércikkemet, száz egyéb cikkemet, nem egy versemet és elbeszélésemet is” (*Füst*. Bp. 1970. 486.). S bár ez a szám, ti. a háromszáz törölt vezércikk, alighanem célzatos túlzás, a lényeg, hogy ti. Kosztolányi írt vezércikkeket, igaz. S az is kétségtelen, hogy még a névvel vállalt *Őszintén szólva* rovat cikkei is olvashatók politikai értelmezéssel. Az egyik ilyen, névvel jegyzett, cikke expressis verbis ki is mondja, hogy a politikai eshetőségek mérlegelése nagyon is hozzátartozott szerkesztőségi munkájához (vö. *Füst*, i. m. 406.) – ahogy végső soron barátja s kollégája, Karinthy is „politikus” volt ez időben. Mindezeket túl fölmerülhet természetesen még az a kérdés is, hogy e vezércikkeket vajon nem olyan valaki írta-e, akiről eddig nem történt említés, de elvileg írhatott ilyen cikkeket – mint pl. maga Karinthy is? Hogy Karinthy esetleg maga is írt ez időben vezércikkeket a *Pesti Napló*ba, nem tartom kizártnak. A szóban forgó írásokat azonban bizonyosan nem ő írta: egy olyan erős íróegyéniesség, mint ő, „elárulná” magát, fölismerhető lenne.

Természetesen egyszerűbb a helyzet, ha a stílussajátosságok mellett konkrét „külső” adat is igazolja a szerzőséget. Esetünkben ilyenre is van példa. Kosztolányi 1918-ban több írásban is beszámolt a neves német színész, Moissi budapesti föllépéseiről. Ezeket az egyébként rövidke írásait szignálta is, szerzősége tehát kétségtelen. Az egyik ilyen cikkében (kötetben: *Színházi esték*, 2. köt. Bp. 1978. 453.) visszautal korábbi, Moissival folytatott beszélgetésére, s ez az utalás perdöntő. Egy nappal előbb ugyanis, névtelenül, megjelent a *Pesti Napló*ban egy Moissival készített interjú, amelynek írássajátosságai amúgy is Kosztolányira vallanak. Az e tárgykörben született szignált színikritikák s a beszélgetésre való explicit hivatkozás együtt kétségtelenné teszik, hogy ezt az interjút – bár névtelenül jelent meg – szintén Kosztolányi készítette.

4

Mely írásokat tartom a Kosztolányiéinak? Valamennyi névtelen írás azonosítására most természetesen nem vállalkozhatom, ez további munkát igényelne. Azok közül azonban, amelyeket – valamilyen okból – közelebről is szemügyre vettem, a következőket vélem Kosztolányi tollából származóknak:

1. Piros gyász = 1917. jún. 15. 1.
2. Korhely hétfő = 1917. jún. 19. 1–2.
3. A stockholmi csók = 1917. júl. 5. 1.
4. A béke reklámja = 1917. júl. 12. 1–2.
5. A német költők hallgatnak = 1917. aug. 9. 9.
6. Magyarország amputálása = 1917. aug. 11. 1–2.
7. Sárga-fehér = 1917. szept. 25. 1.
8. Két csatakép = 1917. okt. 26. 1.
9. A Luigi Cadorna [Gabriele d’Annunzio versének fordítása] = 1917. nov. 9. 6.
10. D’Annunzio – hadifogoly? = 1917. nov. 21. 10.
11. Ki a forradalmár? = 1918. jan. 18. 1.
12. Tapintat? = 1918. márc. 16. 1.
13. Kártya = 1918. ápr. 7. 1–2.
14. Az allegóriák kora = 1918. máj. 26. 1–2.
15. Moissi-nál. Látogatás a művésznél. = 1918. jún. 18. 11.
16. Öt süketnéma nap = 1918. jún. 28. 11.
17. A kritika = 1918. jún. 29. 6.

Ezek az írások, stílári szempontról, megítélésem szerint egyértelműen Kosztolányira vallanak. Egyike-másika ráadásul tematikailag is hozzákapcsolható. Így a 9. és 10. sz., D'Annunzioval kapcsolatos szövegek szorosan beletartoznak abba a sorba, amelyet az olasz íróról írott cikkei alkotnak. Mi több, a versfordítás alapja egy Corriera della Sera-ban megjelent költemény volt, márpedig magától Kosztolányitól tudjuk, hogy ennek az olasz lapnak ekkoriban rendszeres olvasója volt (vö. *Füst*, i.m. 487.). A 13. sz. írás, a *Kártya* Kosztolányi ismert szenvedélyének a tárgyasulása, könyve is van e témakörben. Az 5. sz. írás az antipolitikai érzület jelentkezésének, a megidézett költők magatartása pedig saját beállítódása visszaigazolásának tekinthető. A 14. sz. írásról, más összefüggésben, már szóltam, stb. A 12. sz. írás nagy truvája, hogy tudniillik a háborút „tapintatlanság”-ként kezeli, jellegzetes kosztolányis észjárás. S az az ötlet is, hogy háborús időkben valaki Tompa Mihályról, pontosabban egy vele kapcsolatos eseményről írjon vezércikket, Kosztolányi szerzőségére utal. Ez a 14. sz. írás (*Az allegóriák kora*) ráadásul párja a névvel jegyzett *Allegóriának* (*Füst*, i.m. 474–476.). S a 17. sz. (*A kritika*) párja is megvan, a már említett *Kedves cenzor* (*Füst*, i. m. 486–487.), amely nemcsak tematikailag tartozik vele össze, de beállítódását tekintve is. Az ilyesféle összekapcsolódások számbavétele folytatható lenne, döntőnek azonban minden esetben a szóbanforgó írás megalkotottságának módját tartom.

5

Végezetül még valamiről. Fölmerülhet a kérdés, milyen kép kerekedik ki ezekből az írásokból a publicista Kosztolányiról? A válasz külön tanulmányt igényelne – s érdemelne. Annyi azonban módszeres elemzés nélkül, pusztán az első benyomásokra hagyatkozva, is máris elmondható: Kosztolányi vezércikkíróként igazodott a *Pesti Napló* hivatalos vonalához, ő is a béke és a demokrácia kettős követelményének szolgálatában forgatta tollát (különösen a békevágy erős e cikkekben), de a közös törekvést egyéni, rá jellemző módon képviselte. S ez nemcsak stílári kérdés nála: politikai hangsúlyai egyéniek. A lap vonalától való egyéni eltéréseknél mindazonáltal fontosabb annak fölismerése, hogy Kosztolányi – bár bizonyos politikaellenesség már némelyik itteni írásában is érzékelhető – egyáltalán nem mozgott idegenül a politikai témák közegeiben. A közkeletű vélekedések ellenében is állítható: volt érzéke a politikához. Ezt nemcsak olyan előreljelzései mutatják, mint az ország területi megcsonkításának megsejtése, de témakezelésének módja és érvelése is. Nem itt a helye annak a kérdésnek a tárgyalása, hogy milyen viszonyban vannak ezek az írások az *Új Nemzedék*-periódus írásaival, de talán itt sem fölösleges megjegyezni, hogy a két lap irányának éles szembenállása ellenére van átjárás az ekkori írások és a későbbiek között. Kosztolányi 1919. őszi váltása tehát korántsem olyan éles, mint hinni szokás.

A cikkek gondolkodástörténeti elemzése természetesen csak majd a teljes anyag ismeretében lesz elvégezhető.

Piros gyász

Egy rövidke hír: „Gróf Tisza István ma reggel Gesztről a fővárosba érkezett”. Este már láthatta a volt miniszterelnök, hogy az utcák fel vannak lobogóva, az erkélyekről, az ablakokról, a házak között kifeszített zsinórokról keskeny vagy széles nemzetiszínű zászlók lengenek, akárcsak a gorlicei áttörés idején. Az ő politikai arcvonala áttörését, munkapárti falanxa bekerítését és felgöngyölését örömmel üdvözli a budapesti nép, és benne az egész ország. Politikai temetésére piros ruhát ölt.

Minket, magyarokat nagyon jellemez a piros gyász. A rosszat örömmel temetjük és a halotti toron hosszúkat és nagyokat iszunk a szebb jövőre, melynek csak mégis meg kell születnie, hiszen valahogy csak kell lenni, mert úgy igazán sohase volt, hogy sehogy sem lett volna. Szomorú keleti bölcsélet, de a fukar sors rendszeren csak annyi biztosítékot nyújt számunkra, hogy más érvek híján csak erre támaszkodhatunk, és ha nincs mindig alkalmunk rajongó muzsikával köszönteni azt, ami van, lármás halotti gonggal búcsúztatjuk azt, ami volt. A káröröm a szegények öröme. El kell ismerni, hogy a lobogódísz részint azoknak szól, akik elmentek. A távozó miniszterelnök nem minden ok nélkül vonatkoztathatja magára a zászlókat, melyeket csak most tudott megkapni a nemzetől, mikor végre letett az erőszakról és eltávozott. Szóval részint a hamvába vált múlté ez az ünneplés, de részint a jelené is, mely szilárd formát öltött, és részint, a legnagyobb részben, a jövődé, melyet még nem ismerünk. Abban bizakodunk ma leginkább.

Az új kormány megalakult. A zászlós fővárost egy másik ember is figyelmesen nézi: gróf Esterházy Móric, az új miniszterelnök, ki sok bécsi ide-oda utazgatás után, nem közönséges és nem minden gondtól mentes küzdelem által szervezte meg a kabinetjét. A király ma délután elfogadta a kabinetalakításra vonatkozó előterjesztését, és az új kormány kinevezése legközelebb megjelenik a hivatalos lapban is. Bécsből már vissza is jött a miniszterelnök, hogy holnap a kormány többi tagjával együtt letegye az esküt a király kezébe, a budai Várban. Ismerjük az új kormány teljes névsorát. Találunk ebben a listában olyan neveket is, melyek teljes bizalommal töltenek el bennünket és végletekig csigázzák érdeklődésünket. Bár sok miniszter neve mellett olvassuk az „*ideiglenes*” szót, higgyük el, hogy a megoldás nem sikertelen, és most már egyesült erővel, oroszlánbátorsággal látnak az új, népi magyarság megalapozásához. Kell, hogy az újonnan érkezők nemes, történelmi lámpalázzal fogadják az ünneplést, kell, hogy érezzék a küldetésüknek nemcsak a díszét, de roppant mázsasúlyát is, kell, hogy tudatában legyenek, a felelősségüknek, annak, hogy a régi kormány mulasztását és bűnét is vállalják, mint ifjúkori adósságot és betegséget, s az „*éljen*”-eken keresztül kell, hogy hallják az ágyúk, a gépfegyverek, a puskák szörnyűsége hangversenyét is. Mert még mindig háború van. Ezt bizony nem tudja elfelejteni sem az ünneplő tömeg, sem az ország, és nekik sem szabad elfelejteniök. Addig nem lesz ünnep a világon, míg meg nem kötik a békét.

Arra van hivatva az új kormány, hogy a magyar népnek kivezető kalauza legyen a kénköves, sötét pokolból, a háborúból. Minden kötelessége előtt ez a kötelessége. Felajzott érdeklődéssel várjuk belpolitikai újításait, de ma a belpolitika annyira össze van szövefonva, a kívül történő óriási és egyre hangsúlyozottabb eseményekkel, hogy valójában itt is csak egy egységes, békés külpolitikát kell megalapoznia. Más minden csak program és írott malaszt. Tanúi voltunk egy példátlanul hosszú válságnak, egy kínos és görcsös vajúdásnak, közvetlen közelből szemléltük, hogy született meg – pártklubokban, éttermekben, vendéglők halljában – az új kormány, holott az, amit a nép kívánt, igen egyszerű és két szóban foglalható össze. Ez a két szó: *béke* és *választójog*. Hogy a hivatalos politikában ez nem szökkenet mindjárt formába, az érthető. Ebből a tényből azonban azt a tanulságot vontuk le, hogy túl ezen a politikán még mindig van egy másik, egyszerű politika is, az, melyet a szív csinál, a nép politikája, mely paraszti közvetlenséggel kiáltja ki igazán, és ennek a kormánynak is a nép szózatában kell keresni a megújhodást. Igazán csak a választási urnáknál születik meg az új kor.

A zászlók, melyeket most felénk lenget a júniusi szél, nagy részben ennek a jövőre szólnak. Holnap reggel hozzánk érkezik a király. Bizonyára ő is hosszan és boldogan nézi a lobogókat, amint a budai Várba kanyarodik az autója. A nép a béke királyát éljenzi benne, kinek semmi része sincs ebben az emberevő háborúban, melyet véres örökségül kapott, és éjjel-nappal azon fáradozik, hogy valahogy kivigyen bennünket belőle. De

azokat is ünnepeljük holnap, kik távolmaradtak, a férfiakat, kik redőbe vont homlokkal egyelőre félreálltak, és erejüket új harcokra tartogatják. Végzetes napokat élünk 1917 nyarán. Az ellenség fondorlatai még mindig nem értek véget, a háború még mindig dühöng, új és új meglepetések tanúi leszünk. Vajha a király igaz és jó munkásokat találna az új emberekben, fegyvertársakat a békéhez.

Íme az érzésünket és a gondolatunkat ebben a pár szóban foglalhatjuk össze. Nevetve temetünk, pirossal gyászoljuk azokat, akik elmentek, és aggódó figyelemmel nézzük a jelent és a jövőt, azokat, akik jönnek.

Pesti Napló 1917. június 15.

A béke reklámja

Ma arról beszéltek a képviselőházban, amiről a családi otthonokban, a kaszárnyákban, a lövészárokokban folyik a szó: a békéről. Jobb- és balpárt kezdet adott egymásnak, kölcsönösen elismerve, hogy a béke a legfőbb jó, és a háború a legfőbb rossz. Érdemes ezt följegyezni? Egy gyülekezet elfogadja ezt az igazságot, hogy a nappal világos és az éjszaka fekete. Nekünk mégis élmény a megállapítás, mert nem is régen azt állították a nyilvánosság előtt, hogy nappal sötét van, az éjjel pedig tündökletes fény, azt bizonyították, hogy a béke csúnya, kárhozatos, rothadt és a háború szép, magasztos, edző.

Nevezetesnek tartjuk tehát a vélemények megegyezését és azt a jelenséget, hogy ma már a háborús szónokok kérnek szót félreértett és egyesek által talán el is csavart kijelentésük magyarázására, valamint egykor, a háború első dermesztő éveiben a békeszónokok voltak kénytelenek ezt-azt hozzáfűzni emberbaráti megjegyzésükhöz. Gróf *Károlyi Mihály* pedig, ki elejétől fogva a fehér zászlóra szegezte bátor szemét, nyíltan kijelentette: a békét nem elég titokban akarni, de harcolni, küzdeni, verekedni is kell érte. Három évig mindenki karddal próbálta meg ezt, de ma, hogy ezáltal mindjobban eltávolodott, más fegyvert kell keresnünk, mint a kard, a nemzetközi megértést. Ezt pedig minden kimondott békeigével előmozdítjuk.

A békének igenis reklámra van szüksége. Ne nézzük le a szavakat és ne féljünk tőlük. Tévedés azt hinni, hogy az ellenség talán az egységünk megrokkadását olvashatja ki belőlük, akkor, mikor ügyis nyílt titok, hogy az egész világ békéért liheg, és a francia kamarában szenvedelmes jelenetek játszódnak le a gyilkos tábornokok miatt, az olasz parlamentben egyesek már követelik az azonnali békekötést, az orosz kisebbség tüntet az új offenzíva ellen, a német birodalmi gyűlésen pedig egy német képviselő a kancellárt teszi felelőssé a háború hosszú voltaért.

A békevágy hangoztatásával nem az ügyünknek ártunk, de a háborúnak, egyes-egyedül ennek az intézményes szörnyűségnek. Ezt pedig minden alkalommal meg kell tenni, habozás nélkül. Hiszen évekig ki sem volt szabad ejtenünk szánkban a béke szavát, csak süketnéma jelekkel mondhattuk el, le sem volt szabad írni, csak titkos betűkkel, az emberiség pedig a szellemi szolgaság ideje alatt valósággal agyalágyulttá vált. Eddig annyi megtévesztő kotyvalék satnyította és rontotta a testét, hogy ma világszerte reklámcédulákat kellene nyomtatni a béke mellett, melyben fel lenne dicsérve, mint egy jojtalanul rágalmozott iparcikk: „Tessék megpróbálni... A béke elsőrangú... Nem szédélgés...”

Annak idején a háborúnak is reklámot vertek, síppal, dobbal, pálinkával, virággal, beszédekkel és mérgezett cikkekkel. Meg kellett fordítani az emberek természetes gondolkodását és nemes életösztönét az ellenkező irányba. Ezért lett a fehér fekete és a fekete fehér. A háború első napjaiban például felküldtünk a cenzúrának egy svéd elbeszélést,

melynek a hőse egy sebesült. Akkoriban maga a szó is idegen volt: „sebesült”. A munkapárti cenzúra az ártatlan elbeszélés közlését betiltotta azzal a megokolással, hogy közönséget – főképp az anyákat – kissé felizgatná. Szóval körülbelül azt akarták elhíttetni, hogy háborúban sebesültek egyáltalában nincsenek, halottakról nem is szólva, ami – mint láttuk – legalábbis túlzás. Később, mikor a központi hatalmak már régen előálltak becsületes békeajánlatukkal, és mikor királyunk már nyíltan átkiáltotta a világnak, hogy békét akar, ugyanaz a cenzúra törölte a *Pesti Napló* plakátjairól a béke galambját, és megsütötte a maga munkapárti konyháján, peccsenyének. Szívós, hosszú és következetes volt a háború reklámja, amiből az következik, hogy a béke reklámjának is annak kell lennie, és sok időbe tart, míg a megbolygatott rendet helyreállítjuk. De a mi munkánk szebb, mert a béke mégiscsak a természetes állapot. *Hindenburg*, aki hadvezérnek elsőrangú, de bölcselőnek bizonyára nem egészen szakember, a nagy stratégia – akit hogy mennyire szeretünk, csak az láthatná, aki igazán a lelkünk mélyébe néz, valaha a háborút *Normalzustand*-nak nevezte, és ebben az egyben talán még ő is tévedett, aki sohasem téved. Szerény hitünk szerint az a természetes állapot, hogy lábán érjen meg a gabona és az emberek öszen haljanak meg. Mellettünk van a természet. A béke reklámcédulái, a fák levelei is, melyek minden évben új életet lehelnek, a béke reklámlámpái a nap és a mennyboltozaton reszkető csillagok is.

Anglia fontos kinyilatkoztatást tesz, mégpedig igen számottevő sajtószervben, a *Westminster Gazette*-ben, mely *Asquith*-ékhez és *Lloyd George*-ékhoz egyformán közel áll. Még a szikár és epés Albion is felcsap a béke kikiáltójának. A fent nevezett cikkben leplezetlenül üdvözlö a német demokratikus átalakulást, és hozzáfűzi, hogy a szabad német néppel – melynek egykor a megsemmisítését tűzte ki céljául – már szívesen és olcsóbban tárgyalna, feltéve, hogy az átalakulás az ínye szerint történik. Németország most átalakul, át kell alakulnia, mert a történelmi szükségesség kívánja, nem az angol politika. Diktálni nem is enged magának. De meg kell látni az újságcikk sorai közt, hogy tétován és határozatlanul egy kéz mozog felénk. Anglia nyújtja a kezét. Ezen a kézen még szigetelő kaucsukkesztyű van, nehogy áthatoljon rajta villanyos akaratunk, és szögek is, hogy esetleg húsunkba szúrja. Békejobb? Nem, egyelőre még Anglia bal keze. Mindegy, észre kell venni. Holnap, talán, ha látja, hogy bal kézzel nem lehet kezét fogni, épp ily tétován és határozatlan tapogatással a jobbját is ideadja.

Pesti Napló 1917. július 12.

Korhely hétfő

A politikai asztalbontás megtörtént. Azok, kik a lakomás asztalnál ültek, felkerekedtek és eldobták a havannák csonkját. Künn dereng a láthatár, egyesek azt mondják, hogy szürkül, mások, hogy hajnalodik. Egy szebb jövő hajnala? Bár az lenne. Egyelőre csak azt tudják a mulatók is, hogy a kárlátónak vége, a pezsgő gyöngye szét pattant, a mámor elpárolgott, és helyette hamuszín bizonytalanság ereszkedik le. Annyit ünnepeltünk és pohárköszöntőztünk ezeken a heteken, hogy most, mikor munkába kell állnunk, zsigbadtak a tagjaink, a fej hideg borogatásra, a kilumpolt gyomor korhelylevesre vágyik. A dinomdánom után nem tagadhatunk le némi csömört. Eddig egy nagy-nagy politikai vasárnap volt. Most kezdődnek a hétköznapok, a szürkék, a dolgozók, a fáradalmasak, az új élet, mely épp oly bizonytalan, mint a régi rossz, egy hét, melynek első napja a korhely hétfő, a *blaue Montag*.

Benne van az emberi természetben, hogy minden vágy beteljesülése után levertséget érez, még akkor is, ha az, amit kíván, hiánytalanul válik valóvá, és minden ízében tár-

gyiasul. A vágy mindig tökéletesebb, ingerlőbb, egészségesebb annál, amit kapunk helyette. Különösen áll ez a lélektani törvény a politikára, mely a leglégiésebb eszméket a legdurvább eszközökkel testesíti meg. Itt senki sem várhat egészen tökéletest. Hiszen az eszmék fullajtárjai is emberek, kiknek egyéni becsvágyuk és gyomruk van. Ellenben az új rendszer néhány jelenetre már most is azt a hitet érleli meg bennünk, hogy a főispáni és államtitkári tülekedők egyenesen gyomortágulásban szenvednek. Egy szebb világot vártunk, s sok tekintetben a régít kaptuk vissza, más, talán javított kiadásban, más, de nagyon hasonló tényezőkkel, és immár minden reményünk abban a pár kiváló kormányerőben van, mely rátermettségével biztosítékot nyújt, hogy talán mégsem az történik, amit az éhesek és kicsinyek akarnak. A békéről álmodoztunk, de erről egyetlen szó sem hallik. Egységesen és hatalmasan foglaltuk össze, egy érzésben és egy gondolatban a választójogról vallott hitünket, de ismét azt rebesgetik, hogy az új kormány kompromisszumra készül, és bőségszarujában csonka választójogot hoz. Csütörtökön majd farkasszemtel néz haladó kormánypárt és a maradi munkapárti ellenzék, mely jó előre nehézséget óhajt támasztani a kormánynak és az indemnitást nem akarja megszavazni hat hónapra, csak négyre, illetve háromra. Az új kormányelnök az előzetes tanácskozáson, türelmét veszítve, azt jegyezte meg, hogy ő akár kéthetenként is kérheti az indemnitást. Ideges a miniszterelnök. Idegessége pedig ragadós, s be kell vallanunk, hogy mi is kissé idegesek vagyunk.

A változás öröme után egyre jobban elhatalmasodik rajtunk a korhely hétfő hangulata. Ausztriában ismét megbukott a kormány. Annak idején törhetetlenül küzdöttünk az osztrák alkotmányos élet helyreállításáért, és diadallal köszöntöttük a Reichsrat megnyitását, mely rövid és nem egészen dicső munkásság után beigazolta, hogy a mai formájában képtelen működni. Alig múlt el a magyar válság, ölünkbe pottyan az új osztrák válság. A mérleg két serpenyője soha se állhat egy szinten. Együttműködésről pedig szó se lehet. Hiszen az osztrák parlament mostani ülészakán a földosztó csehek jutottak szóhoz, kik, bár fegyvertársaink, országunk épsége ellen olyan merényletet terveznek, melyre talán az ellenség se gondolt. Igazán kérdéses, hogy akarjuk-e ilyenek után az úgynevezett osztrák „alkotmányos” életet. Más tereken sem látunk biztató jelenségeket. Csömör követte nemcsak a háborút, hanem a forradalmat is. Az orosz különbéke reménye egyre jobban elhalványodik. Londonban tajtékozó és lihegő politikusok beszélnek az operában, azt követelik, hogy torolják meg a német légitámadást. Amerika izzó lendülettel és pihenten fegyverkezik. Külpolitikusok latolgatják, vajon ellenük jön-e a spanyol hadsereg, vagy sem és mi, kik annyi csapást láttunk és álltunk már, fáradtan hallgatjuk a fejtegetésüket. Stockholmról csak a gyermekteglelkűek álmodoznak. Tudván tudjuk, hogy a háború nem a harctereken dől el, hogy minden elhulló vércsepp felesleges pazarlás, és minden kialvó élet égbekiáltó bűn, de azt kell tapasztalnunk, hogy a diplomácia is mindenütt egyformán tehetetlen, hogy egyik ember a másikra mutat, és közben a háború vidáman folyik tovább, az emberiség pedig nem ura sorsának, és gurul-gördül fel nem tartóztatható végzete felé.

Ilyen nehéz, végtelen nehéz körülmények között vállalta el a felelősséget az új kormány. Akkor, mikor nemcsak a régi bűnös rendszer bukott meg, de kicsit az egész régi és embertelen világrend is, mikor az emberiség nem új nevekre, hanem megváltókra vágyakozik, új törvénytáblákra, új tízparancsolatra, nem azokra a politikusokra, kik a meglevőt kevesebb romlottsággal folytatják, nem azokra, kik a rosszat jobban, ügyesebben és korszerűbben csinálják, de azokra, akik a jót hozzák, a békét, akár rosszul és ügyetlenül is, akik hatalmas, eddig nem látott változásokat idéznek elő ebben a túrhetetlen életben. Ha hüvelyezzük érzésünket, mely ma minden embert egyformán eltölt, ezt kapjuk eredményként. Korhely hétfője van nemcsak a magyar politikának, de az egész világnak. Mindenesetre várakozunk még. Lehet, hogy csak a hét kezdete szerencsétlen.

Végre a hét hosszú, és a hétfő után következik a kedd és a szerda is, sok-sok nap, mely talán a boldogtalan világnak és az ezerszer boldogtalan magyarságnak is nyújt olyasmit, melyben legalább egy időre megnyughatik.

Pesti Napló 1917. június 19.

A stockholmi csók

1914 nyarán az emberek sápadtan meredtek egymásra: mi történik? Akkor pedig az okosabbak, azok tudniillik, kik okosabbaknak vélték magukat, azt mondták, hogy higgyék meg kell várni az események kialakulását, aludni kell rájuk egyet vagy kettőt, vagy hármat. Azóta aludtunk, nyitott szemmel virrasztottunk egy, két, három esztendőt, de ma sem látunk világosabban.

1917 nyarán az emberek ismét egymásra merednek, kérdően: mi történik? Az egykori okosak, kik mindig várásra és türelemre intettek bennünket, végképp elnémultak, és ismét felelet nélkül maradtunk. Ezen a nyáron is oly keveset tudunk, mint három évvel ezelőtt. Legföljebb azzal a bús belátással lettünk bölcsebbek, hogy a háború soha semmi célhoz nem hoz közelebb, nem állítható a világtörténelmi fejlődés szolgálatába, még csak egy kicsiny kérdést sem oldhat meg. Az sem igaz, amit eleinte hirdettek, hogy a véres erőmérkőzés edz vagy nemesít. Ami az egyéneknek a kolera, vagy egy liftszerencsétlenség, az az államoknak, a nagy egységeknek a háború. Felgyógyulnak belőle, vagy belehalnak, egyéb nem történik.

Aki szemlét tart most a világon, kénytelen erre a meggyőződésre jutni. Egymásután nyilatkoztak újra a világ katonái, vezető politikusai, békebarátai. Ijedelmes összehasonlíthatni ezeket az egyenetlen véleményeket és kibékíthetetlen ellentétektől teljes kijelentéseket. Mindenki a maga malmában őrlött. 1914-ben, a háború első dührohámában talán még több pontban megegyeztek, mint ma, 1917-ben. *Hindenburg* biztosnak tartja a németek és a központi hatalmak osztatlan és teljes győzelmét, *Helferich* államtitkár a bűvárnaszádok eredményes rombolására mutat, és tőlük várja a döntést, *Lloyd George* a napnál világosabbnak látja az angol diadalt, *Kerenszki* a forradalmi piros zászló alatt művelleti ugyanazt, amit imént még a cári sárga lobogó alatt vittek véghez. Erkölcstelen a háború? Hiszen a forradalom sem kevésbé erkölcstelen. Anglia annak idején megvette a háborút, de a forradalmat is lepézelte, úgy rendelte meg az orosz offenzívát, mint más egy üveg pezsgőt. Verekednek a katonák a harcvonalon, de a mögöttes országrészekben sem kisebb háborúság dúl a demokraták és arisztokraták, a béke és háború pártjai között, mindegyik esküszik a saját igazára. Még csak egyetlen kis kérdésben sem tudnak megegyezni.

Közben a stockholmi pályaudvaron elcsattant egy csók. Világtörténelmi csók, melyet a német kisebbségi szocialisták meg a munkás- és katonatanács orosz küldöttjei váltottak egymással. *Diesen kuss der ganzen Welt!* Egyesek ezt mondják: megváltó csók. Mások ezt: judási csók. Mert bizonyára sokan akadnak a német meg az orosz uszítók között is, kik majd azt vallják, hogy a kálváriáját járó német meg orosz népet éppen ezzel a csókkal árulták el a békét kereső apostolok. Azalatt, míg ez a csók elcsattant, a gépfegyverek csattogtak, a csókolódzók öccsei vagy bátyjai gyilkolták egymást. Akik ma ölelnek, azok a „szabadság” nevében teszik, az emberiség jövődjéjé érdekében és akik ölnek, azok szintén a „szabadság”, az emberiség jövődjéjé érdekében ölnek. Ölelnek vagy ölnek, de a jelszavuk azonos. Az egész világra kétségbeesés borul. Egyesek apostolokat várnak, mások pedig új hadvezéreket.

Az apostoloknak eddig sok alkalmuk volt beszélni, de jóságos szavuk, sajnos, csak írott malaszt. Három év múltán kicsit belefásultunk és belefáradtunk a szavak hallásába

és olvasásába. A lángoló világ fölött kormosan és feketén füstölögnek ezek a szavak. Nincs innen semmit se várunk. Ma már a legangyalibb békebarát is a kardban kénytelen bízni, egy soha sem látott és ismert hadvezért vár, egy katonai lángelmét, ki ezt a sohasem látott és ismert háborút valahogy befejezi.

Pesti Napló 1917. július 5.

A német költők hallgatnak

A politika ellen

A háború – mindenütt a világon – hallgatóvá tette a költőket. A rombolásnak és az ostobaságnak ez a reménytelen korszaka végre beigazolta, hogy az igazi értékeknek nincs védőszavuk a sötétség igazolására, csak azoknak a *Dichter für alle*eknek, kik a békében is eladták magukat a legelső szatócának. Nagyon érdekesnek és nevezetesnek tartjuk Hermann Hesse-nek azt a nyilatkozatát, melyet Bernből, Svájcban küld a *Frankfurter Zeitung*-nak. Cikkében a költők *politizálása ellen* ír, sokszor a maga nevében beszél, de úgy érezzük, hogy minden értékes német költő *gondolkodását tolmácsolja*. A háború kitörése óta a jobb német költők hallgatnak, a megtévelyedett, öreg Dehmel-t kivéve, kit a háború megtanított arra, ami: a békében nem tudott, lapos, gyenge verseket írni.

Hermann Hesse nyilatkozatának nevezetesebb részei így hangzanak:

„A legjobb költők hallgatnak. Ha egy költőt arra kérnek, hogy újra hallasson magáról, akkor ne várjanak tőle tudósítást. Semmi tudósítani valóm nincs. Soraim épp úgy jöhetnek a Szíriuszról, mint Bernből vagy valami pusztai szigetről.

Ilyen szigeteken élünk mi most, költők. Nem mindenki tud ágyú és napi tudósítások közt hallgatóságot szerezni a verseknek és a gondolatoknak. Ehhez járul az a tapasztalat is, amit minden becsületes ember megszerzett a háború folyamán – hogy nem akadt igazán becsületes érzület és jellem, melyet a leghalkabb nyilatkozatra meg ne támadtak volna a vezércikkek, rá ne kiáltott volna a gúny, sárba ne ráncigálták volna a tett hősei a *hazaszeretet és más események nevében*.

Tudom, hogy már nincs így, és nem érzelmes szükségéből emlékszem vissza a *példátlan beszéd és gondolat-rabságnak* erre az idejére. Ellenkezően, az a kevés szitok, amit kaptam, már nem fáj, sőt üdvös is volt, gyümölcsöket is hozott.

Többek közt azt is elértem, hogy *leszoktam a beszédre*. Mi, költők azelőtt ahelyett, hogy *padlásszobákban laktunk, kenyérhéjat ettünk és a nyárspolgárok fejére köptünk volna*, kellemes, majdnem társasági urak lettünk, kik a napi kérdésekhez hozzászóltunk, számos sikerült élcet és kedves iróniát mondtunk.

Ha valami is ösztönözne arra, hogy csak egy pillanatra is megegyezzek a nyárspolgárnak a háború istenítésére vonatkozó bárgyú és káromló prédikációjával, akkor ez az ocsúdás az, ez a csömör, ez a hirtelen elkülönülés a kötekedő *krakélek világából*, akikkel már majdnem egy gyékényen áruunk. Ez megérte, ez élmény és mélység volt – ez a megismerés, hogy nem ismertük helyzetünket, hogy csak szerepet játszottunk, hogy ártatlanságunkban olyan »*kultúra*« szolgálatába szegődtünk, melyet alapszabályként *megvetettünk és négerszerűnek tartottunk*.

Röviden, a »rothadt béke«-ből bennünk is volt valamicske. Most ez már nincs meg. És ha költészetünket és szellemi világunkat tekintem, nem borzaszt meg alacsony volta semmiképp, mert tudom: a *legjobb hallgatnak*. Pusztai szigeteken ülnek, a tömegetől és a nép haragjától sok század távolságban. Érzik, semmi értéke sincs, hogy *együtt ordítsanak a többiekkel vagy hogy védelmezzék az igazukat...*”

Pesti Napló 1917. augusztus 9.

Magyarország amputálása

„Hús cseppet, hű csehem!”

A háború negyedik évében óriási, világtörténelmi amputációról beszélnek. Eleinte nem hittük el, azt gondoltuk, hogy a fülünk cseng, vagy rémeket látunk. Akik ezt akarták, egy darabig csak jeleket adtak és suttogtak, mint a beteg mellett szokás, akit az orvosok nem szándékoznak beleavatni a titokba. Ma azonban hangosan folyik a tárgyalás. Annyira lármásan és botrányosan, hogy a szomszédból – az osztrák képviselőházból és a cseh pártklubokból – minden szó áthallatszik hozzánk. Magyarországot amputálni akarják. Már neki is gyürköztek a cseh felcserek és kuruzslók, felkötötték kötényüket, és csak a békekötés alkalmára várnak, hogy belénk merítsék a kést, a vérünket, a húsunkat vegyék, s a rokkantak országából, mely a világháború alatt számtalan fiát veszttette el, rokkant országot teremtsenek. Ne áltassuk magunkat, a cseh urak mindenre el vannak szánva. Ha simán megy, ennek az országnak a sebészei óhajtanának lenni. De ha kell, a mészárosai is.

Bizonyítékokat kívánnak? Minden héten három-négy akad. Mikor az osztrák parlament megnyílt, a cseh képviselők Szent Vencel koronájának feltündökléséről beszéltek, félre nem érthető módon követelték a magyarországi tót vármegyék hozzájuk való csatolását. Szóval a koronájukhoz szükséges gyémántokat és rubinokat Szent István magyar koronájából lopnák ki, ezek a koronatulvajok. Hovatovább fásultan olvassuk azokat a cseh pohárköszöntőket, amelyekben előre isznak a medve bőrére. De gondoltuk: *verba volant, scripta manent*. Most azonban, sajnos, egyre több az írásos bizonyíték is, a tüzes szónokok nem átalják leírni és kinyomatni, a háború kellős közepén, hogy ők és a katonáik, kik végre velünk egy hadsereg kötelékébe és parancsnoksága alá tartoznak, tulajdonképpen ellenünk, a mi országunk megcsonkításáért harcolnak. A cseh hadicél: a mi veszünk. *Bechyně*, Klofác-párti képviselő ennek az anarkianak ad kifejezést röpiratában, melyet a cseh vitézekhez intéz, a tót vármegyék elszakítása mellett izgat itten, és az élelmezési vonalon szorgoskodó hű cseheknek az új hazában ad találkát, azaz minálunk.

Nem lehet tovább ölbe tett kézzel nézni a szemünk előtt folyó cseh honfoglalást. Életek százezreivel fizettünk azért, hogy megvédelmezzük országunkat, keleten a románok, északon az oroszok ellen s most északnyugaton egy álarcos házitolvaj próbál betörni hozzánk, aki ismeri a járást és az ajtók zárait. Nyilvánvaló, hogy ez ma már ránk nézve kérdések kérdése, az igazi magyar kérdés, mely mindennél fontosabb, tisztázására nem lehet várni a békekötés pillanatáig, azonnal meg kell tudni – mégpedig a legilletékesebb és a legmagasabb helyről –, mi lesz a sorsunk és a jutalmunk, még most, hogy a magyar nép vérzik és könnyek ülnek szemében. Egy darabig a józan ész nevében fitymálhattuk a szomszédos ellenség őrültségét. De napról napra világosabb, hogy ebben az őrültségben rendszer van. Semmi kifogásunk az ellen, ha a csehek a maguk módján keresik a boldogságot és kiépítik nemzeti államukat, védőbástyákat emelnek maguk köré, és épületeiket betetőzik a cseh műveltség és irodalom pazar kupolájával. Boldogság lenne tudnunk, hogy elégedett és szabad néppel élünk monarchikus közösségben. Odaadjuk neki a Szíriuszt, a Holdat, az Eget. Ellenben jogainkból egy fikarcnyit sem engedünk át, a földünkben egy talpalatnyit sem. Ezt most félre nem érthetően világgá kell kiáltanunk. Itt nincs többé helye formuláknak és ünnepélyes, vagy nem ünnepélyes parlamenti kijelentéseknek. Az osztrák miniszterelnök az alkotmánybizottság ülésén hús szavakkal felel a cseh tettekre, a mi miniszterelnökünk egy általános elvi nyilatkozattal érte be akkor, amikor az élet és a halál kérdését pedzették, azt, hogy az esetleges cseh területnagobbításért haltak meg a magyar ezredek. Egy titokzatos párt van most alakulóban nálunk, melynek a neve „nemzeti párt”, de talán még helyesebben ez lehetne a neve: „magyar párt”, mert állítólag azt akarja megakadályozni, hogy a

Monarchia keretén belül, a magyarság rovására, továbbra is folyhassanak a cseh üzemek. Nincs magyar, nincs magyarországi ember, ki ne vallaná, hogy már elég a játékból. Kardos, kemény feleletet kell adni a cseheknek, akik odaát miniszteri tárcát vállalhatnak és fényes nappal, hangosan készíthetik elő Magyarország amputálását.

Az aszfaltunk, a kövezetünk, a földünk a tanú, hogy hány katonánk van amputálva, hogy hány faláb ropja mindenütt a háború haláltáncát. Szegény magyar mártírok, egy szisz nélkül túrték ezt a műtétet a műtőasztalon, mert egy boldogabb jövődőről álmodtak, az országjuk megváltásáról, a kloroform álmában. Magyarországnak is múltábat, műkezet és műszemet akarnak adni? E másik operáció, e förtelmes és igaztalan külpolitikai amputálás hírére nemcsak minden épkezláb ember szökken talpra ebben az országban, de az ínségesek, a nyomorékok, az amputáltak is toporzékolni kezdenek szomorúan kopogó falábukkal...

Pesti Napló 1917. augusztus 11.

Sárga-fehér

Tegnap este újra láttunk tömeget. Mióta a háború zsákutcába került, tömeget nemigen lehet látni. Csak a béke hívja össze az embereket. Elsüllyeszthetik a Szíriuszt, zsákmányul ejthetnek új naprendszereket, az embereket minden ilyesmiknél lázasabban, komolyabban, becsületesebben érdekli egy nyúl farknyi békehír, mely még csupa ködbe és sejtelenbe van bugyolálva s szemben a másik hír véres kézzelfoghatóságával, pusztá remény. A háború ma már mindenkinek – külön-külön való – átka. Csöndesen viszik magukkal haza az emberek, mint egy betegséget, melyen egyelőre nincs segítség, mint egy – sokszor azt hiszik – gyógyíthatatlan betegséget. De a béke közös ügy. Az már csoportokat teremt, az összecsődíti azokat, kik külön úton mennek, az annyi izgalom után is hatalmas izgatószer. Ha az újságok kirakatában megjelenik egy békejelentés, pár pillanat múlva a tolongástól nem lehet elhaladni a járdán.

A vasárnap esti langyos közönnyel korzózó tömegben is hívők mentek, a béke hívői. Ismeretlen asszonyok, kiknek nincs gyökerük a Duna-parti aszfalton, riadt szemmel és sápadt, színevesztett hajjal, kezükben mintegy az áhítat kis viaszgyertyácskájával, a hit mécsével siettek a Vigadó felé. Ők – az arcukról lerítt – igazán a békét keresték, most is, három évvel ezelőtt is. Itt kötik meg a békét? – kérdezte egy szegény asszony, a Vigadó kivilágított ablakai alatt, karján egy kisgyerekekkel. Fönn a lépcsőn, felelte a portás, balra. Százával ostromolták meg a termet, a lépcsőket, s feleannyinak se jutott hely, mint amennyi helyet keresett. Érezni lehetett a levegőben, hogy először bomlott nálunk – nyilvánosan – egy nemzetközi lobogó, a pápai, a sárga-fehér. A magyar katolicizmus békegyűlésének ez adott igazi jelentőséget.

Csernoch János, bíboros hercegprímás, fején kis lila sapkával, igazán harciasan beszélt a békéről. Örvendetes jelenség. Egykor a főrendiházban békésen beszélt a háborúról. Akkor tudtuk, hogy a háború sokáig tart majd, ma pedig úgy sejtjük, hogy a béke közeledik. Hogy magának a kereszténységnek, vagy a katolicizmusnak mi az állásfoglalása – ősidőktől fogva – a háborúval szemben, az nem vitás, s olvasható a bibliában. Itt azonban az Egyházzól van szó. Az „ecclesia militans” pedig épp annyira hatalmas, amennyire hatalom nélküli a kereszténység, az erejét, varázsát, fényét nem állítja harcba egy ábrándért, az csak oly küzdelemben dobhatja magát, melynek foganatja van. Ebben bizakodtunk akkor is, mikor a pápa sok tapogatózás után végre határozottan fölemelte a szavát. Ma pedig egyre nő a mozgalom. A csöndes imákból, a hideg oltárlépcsőkön való fohászzkodásból, az olvasómorzsolásból gyűlés, szónoklat, testvéri kiáltás lett.

Ki ne látná, hogy a csodának meg kell történnie? Ha ők nem viszik véghez a csodát és pedig most, nemsokára, akkor a természet magára marad és sötét, föld alatti erői működnek tovább, ki tudja, milyen irányban, s ki tudja, adódik-e mód még egyszer, hogy bárki is beavatkozzon az emberiség ügyeibe. Itthon legalább minden arra vall, hogy az utolsó jelek megtörténtek. A földművelésügyi miniszter irtózatossá vádolt a múlt rendszer háborús erkölcsére, és olyan leleplezést ígér, amely egy pillanat alatt megvilágítja a bomlott közéletet, a patriarkálisnak nevezett atyafiságos pajtáskodást, a magánérdekeknek közérdekként való feltüntetését. Mindez a vér és a vas korszakában történt, a milliók halála idején. Ez a kor – úgy érezzük – igazán nem bír el több terhet. Tele van a pohár, és se egy csöpp vér, se egy csöpp könny nem fér el benne. Szükségképpen meg kellene születni a békének, különben az ősi semmi tér vissza.

Az utolsó jeladás: a sárga-fehér lobogó...

Pesti Napló 1917. szeptember 25.

Két csatakép

Két csataképet rajzolunk az idegességtől remegő ironnallal, két világtörténelmi jelenetet, melyet egymás mellé kell állítanunk, úgy kell nézni, hogy kiderüljön az értelmük.

Az első kép ez: a keddről szerdára virradó hajnalban, két órakor a tar sziklákon megmozdult egy beláthatatlan embertömeg, mely a kétes sötétségben, lezúgó rohamoszlopokban előretört az olasz állások felé, és ezzel megkezdődött a tizenkettedik isonzói csata. Ezen a reggelen a kakasok helyett az ágyúk és a gépfegyverek kukorékkoltak hajnalt. A homályban emberarcok rémlettek, minden tájról és minden fajtából való emberek, magyarok, németek, bosnyákok, olaszok, románok, alföldiek és erdélyiek, bajorok és poroszok, kiket a háború áradata előrerántott. Eső hullott az égből, mely nemsokára megfagyott, a közelítő tél ledobta a sziklákra fehér hógyöngyeit, és nemsokára fehér lett a harctér, fehér a katonák sipkája, zubbonya, hátziszákja, így mentek előre kedves vágyaink egykori pontja, Itália felé. A rohamtámadást siker koronázta, tízezer foglyot ejtettünk, dandártörzseket és hadosztályokat szakítottunk ki az olasz hadseregéből. Ismét reszket és látomásokat lát éjszaka az egész világ. Százezrek és százezrek gondolnak a gyermekükre, az apjukra, a testvérükre, kik a sziklák börtönében vergődnek.

Vajon mit hoz a tizenkettedik isonzói csata? Győzelmet, felelik a katonák, és mi teljes bizalommal hiszünk az ő acélos szavuknak. Eddig a központi hatalmak minden nagyszabású támadását diadal tetőzte, katonai diadal, de a háború negyedik évében megkérdezzük azt is, hogy ez a diadal mennyiben segíti előre a békét. Olaszországban utóbbi időben zendülések és forradalmi jelenetek játszódtak le, abban reménykednek egyesek, hogy a harctéri eredmények ezeket a lappangó és szétszórt forradalmi akaratokat egy gyújtópontba egyesítik.

(Itt a cenzúra 13 sort törölt.)

A másik kép ez: Budapest, péntek délután, a képviselőházban, villamfény, légfűtés, pamlagok és szőnyegek, a büfében színes pálinkák és pogácsák. Itten is a békéről folyik a szó, minthogy most kerek e világon másról nem is beszélhetnek. Egy munkapárti képviselő, akit nem lehet forradalminak nevezni, szóvá teszi azt, hogy az olasz arcvonalon vérző magyar katonák győzelmeit gyakran név nélkül említik meg a hadijelentések, s törvényt kér, hogy a négy év óta harcoló katonák hűtlen feleségeit megbüntethessék. Károlyi Mihály pedig védekezik Tisza István vádjával szemben, aki még mindig ártalmasnak

találja a békemozgalmat, és huszonnégy órával ezelőtt kemény, kardos szavakkal vonta kérdőre azt az egyenes és bátor magyar államférfit, aki a téboly korszakában állandóan és következetesen az emberiség szavát hirdette. Gróf Károlyi Mihály ma is hangsúlyozta különállását, kifejtette, hogy a békét mégsem egyformán akarják és nem is egyformán hirdetik. Idézte Tisza Istvánnak – akit *Clemenceau* annak idején elfelejtethetetlenül a „kis tatár Bismarcknak” keresztelt el – nevezetes és megdöbbentő kijelentését, hogy „a háború alatt nem szabad a békéről beszélni”, csak a békében, mikor úgyszincs semmi haszna. Ennek a kijelentésének, sajnos, hosszú évekig érvényt is adott, és nyögte minden szabad ember, nyögte a mi tollunk is.

Meddőnek tartjuk a vitát, minthogy kétféle államférfíui típusról van szó, akik sohase érthetik meg egymást. Tisza István a régi világrendet jelképezi, melynek ebben a háborúban kell elpusztulnia, Károlyi Mihály az újat, amely ebből a háborúból születik meg, az egyik a militarista, a másik a humanista. Mind a kettő más és másféleképpen szemléli az eseményeket. Az egyik örömkönnyekkel szemében hirdeti a háborús diadalokat, a másik pedig mindig csak gyásszal beszél a háborúról, mint az az ember, akit éjszaka megtámadtak, és semmi örvendetest nem talál abban, hogy kénytelen volt a házába betörő rablókat leölni. Az egyik a tizenkettedik isonzói csata idején, egy pokoli tél előtt megvédelmezi a háborút, a másik győzelmünk idején a békét hangoztatja. Az egyik a múlt, a másik a jövő.

Pesti Napló 1917. október 26.

A Luigi Cadorna

Settembre MCMXVII

Gabriella D'Annunzio ezt a győzelmi verset 1917 szeptemberében írta az olasz vezérkari főnökhöz. A *Corriere della Sera* szövege nyomán közöljük magyar fordításban.

*E sorsos év, amely benned betellett
Itáliát a kard dicső jelébe
emelte; és amerre megy, elébe
Int sok hí ajtó, véres útja mellett.*

*Feszítsd ki a halált most az öröklött
Vodice s Ermada közt, mint egy újat,
hágd át a vad Isonzót, hogy kivíjjad
a győzedelmet és készítsd az öklöd.*

*Szüless a földből, ifjúvá kell lenned,
ugorj magasra és ifjonti testtel
vágj kölyök-hőseiddel a pokolnak.*

*E harcos évet, mely betelt te benned,
az új jövőre szomjuhozva vedd el,
örizd magad és légy a szörnyű holnap.*

Gabriele d'Annunzio

Pesti Napló 1917. november 9.

D'Annunzio – hadifogoly?

D'Annunzio kilenc nap óta nem ad életjelt magáról – mint egy genfi távirat jelenti – és Rómában azt hiszik, hogy az olaszok nemzeti költője hadifogságba esett. Legalábbis a párizsi *Figaro* ezt a hírt kapja Rómából. D'Annunzio háborús pályafutása így érdekes állomáshoz jutott volna. A quartói ünnep óta D'Annunzio rajta volt, hogy az utcával és a nép hangulatával lobbantsa még nagyobb lángra azt a tüzet, amely már negyven hónap óta szakadatlanul ég. A költőnek ezt a háborúra való uszítását még semleges államokban sem látták nagyon rokonszenvesnek és D'Annunzio, hogy valamiképp igazolja magát, hadirepülőnek csapott föl, mintegy a saját bőrét is vásárra vitte, elrepült állítólag a „föl nem szabadított” területek felett és a saját, háborúra buzdító verseit dobta le azoknak, akik a monarchia területén Olaszországhoz akarnak csatlakozni, ha ugyan vannak még ilyenek. Hír szerint még az egyik szemét is elvesztette D'Annunzio a repülői tevékenysége közben. Azóta nem sok hír érkezett róla. De mikor a tolmeini áttörés az olasz hadsereg katasztrófáját eredményezte, sokan gondoltak D'Annunzióra, hogy ha ezt a quartói ünnepen előre tudta volna, Itália és D'Annunzio nemigen avatkoztak volna bele a háború folytatásába. Sokan kíváncsiak voltak, hogy mit szól most D'Annunzio? Hát ha igaz a hír, akkor azt mondta, hogy fogságba esett. Azért-e, hogy kérdőre ne vonhassák, vagy pedig azért-e, hogy a mártír kedvezőbb színében tűnjék föl honfitársai előtt? Annyi bizonyos, hogy ha a mi fogságunkba esett, mi nem csinálunk mártírt belőle, sőt agitatori működése ellenére is meg fogjuk becsülni az író, aki ma a legszebb olasz verset és prózát írja.

Pesti Napló 1917. november 21.

Ki a forradalmár?

Sohse bámultuk a politikai szónoklat művészetét. Meg kell nyomni egy szót, nagy, széles taglejtéssel kell kísérni egy mondatot, rezgetni kell a hangot egy fordulaton keresztül, susogni kell, harsogni kell, csak gondolkodni és gondolatot kelteni nem muszáj.

Például tegnap a munkapártban felsüvített a lehangosabb *úgyvan-úgyvan*, amikor Tisza olyat mondott, ami csak szó, szó, de ami mögött nemhogy tények, de még azoknak árnya sincs.

A pacifizmus ellen fordult. Hogy nem azok hirdetik, akik véreznek immár négy éve fölemelt fővel, hanem az a frontmögötti népség, amely a háború előnyeit élvezi.

Aki nem *csak* pártnak haza beszélő szónok, hanem két tágra nyitott fürkésző szemmel emberek közt jár, mohó füllel emberek szavait fölkapja, akár künn járt a fronton, akár csak egy menetszázadot követett a körúton, akár egy kaszánya küszöbét lépte át, akár egy kórházét, az tudja mind, hogy minden szemekben csak egyetlenegy vágyakozás ég, minden ajkról egyetlenegy sóhaj: Mikor lesz vége? Mikor lesz béke?

Hiszen *azok, akik küzdenek*, csak Tisza szónoki remekében jelennek meg így egyetlenegy nagy gyűjtő fogalomban. Ha külön-külön nézed, hát bizony csak az anyjuk szoknyájától idő előtt elragadott szegény gyerekek vagy pedig családjukból kiemelt családapák. Mindenikre vár otthon a kis föld, a kis bolt, vagy a nagy könyv, amelyet végig kellene böngészni, hogy a közönséges ember úgynevezett diplomás emberré léphessen előre.

S hogy ezeknek a halálos fátumba és némaságra kényszerülteknek búját-baját-gondját még a Tisza szerint jól fizetett hadiipari munkásság is magáévá teszi, hát ez csak annyit jelent – nemde? –, hogy nem minden emberből vészett ki az emberi közösség érzése. Vannak még, akiknek van mit enniök, s mégsem ízlik a falat, vannak még, akiknek éle-

tük biztonságban, s mégis a halál van bennük, – mert tél van, fagy van, s embertársaink rókalyukakba bújva tengenek ott, ahol föld alatt és föld fölött osztják az emberhez legméltatlanabb, erőszakos halált.

De érzélgés nem politika, felelheti erre az erejével kérkedő réalpolitikus. Jó, tehát vessük félre a férfiatlan szánakozás hangját, kövessük Tiszát az ügynevezett réalpolitika terére.

A pacifizmusnak reális okai is vannak. Sőt leginkább a pacifizmus számol a tényleges helyekkel. Mi úgy érezzük, hogy Tisza ül föl az érzelmes frázisnak, hogy ő él a lovagi ábrándok regényes világában.

Mi az oka e hangos békekiáltásoknak? Nyisd ki Clausevitz klasszikus könyvét a hadviselésről. Nézd meg, hogy a bölcs mint definiálja a győzelmet: az ellenség teljes megsemmisítése, azazhogy olyan helyzetnek megteremtése, melyben a diadalmas fél föltétlenül reádictálhatja az akaratát a letepert félre.

Most kapcsoljuk ki a kérdést, hogy vajon üdvös volna-e, ha a német vagy magyar katonásdit játszó, s a tényleges katonaság terhét más társadalmi osztályokra áthárító junkerek rádiktálhatnák a világra a maguk föltétlen akaratát, s vizsgáljuk egyelőre csak azt, hogy vajon előállt-e ez a helyzet, s hogy általában előállhat-e?

Vajon a központi hatalmak kerülhetnek-e még abba a szerencsés helyzetbe, melyben a háború teoretikusai szerint föltétlenül diktálni lehet? Egy világ ellen lehet-e küzdeni? Szabad-e? Van-e értelme?

Nem kell-e inkább megragadni a jelen pillanatot, amikor

(Itt a cenzúra egy sort törölt.)

dolog úgy áll, hogy határainkat biztosíthatjuk és bebizonyíthatjuk a világnak, hogy önvédelmi harcunkkal tényleg nem volt egyéb célunk.

Akikre Tisza ráfogja, hogy forradalmosdit játszanak, azok csak ismerik a múltat és féltik a jövőt. S leginkább félnek is a társadalmi megrázkódtatásoktól.

(Itt a cenzúra 13 sort törölt.)

Beszélhetnek, ezek az anachronisztikus jelenségek legföljebb csak siettethetik az érési folyamatot. De meg nem akaszt senkit, semmit. A zsilip fölött mégiscsak folyik a víz. S a földről is mondhatnám, hogy hiába próbálják megállítani, mégiscsak mozog.

(Itt a cenzúra 3 sort törölt.)

Pesti Napló 1918. január 18.

Tapintat?

Károlyi Mihály mai, minden tekintetben figyelmet érdemlő beszédében azt ajánlja, hogy nagyobb tapintattal kezeljük a nemzetiségi kérdést. Tapintat? Sosem csináltak kevesebb tapintattal politikát, mint most, maga a háború is a legszörnyűbb véres tapintatlanság. A tapintat megbukott, mégpedig úgy látszik, hogy nemcsak mostanra, hanem a következő tíz, vagy húsz esztendőre is.

Nem látunk sem megértést, sem gyöngédséget abban a módban, ahogyan a háború szükséges végének, az elkerülhetetlen békének kérdését kezelik. A kemény és lágy békéről újabban napnyugaton felvetett jelszavak csak fokozni látszanak az eddigi véres zűrzavart és az egyes hadviselő államokban, amelyek a háború megindulásakor a belső treuga dei jegyében indultak a külső ellenség legyőzésére, ma a nagy háború mellett egy-egy parallel háború folyik, egy fegyvertelen, de annál könyörtelenebb ellenségeskedés, amely eszközeiben egyáltalán nem válogatós. A baloldaltól jövő támadások, a jobboldaltól érkező erőszakos represszáliák, *(itt egy bő sornyi cenzúrafolt)* a végsőkéig elmérgesedett személyi ügyek rettenetes képét adják a világnak, amely egyszerre ismeri meg a zsarnoki kormány-

zást és a legtűrelmetlenebb frakciók támadásainak szélsőségét. Soha még az emberiséget fűtő sok rosszindulat nem tört ki ilyen mezítelen erővel, a történelem még nem ismert korszakot, amelyben – mint a mostaniban – egyszerre tombolt és viharzott volna a szenvedélynek és a rosszhiszeműségnek mindenféle fajtája. Aki kíváncsi rá, íme, egyetlen órán belül megkóstolhatja nemcsak szörnyűségeit annak a középkornak, amelyet Renan az emberiség ijesztő kalandjának nevez, hanem a népvándorlások és a nagy forradalmak minden megrázkódtatását is. A véletlen csodálatos fantáziájával a legutóbbi esztendőbe tömörítette minden szélsőségét és minden szörnyűségét az emberi történelemnek, amely – mondjanak bármit is az optimisták és az álmodozók – egy vad legenda.

Az ember reményvesztetten szemléli ezeket a dolgokat. Fáradság és riadtság maholnap ki fogja őt szakítani mindenféle kötelékből, és az, aki képes lesz arra, hogy a „kortárs”-ból megmentse magát az embert, világnak fog menni, el fog bujdosni, valamilyen oduba, hogy ne tudjon és ne halljon semmiről. De hol van ma az a rejtett remete barlang, amelyben úgy lehetne élni, hogy az ember vak és süket legyen a világ eseményeivel szemben? A közösségek, amelyekbe az ember beleszületett, a testületek, amelyekkel az ember egy küzdelmes élet során eljegyezte magát, nem hagynak neki békét. Ez az idő nem tűri a magányos embert, a bujdosó magával cipeli a kötelekeket, amelyek őt ehhez a vad és felborult világhoz fűzik. A társadalom és a különböző szervezetek utánamennek annak, aki meg akar előlük szökni, végtelen és feloldhatatlan kötelekek fűzik az embert ellenségeinek megszámlálhatatlan sokaságához, a többi emberhez és aki a harc elől a magányt keresi, az legyen elkészülve arra, hogy tulajdonképpen új harcba indul, küzdelemben, amelyben nyugalomát, magamagát lesz kénytelen megvédeni az egész többi világgal szemben.

Ez a katasztrófa, a világháború, csak valamilyen katasztrófális megrendülésben múlhatik el. Tapintat, gyengédség, – már elkésett dolog. Hol az a hittérítő, aki képes volna arra, hogy pusztá szavának hatalmával a művelt és civilizált dühöngő sok millióit fékezze meg? A tapintatnak, a békességnek ma már nincs fegyelme, csak az indulatnak és az öldöklésnek. A háború csak egy halállal múlhat ki és az az öngyilkosság. Akkor lesz vége a háborúnak, ha a háború hadat üzen önmagának. A vihar csak önmagába fúlhat, az orkán csak önmagában veszhet el, e rettenetes elemi erőn, a háborún nem lesz úrrá az emberi értelem. Negyedfélszázévtől megevett egész sereg államférfiút és hadvezért, annyi zsenit és reputációt fogyasztott el, mint azelőtt száz esztendő sem, anélkül, hogy csak produkált volna egyetlenegy embert is, aki meg tudta volna állítani e világörületet. És ha már vége is lesz a valóságos, a fegyveres háborúnak, az utána következő társadalmi megrázkódtatás, gazdasági és politikai nyugtalanság még évtizedekig fogja gyötörni a népeket, ez a nemzedék aligha foghatja liquidálhatni a háborút. Csak egy új generáció lesz képes arra, hogy új világot teremtsen, helyébe ennek a réginek, amelynek emberei, mint egy delejes örületben pusztítják egymást, ezrek és milliók és közöttük a legnagyobb sem ura, hanem csak kicsiny eszköze ennek a részeg viharoknak, amely most végigsöpör a földön.

Pesti Napló 1918. március 16.

Kártya

Szélteben-hosszában zúg a város, és mögötte az ország: két kártyabotrányról beszélnek az emberek. Az érdeklődés oly forró, hogy egy pillanatra háttérbe szorulnak a harctéri jelentések is, és mindenki csak a kártyaklubok titkos jelentéseit lesi. Boldog isten, sérelem esett a kártya erkölcsén, melyet ez a város minden erkölcs fölé helyezve, tiszteletben tart. Ne kutassuk, hogy van-e, lehet-e a kártyának erkölcse, vegyük tudomásul aényt és világsunk be a háborús kártyaklubok füstös szobáiba.

Éjszakánként kékhasú ezresek, zöld százasok és rongyos jancsi-bankók hevernek a kártyaasztalokon, vastag kötegekben, vagy összevissza hányva, mint a szemét, és körülöttük sápadt emberek ülnek, hidegen verejtékező homlokkal és kidülledő szemmel. Mióta háború van, a kártyaszzenvedély is megnövekedett. Azelőtt csak kis aranyhalacska volt ez a szenvedély, de ma krokodil, a béke kártyásai rozsdás mordályokkal lőttek, a maiak – a kor igényéhez képest – negyvenkettesekkel és százhusz kilométerre vivő csodaágyúkkal, mindez érthető is. Nálunk az emberek ebben a boldogtalan és éhenkórász városban mindig csak azért kártyáztak, mert nem tudtak megélni, a kártyaasztal mellett keresték meg a kenyerüket, vagy azt a fölösleget, mely – egy francia közmondás szerint – nagyon szükséges dolog. Takarékpénztárba a béke idején se rakosgatták a budapestiek kis tőkésckéjüköt, nem futottak a bankba, hanem a baccarat-klubok bankjaiba tették, mit az arcuk verejtékével kerestek, minden kamat igénye nélkül. Ha a békében a nyomorgó gavallérnak csak harminc koronát kellett nyernie, hogy elegáns cipővel koptathassa a flasztert, ma legalább háromszáz koronára van igénye. Nemcsak a cipő, a ruha, a tojás, a hús drágult meg, hanem a kártya is. Így a háborús kártya is megváltozott. Azok a csöndes öreg urak, kik a kávéház egy rejtett kis szobácskájában agyaruon egy vízszíniával, pár koronában játszottak valaha, ma a hadifeketénél kis vagyónkákat vesznek ki a zsebükből, és nem ritka az a délután, mikor pár ezrest hagynak ott a kártyaasztalon.

Mi ebben az áldatlan pörpatvarban nem akarunk szemforgató erkölcsbírák lenni. Csak azt állapítjuk meg, hogy a szerencsétlen kártyások valahogy lépést akarnak tartani azzal a titáni és minden képzeletet felülmúló drágasággal, mely még a mai gazdasági viszonyok között se jogosult, és a paraszt önkényes árdrágításával kezdődött, melyre aztán a kereskedők feleltek hasonló erénnyel. Hozzájárul a háborús kártyaszzenvedély kifejléséhez az is, hogy a boldogtalan emberiség immár sok-sok éve maga is bizonytalanságban él, megszokta a kockázatot, és mindene állandóan egy-egy kártyalapon, egy-egy véletlenül forog, melyet nem ismer. Egy óriási kártyajátékban kis játékosok azok az eltévlyedettek, kik fölött most az egyáltalán nem aggályos erkölcsbírák tetemrehívást rendeznek. Vessenek gátat ennek a szenvedélynek, ha tudnak, de magát a jelenséget elnyomni se nem könnyű, se nem célszerű, mindenekelőtt meg kellene szüntetni a bajnak az okát, a drágaságot, mely a polgári munkát és a csüggedetlen serénységet szinte értéktelenné teszi.

Budapesten a kártyásokkal szemben nagyon szigorúak, soha annyi erkölcsbírák nem hallottunk szónokolni, soha annyi intézkedés, ülés és nyilatkozat nem történt, mint mostanában, mikor kipattant a sok kártyabotrány közül két újabb botrány. Ebben a városban, melyben majdnem mindenki kártyás, a kártya szakértői az erkölcsbírák. Nézetünk szerint a felnőtt embereket lehetetlen megrendszabályozni, lehetetlen és fölösleges megtiltani azt, hogy ne ártsanak maguknak és ne egyenek túket és ne szublimálttal édesítsék meg a mindennapi kávéjukat. Mi csak sajnáljuk azt a rengeteg energiát, melyet a kártyabotrányok elsimítására és magyarázgatására fordítanak. Ezen a fáradságon talán megoldhatnának hasznosabb és értékesebb problémákat is, határt szabhatnának a drágaságnak, és olcsóbb cipőt, ruhát, élelmiszereket biztosíthatnának az úri nyomorultaknak, kik ebben a lehetetlen időben is élni akarnak, és segíthetnének azokon az árva hazardeurökön, kik – a saját hibájukon kívül – napról napra játsszák a háborús élet játékát, ezt a mindennél veszedelmesebb és szenvedésebb hazárdjátékot.

Pesti Napló 1918. április 7.

Az allegóriák kora

Ennek a hétnek – irodalmilag és politikailag – kétségtelenül legnevezetesebb eseménye Tompa Mihály hagyatékának a fölbontása. Ne csodálkozzanak, hogy most ezen a helyen foglalkozunk vele, mert minket és a közvéleményt egész héten át tüzetesen foglalkoztatott a hanvai papnak, a virágregék szelíd és méla költőjének hagyatéka, még most, a világháború bombalármájában is. Tulajdonképpen az történt, hogy felbontottak egy üres dobozt. Semmire volt benne. Azaz kis adomácskák, ártatlan emberszólások, kellemes kajánságok, melyeket nem kellett volna véka alá rejtetni, még kevésbé pedig pecsétek alá tenni, hogy csak ötven év múlva bontsák fel, az utókor csalódott ámulatára. Különös, ha elgondoljuk, hogy mindezt egykor oly ideges gonddal és őrjüngő aggodalommal vette körül a hagyatékozó, mintha a díófa ládikájában legalábbis dinamitot, vagy anarchista iratokat rejtett volna el.

Meg kell azonban értenünk a költőt, és nem szabad egy fölületes, ledér taglejtéssel elintéznünk azt, amiért annyit szenvedett, az élete utolsó éveiben, betegen, ezer sebből vérezve, szinte az örület szélén. Nyilvánvaló, hogy aki ezeket a kis jegyzeteket papírra vetette, s még inkább az, aki a jászóvári káptalanra bízta, és úgy rendelkezett, hogy csak egy mesze korban tehető közzé, lelki beteg volt, az üldöztetési mánia ideges és tétova jeleivel. De vajon csoda-e ez? Méltóztatnak talán tudni, hogy a világtörténelemben vannak úgynevezett „sötét” korok, melyekben minden összeesküszik az emberi szabadság és a gondolat uralma ellen, mikor a butaság és aljasság diadalmaskodik a szenvedők apostoli igazságán, s nyíltan arcul pökik a mártír eszmét. Nem minden kor tulajdona a szabadság. Néha az emberiség söpredéke – az, amelyik a szó helyes értelmében söpredék, vagyis minden krisztusi rokonérzésre és emberies belátásra képtelen – a léleknek, ez a csöcseléke veszi át a vezető szerepet, és zsarnokoskodik a szellem fejedelmén, a tudósokon és költőkön. Ekkor semmi se szent. Se a teremtett ember testi és lelki jóvalta, se az egyéni élete, se a birtoka, se a családja, minden eszköz jó az eszme elnémtására. Ilyen sötét korban élt Tompa Mihály.

Az ő korában – abban a korban tudniillik, amelyben Tompa Mihály élt – az emberek nem is merték leírni, amit gondoltak, körülnéztek, ha beszéltek, nincsenek-e a falnak fülei, a függöny mögé, vagy az ágy alá tekintettek, ha nevettek, vagy sírtak, nem lesik-e őket kémek, besúgók, hadácsok, kik jó pénzért elárulják és kiszolgáltatják a hatalom fullajtárjainak. Szegények pedig csak jót akartak, egy-egy elintézetlen aktáról beszéltek talán, vagy az ártatlan nép szenvedéséről, de hogy is szítottak tilos eszméket. Belül, a lelkük mélyén szenvedtek, kettérepedt szívvel és szétpattanó idegszálakkal. Mit tehettek mást, lepecsételték írásaikat és lepecsételték ajkaikat, szíveiket is. Mert akkoriban minden szellemi megnyilatkozásnak gátat vetettek az emberiségnek boldogulása, egy magasabb érdek örvén. Tehát az utókornak írtak ezek az írók. Ellenben annyira megnyomorította őket szörny koruk, hogy még ebben a távlatban sem mertek egészen őszinték lenni, még a nyájas, fehér papírhoz sem, melyet a jövőndőbe röpítettek, hogy ez a papírsárkány elvigye hitüket boldogabb, szabadabb embertársaikhoz és megérthesse az ő elkárhozott voltak. Lelkük már eleve el volt mérgezve, és már maguktól is félték. Riadtan tekintettek szét a szobájukban, nem ír-e gondolatuk titkos ábrákat a levegőbe, és nincs-e az arcukra róva, mit éreznek. Ezért cselhez folyamodtak. Allegóriákat írtak. Ez a szép görög szó azt jelenti, hogy a leírt szó vagy mondat valami más helyett áll, melyet az olvasónak kell kitalálnia és értelmeznie.

Mi például most Tompa Mihályról írunk, mert csakugyan Tompa Mihályról akarunk írni. De ők nem tehettek így. Az osztrák elnyomatás idején a szívárvány a szabadságot, a gyermek a nemzetet, a hallgató madarak az elcsüggedt költőket jelentették, kiket az allegóriák álarcos írója bátorságra, magyar elszántságra buzdított, a golya pedig egy elpusz-

tult nemzetről vitt hírt boldogabb társainak. A katakombák füledt és szomorú élete folyt nálunk. Tompa Mihály a „Gólyához” című burkolt értelmű verse alá nem is írhatta oda a nevét, a legszebb és legnépszerűbb verse névtelenül jelent meg. Senki se találja tehát érthetetlennek, hogy nekünk szánt följegyzései sem szókimondók. Akkor, mikor ő – Tompa Mihály – élt, börtönbe vetették a nép szelíd és igaz barátjait és megkorbácsolták a magyar nőket, az eleven lelkeket pedig a spanyol etikett finomságával és a spanyol inkvizíció kegyetlenségével rendszeresen előlték. A hazafiak, kiknek a haza egyet jelentett az emberiség haladásával és az eszmék diadalra jutásával, nem nyíltan tárgyaltak, de sokszorosan bezárt ajtók mögött, éjjel, titkon, magánlakásokban. Ennek a hamvába holt kornak szelleme kísértett ezen a héten, hogy kiemelték a fekete könyvet a napvilágra. Mi itt lélektani adatokat óhajtottunk szolgáltatni a nagy költő megértésére, aki akkor is allegóriákat és adomákat írt, mikor sikoltani és vádolni akart. Mert abban a korban csak egyetlen író nem írt allegóriákat. Petőfi Sándor. De az meg is halt, a sötétség beállta előtt. Aki élt, az félt, aki élt, az kétértelmű példázatokban fejezte ki magát, aki élt, az allegóriákat írt.

Ismételjük, sötét kor volt ez. Jó, hogy elmúlt. Oly messze van, hogy mi, akik ma élünk, meg se tudjuk már érteni.

Pesti Napló 1918. május 26.

Moissi-nál

Látogatás a művésznél

Alexander Moissi, a német színészet kiválósága, a legnemesebb és legegényibb ember-ábrázoló, Budapestre érkezett.

Holnap kezdi meg vendégszereplését a *Városi Színházban*, hol a Hamletet, a Rómeó és Júliát, Oedipust és Tolsztoj darabját, az Eleven holttestet játssza.

A *Pesti Napló* tudósítoja ma este fölkereste Moissi-t. A Hungária Szálló halljában hosszsan elbeszélgettünk vele:

– Régen nem jártam Budapesten – mondja és tenyerébe temeti a fejét –, olyan régen volt az, még 1913-ban... Közbeesett a háború...

Ezt a szót valami különös és fájdalmas hangsúllyal ejti ki, az ő lágy és méla fuvola-hangján.

– Nem – folytatta –, a háborúról semmit.

A magyar közönség – Moissi óriás tábora – ismeri az ő hadi karrierjét. Repülőhadnagy volt. Fogságba esett, az élete kockázatásával szökött meg – néhány társával együtt leugrott a rohanó vonatról –, aztán nyolc napig étlen-szomjan tébolygott a Pyrenel-hegységben, míg svájci földet ért, ahol internálták.

– Sokat szenvedett?

– Nagyon sokat. Pedig a franciák ismertek. Hiszen Párisban is vendégszerepeltem. De a franciák kegyetlen gyermekek. Bezártak egy várba. A közemberekkel jobban bántak, mint velünk tisztekkel, mint velem, a művésszel.

Moissi annak idején betegen érkezett haza. Berlinben az első előadását átköhögte. Tüdőcsúcshurutja volt. Ma – megnyugtathatjuk híveit – egészséges, mint a makk, naponta tíz szivart szív el, és nemesen csengő hangja a régi. Egyelőre a Tátrába készül, pihenni. Csak attól tart, hogy ott nem tudnak németül. Az imént a postán se volt képes megértetni magát.

Utóbb Triesztben járt, a szülővárosában. Marx születése napján az egyik szocialista lap az ünnepi szám élén, a vezércikk előtt jelentette be megérkezését, a közönség pedig – németek és olaszok együtt – tomboló elragadtatással ünnepelte.

- Anyanyelvem az olasz, a trieszti dialektus – teszi hozzá.
- Mik a tervei?

- Egyelőre várom a háború végét. Nagy szenvedéllyel játszom ma is, különösen az Oedipust és Az eleven holttestet. Készülök II. Richardra, Julius Caesarra és Gerhardt Hauptmann új verses darabjára: „Der weisse Heiland”-ra, melyet nekem írt. Mindig az volt a becsvágyam, hogy egy Krisztus-szerű alakot alakítsak. Most ez a kívánságom teljesült. A háború alatt idefejlődtem. Emberibb lettem talán, egynek érzem magam az egész emberiséggel. És nagyon szeretem az oroszokat...

Míg ezeket mondja, bejön az igazgatója és hírül adja, hogy egy tisztvárosa, kivel együtt volt a francia fogságban, Berlinbe érkezett. Moissi meghatottan és boldogan fogadja a hírt és újra régi emlékeiről beszél.

Így végződik egy „művészi” interview 1918-ban. Kerüljük a háborút, de mindig csak róla beszélünk...

Pesti Napló 1918. június 18.

Öt süketnéma nap

Öt napig süketnéma volt az egész város, az egész világ. Nem jelentek meg a lapok.

Lélegzetelállító és ismeretlen tompaság ült mindenkire, azokra, kik az újságot olvassák, s bevalljuk, mireánk is, kik az újságot írjuk: a modern ember úgy érezte, hogy elvesztette egyik érzékét. Természetes állapot ez? Azt hisszük, igen. Hiszen az újság nem nagyon régi találmány. Évszázadokig, meggy [így!] és gyümölcsös műveltség közepette, hírlapok nélkül éltek az emberek, úgy feküdtek le és keltek föl, hogy nem tudták, mi történik körülöttük, a tőszomszédságukban és azért képesek voltak dolgozni, alkotni, remekműveket írni. De az első – rendszeresen megjelenő hírlappal – átalakult az egész emberiség, s minden ember, külön-külön, a vérmérséklete és az idegrendszere is. Fámának, a Hirnek, kit a latin költő, Vergilius is sok szárnyal rajzol, új, villanyos szárnyakat kötött az új korszak. A legendás madarat repülőgéppé alakították át. Azóta nem tudunk nyugodni, ha ennek a villamos gépeknek csak egy kis csavara is elromlik, és betegek vagyunk, ha reggeli és ebéd, vagy ebéd és vacsora közt nem kapunk hírt a világról, az emberiségről, mely sokkal közelebb van hozzánk, mint a régi emberhez.

Ezekben a napokban valami névtelen idegesség lakozott bennünk, mely minden órával növekedett, a mértani haladvány arányában. Kézzelfogható ok az idegességre talán nem is volt egyéb, mint az, hogy a történelem egy darabig sötétben pergett, a szemnek nem láthatóan, a fülnek nem hallhatóan. De ez minden másodperccel elviselhetetlenebbé vált. Most derült ki, hogy az újságnak mi a hivatása. Arra van hivatva, hogy mint egy óriási gyújtószekrény, magába fogadja az összes emberek feszülő és kirobbanni készülő idegességét, s aztán eloszlassa azáltal, hogy a hozzá befutó kétségeket és sejtelmeket megcáfolja, a valóságot pedig lerögzíti. Az országokat [helyesen vsz. *orvosokat*] – régi vaskos tréfával – azzal vádolják, hogy embereket ölnek, az újságokat pedig azzal, hogy hazugságokat terjesztenek. De mi lenne az egészségünkben orvosok, az igazságból pedig újságok nélkül. Soha annyi rege, rémhír, legenda nem terjengett a városban, mint ebben az időben, melyben nem jelent meg az újság, s okos és buta, jóhiszemű és rosszhiszemű emberek egyformán terjesztették, egyformán hittek bennük. Budapest már nem is volt egy város. Annyi igazság és annyi hazugság élt itt, ahány városrész, később amennyi utca, s az utolsó napon, amennyi ház és ember volt. Darabokra hullott, szilánkokra szakadt az egész társadalom.

Ezt az irányítú nélkül való tétova és fölötte fájó tájékoztatlanságot nemcsak az olvasók érezték, de – nagyon érdekes és különös – mi is, e betűknek rovói, kik az újságok meg nem jelenése idején is itt ültünk, asztalunknál, s vettük a híreket, a telefonjelentéseket, a táviratokat, melyeket nem tehattünk közzé. Ebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az újság csak azáltal válik tetté, ha megjelenik és a közönséghez jut, az a lelki tisztálkodás, melyet naponta elintézünk, mikor egy-egy mindnyájunkat érdeklő kérdést megvitatunk, csak akkor folyamatos, ha lenyomtatjuk és elterjesztjük azt, amit gondolunk és tudunk. Most, öt nap után, mikor megindul a roppant keringés, bizonyára nemcsak az olvasó érez örömet, hogy elmúltak a süketnéma napok, és olvashat, de mi is, hogy meg[int] írhatunk neki és a vele való mély emberi közösségben kereshetjük az életető kapcsolatot a küzdelemre és az igazmondásra.

Pesti Napló 1918. június 28.

A kritika

Az utóbbi napok rendkívüli eseményei sok mindent megzavartak. Csak egy maradt változatlan: a cenzúra. Helyesebben a cenzúra fejetlensége. A cenzúrának ez a rendszerelensége és ötletszerűsége, amelyet már Wekerle miniszterelnök is nemcsak hogy elítélt a Házban, hanem amelynek állandó kritikájára úgyszólván buzdította a sajtót, teljes egzotikus szépségében virágzott ki a legutóbbi napokban. Ezerféleképpen és ezer elvnek hódolva, cenzúrázták és nyomorították tudósításait még az olyan lapnak is, amely egyáltalában nem akar lázítani, hanem csak az eseményeket regisztrálni, mint a *Pesti Napló*. Semmiféle szenvedelmet nem akarunk szítani, de jogunk, hogy elmondjuk, hogy mi történt. Ez jogunk, ez kötelességünk, ez a mesterségünk. Kötelességünk teljesítése mégis a legnagyobb nehézségekbe ütközött. Nem engedélyeztek olyan mondatokat, amelyeket képviselőházi beszédekből idéztünk szó szerint, noha a képviselőházi tudósítást viszont nem tudták megnyirbálni. Ami tilos volt az újság harmadik oldalán, arról szabad volt írni a negyediken és viszont. De egyéb közleményekkel is így tettek. Vezető elv és rendszer nélkül töröltek össze vissza, szavakat, amelyeket kihúztak, öt sorral lejjebb engedélyeztek, úgy hogy tulajdonképpen ők maguk engedtek megírni mindent, mégis fehér foltokkal fölöslegesen izgatták a publikumot. Nem enyhéséget kérünk, hanem rendszert. Szeretnők tudni azt, hogy mi az, ami szabad és mi az, ami nem szabad. Eddig csak négyesztendőös a cenzúra, végképp kitanulni mégse lehet. Attól tartunk, ez a háború nem lehet elég hosszú arra, hogy velünk együtt maguk a cenzor urak is tisztába jöjjenek a cenzúra lényével, rendszerével és elveivel.

Pesti Napló 1918. június 29.

Pintér Lajos

Bardócz Lajos köszöntése

Bardócz Lajossal egy kecskeméti teraszon ülünk, és rövid számvetést készítünk. Lajos most hetvenéves. Arca fiatalossága, mozgása alapján ebből persze vagy tíz évet letagadhat.

Mestersége címere: óriási mappa most is a hóna alatt: benne fametszetek, ezeket hozta megmutatni. Szépek, mesterien szépek.

Bardócz Lajos 1936. október 24-én született Erdélyben, Szászsebesben.

1960-ban Bukarestben végezte a Képzőművészeti Főiskolát. 1970-ig Bukarestben dolgozott a magyar nyelvű könyvkiadónál grafikai szerkesztőként.

1970 és 1988 között Kolozsváron élt, az ottani művészeti középiskola grafika-tanára.

Jó sorsa vagy egyáltalán sorsa vezette Tiszakécskére, az ottani művésztelepre. Ahol először csak vendégeskedett, de ahol 1988-tól meg is telepedett.

1995 óta a kecskeméti Kandó Kálmán művészeti szakközépiskola tanára. És persze: az országban és a világban kiállító művész.

Beszélgetünk. Mesterei, tanárai közül Kazár Lászlót említi. Erdélyi kollégái közül, mint akik talán legközelebb állnak, álltak hozzá, Cseh Gusztávot, Deák Ferencet, a szobrász Gergely Istvánt.

Beszélgetünk, szeretettel sorolja kandós kollégáit, művésztanár társait: Lakatos Pált, Damó Istvánt, Miklós Árpádot.

Kis szünetet tartunk a beszélgetésben, nézegetjük a mappát és Lajos fametszeteit, a képek egy-egy apró titkába avat be.

Én pedig arra gondolok közben: Molnár Péter és Bodri Ferenc, Benes József és Damó István, és épp ő, Bardócz Lajos és mások, közelünkben élő grafikus, festő és szobrász barátaink, mind-mind ott állnak a Forrás holdudvarában.

Ady: A fehér csönd

Ady: Humn új legenda

Ady: Nagy lopások bíme

Ady: Héja-nász az avaron

Agárdi Péter

„Meglett” könyv az értekező József Attiláról

Lengyel András: „...gondja kél a gondolatban”

Lengyel Andrásat aligha kell bemutatni a *Forrás* olvasóinak, hiszen a folyóirat egyik leggyakrabban foglalkoztatott tudós szerzője; e tanulmánykötet írásaiból kettő eredetileg is itt jelent meg. Más témájú írásairól nem is szólva, a 2005. áprilisi József Attila-centenárium *Forrás*-összeállításban szintén két publikációja látott napvilágot.

A metonimikus címadás részéről nemzedék- és kritikustársi érzületből fakad; kitérő könyve mögött természetesen Lengyel András látom-érezem felelős értelmiségiként *meglett embernek*, „akinek / szívében nincs se anyja, apja, / ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszaadja / bármikor – ezért őrzi meg, / ki nem istene és nem papja / se magának, sem senkinek.” (Eszmélet X.) Lengyel Andrásnak a kutatási témája és megközelítési módszere éppen a nagy József Attila-ciklus centrális élményrétege: az eszmélet, a gondolkodásmód, a világlátás. E kötet előszavában s a 2005. augusztusi *Tiszatáj* Hollósi Zsolt által készített kitérő portréinterjúban maga is *gondolkodástörténeti filológiát* művelő kutatóként, gondolkodás-történészként mutatkozik be – találóan.

Folytathatnám tovább is a „meglett ember”, illetve a „meglett könyv” képeinek értelmezését, de egyrészt a túlbeszélő megfejtés ellene fordulna az itt és most etikai s nem esztétikai értelemben használt metaforának, másrészt nem Lengyel András-portrét, hanem könyvismertetést írok. De hogy stílusosan még agyon is csapjam a metaforát: a régóta készülődés, a beérés, a végre-megjelenés értelmében is *meglett* ez a könyv; szervesen növekedő-beerő termés gyümölcse a magyar szellemi életben, illetve a József Attila-tudományban.

Több mint tíz éve, s ugyancsak ezeken a hasábokon látott napvilágot Lengyel első összegező igényű tanulmánya a József Attila prózai munkáiban tetten érhető, rekonstruálható szemléleti, mentalitástörténeti „logikáról” (*Az „elrejtőzött világegész” keresése*), azaz – miként írásának alcíme is jelzi – *József Attila gondolkodói alkatáról* (Forrás 1995. 4. sz.; kötetben: Lengyel András: *A modernitás antinómiái. József Attila-tanulmányok*. Bp., Tekintet-könyvek, 1996). Szerencsés volt annak idején a „gondolkodói alkat” terminus technicus kiválasztása, ennek révén lehet a leginkább megragadni, értelmezni József Attila szuverén bölcséleti írásait és töredékeit, értekező prózáját. A „gondolkodói alkat” kategória telitalálat voltát bizonyítja, hogy többen átvették, legutóbb – korrekt hivatkozással – Füzi László is, méghozzá József Attila mellett Németh Lászlóra és Márai Sándorra is „kiterjesztve” a kifejezés hatáskörét (Füzi László: *A Semmi közelében. Három magatartás. József Attila, Németh László és Márai Sándor gondolkodói alkatáról*. Pozsony, Kalligram, 2003)

Az elmúlt évtized során azután szisztematikusan végigelemezte és elemzi Lengyel András a költő prózai szövegeinek jelentős hányadát, s ennek a műveletnek külön ösztönzést adott a József Attila-textológia „kopernikuszi fordulata”, megannyi „új” szöveg előkerülése és azok új filozófiai-hermeneutikai értelmezési térbe kerülése. A filozófia napjainkban maga is elsősorban szövegek, kontextusok és olvasói ajánlatok *diskurzusa* s nem doktrínák konstruálása és kánonjaik ütközése. Tetejébe József Attila – gyakran töredékes – szövegei tele vannak talányokkal, tehát eleve roppant „vibráló” az egykori és a mai recepció. Lengyel értelmezései így természetszerűleg keltettek és keltenek vitákat, mint ahogy maguk is polémikus kihívások: egyrészt számos konkrét szöveg olvasatában, intertextuális jelentésük fölfejtésében, a forrás, a hatás és az újratemetés mérlegelésében, másrészt a költő prózai, gondolkodói, tanulmányírói és publicisztikai munkássága minőségének és *minőségének* megítélésében.

Nem mellékes és nem pusztán funkcionális jelentőségűnek, hanem nagy formátumú és számos ponton originális bölcséleti teljesítménynek tartja Lengyel a tanulmányfajt a költő életművében, sőt az egész XX. századi gondolkodástörténetben is. Mindez sajátos kutatási módszertanok alkalmazásával és kidolgozásával is együtt jár nála: van, ahol a tényleges, filológiailag bizonyítható hatásokra; van, ahol az analógiákra és a kontextusra; és van, ahol a „felhasznált” tételek, fogalmak egészen új konstrukcióba állítására, azaz József Attila teoretikus kreativitására figyel. Van, amikor meggyőző Lengyel; van, amikor elgondolkodtató; s van, amikor még egyelőre elhamarkodottnak tetszik vélekedése. A hatásvizsgálatok, a szövegértelmezések és a gondolati rekonstrukciók terén azonban egy olyan színvonalú teljesítménnyel, amilyen Lengyel Andrásé, igazából csak hasonló alaposságú, tudományos fedezetű véleményt illendő és méltó „szembeállítani”. Aligha megfelelő alkalom erre ez a folyóirat-recenzió: legfőljebb vitairányokat és módszertani disputalehetőségeket villanthat föl, no meg – mindenekelőtt – kedvet csinálhat a könyv szisztematikus földolgozásához.

Lengyel András elhárítja magától azt a kihívást, hogy máris szintetizáló módon adjon áttekintést a József Attila-i bölcséleti prózáról. Ehhez még valóban sok feltétel hiányzik, nem utolsósorban az 1930 utáni *szövegek új kritikai kiadása*, amely elsősorban Horváth Ivánra és Tverdota Györgyre „vár”. (Mikor ezt a könyvismertetést írom, a Horváth Iván animálta internetes prózakiadás éppen nem is hozzáférhető: az „átalakítás miatt zárva” tábla van rá kiakasztva.) Mindemellett számos fogalmi, eszme- és kapcsolattörténeti feladvány is megválaszolást igényel egy majdani szintézis előtt, s éppen ezek terén tettek, öles lépettek Lengyel András tanulmányai. Nem monográfiát ír tehát, de a költő szövegeit végigpásztázva szinte valamennyi fontos szellemi, filozófiai, gondolkodástörténeti hatás, illetve kapcsolati lehetőség szóba kerül elemzéseiben: a keresztény teológia, a liberalizmus, az életfilozófia, a marxizmus és XX. századi variációi, az egzisztencializmus különböző változatai, a pszichoanalitikus teória, a nemzeti plebejus világkép, a freudomarxizmus stb.

Roppant izgalmasan elemzi és értelmezi (újra) a József Attila-i szövegekben – történetileg is kibomló – olyan bölcséleti és művészetelméleti fogalmakat, mint az *abszolútum*, *ember*, *eszmélet*, *egzisztencia*, *fogalom*, *gondolkodás*, *ihlet*, *intuício*, *művészség*, *nemlét*, *nemzet*, *önlét*, *szenlélet*, *világégsz* stb. Ha nem is véglegesen kidolgozott eszmetörténeti periodizálással, de meggyőzően jelöli ki s nevezi meg a fontosabb bölcséleti súlypontokat az 1927–1937 közötti évtized termésében: a 20-as évek második felének a korai egzisztencializmussal (is) érintkező, alapvetően művészetfilozófiai orientációjú periódusát, majd a marxista fordulatét 1931 elejétől, amely azután hamarosan kiegészül a pszichoanalízis iránti teoretikus érdeklődéssel, illetve az ún. freudomarxizmussal. Ez utóbbival – hadd tegyem hozzá – egyidejűleg (paradox módon) társadalomontológiai és gazdaságfilozófiai elmélyülés is együtt jár.

Metafizika, *materializmus*, *szabadelvűség* és *freudizmus* részben egymást váltva, részben egyidejűleg ihleti és karakterizálja a költő bölcséleti gondolkodásmódját és kínál valamiféle kauzális világmagyarázatot, miközben ezt a folyamatot át- meg átszövik a különböző direkt politikai és közéleti élmények, kísértések és elkötelezettsége. Sőt ez utóbbiak olykor „teoretikus igazolást” is keresnek az előbbieken. Végig jellemzi József Attila gondolkodói pályáját valami *abszolútum* keresése, ami egyszerre lelki és teoretikus szükséglet a számára, s ezt az abszolútumot (különböző formákban) a költő egyfajta „ellenerőként” is fel akarja vonlattni a saját személyiséget fenyegető „végtelen regresszus”-sal szemben – ahogy ezt Lengyel már 1995-ös programtanulmányában kifejti. Mégsem az eszmetörténeti ív felrajzolása a fő érdeme Lengyelnek, hanem az a szívósság és kreativitás, ahogy kimutatja József Attila egyes tételeinek, érveléseinek kapcsolatait és analógiáit olyan gondolkodókkal, mint Arisztotelész, Bartók György, Bergson, Croce, Freud, Jaspers, Halasy-Nagy József, Hegel, Heidegger, Husserl, Kierkegaard, Pauler Ákos, Renan, Schelling stb. Ezek a kapcsolódások és intertextusok persze különművek és eltérő nagyságrendűek, de egyidejűségük és egymásutániségük, sajátos József Attila-i konstrukciójuk megannyi új felismerésre készítetik a szerzőt.

Lengyel természetesen gondosan és korrektil épít és hivatkozik az addigi eszme- és kapcsolattörténeti eredményekre, illetve esetenként szembesül is velük. Tverdota György kutatásai után, vele is vitatkozva, tud például újat mondani az *Ady-vízió* művészetelméleti rétegeiről, fenomenológiai vonatkozásairól, jóval átfogóbb kontextusba helyezve ezt az írást a Kosztolányi provokálta irodalmi, nemzedéki, kritikaszemléleti, paradigmaváltási eszmecserénél. S nem csak annyiban, amennyiben – Tverdotaéhoz hasonlóan – a korai költészetbölcsélet, az *Ihlet és nemzet* egyik sűrítőművének tekinti. „Megal lehet – írja Lengyel –, sokak számára provokációnak hat, de ki kell mondani: József Attila az *Ady-vízió* révén a maga kora magyar »nagykritikusa«. Teljesítménye olyan színvonalú és olyan jelentős, mint a 19. század második felében Arany Jánosé volt; a versértés és az elméleti tudás egyesült benne. Az *Ady-vízió* önmagában is jelzi, a magyar irodalomkritikai gondolkodás nagy vesztesége,

hogy József Attilára mint irodalomkritikusra a magyar irodalmi élet nem számított, s az az elméleti tudással társult mély versértés, amelyet birtokolt, mint kritikái potenciál kiaknázatlanul maradt.” (111. p.) Nem provokáció ez, hanem sok tekintetben releváns értékminősítés, amelyet számos eszmétörténeti kapcsolódás és analógia is hitelesít. Azért mégis engedessék meg némi jelleg- (s nem formátum)beli elrajzolásnak minősítenem Lengyel állítását. Ilyen alapon a *Babits-pamflet* is fölstilizálható, s nem egy további József Attila-i „igazságtalanság” is.

Egy tudományos igényű kritikátörténet felől nem az ítéletek maradandósága, a pontos igazságérték, a talalátatok száma minősíti a kritikust, hanem – az éppen a kritikáiról Arany Jánost elemző és Lengyelhez hasonlóan mentalitástörténeti profilú Dávidházi Péter megfogalmazásában – a *normatív értékelés* és az *értékelő normaképzés* egysége (Dávidházi Péter: *Hunyit mesterünk. Arany János kritikusai öröksége*. Bp., Argumentum, 1992). Nem szentségtörés talán, ha leírom: József Attila ilyen értelemben nem volt sem pár excellence *kritikus* (még kevésbé „nagykritikus”), sem bölcselő. Függetlenül igazságaitól és tévedéseitől. Számára minden teoretikus keresés, átvétel és újraalkotás, illetve valamennyi irodalomkritikai vállalkozás *közvetlen önértelmezési funkcióval* rendelkezik, legyen szó személyisége és környezete súlyos konfliktusokkal terhelt viszonyáról vagy a lírai világalkotás természetéről. Bár természetesen minden filozófiában és kritikai életműben tetten érhető valamiféle latens vagy manifeszt szubjektív indíttatás, érdekelttség és ihlet, a filozófiai, kritikai alkotások és életművek azért alapvetően mégiscsak tudományosan dezantropomorfizáló tudatformaként működnek, eltérően a művészet, az irodalom lényeg szerinti, „ontológiai” természetű személyiségre vonatkoztatottságától. S bár tudom, hogy nincsenek merev határok a tudatformák között – éppen az esszé műfaja erre a legmeggyőzőbb bizonyíték –, magam éppen ebben az *önreflexiós-önmagyarázó funkcióban* látom József Attila teoretikus-gondolkodói produktumának sajátosságát és értékét.

Nem szükséges őt mentgetni, de nem is kell érett bölcselővé kanonizálni: teoretikus prózaírói életműve egy „önzően” saját magára és alkotásmódjára kérdező-választ kereső egyéniség filozófiai, művészetbölcséleti és politikaelméleti reflexióinak az íve és szintéziskísérlete. Nem ezen a szubjektív vízmuson kívül, hanem éppen ennek *révén* kristályosodnak ki maradandó, sőt reveláló – esetenként szállóigékké nemesedő – elméleti, társadalomfilozófiai, esztétikai felismerései, amelyeknek a frissessége, esetenként a bátor totalitás-kísérlete (s nem feltétlenül a tárgyi igazsága) az érdekes s az értékes az utókor számára. Aligha valamiféle „kész” (bár töredékes) filozófiai rendszer monumentalitása, még kevésbé a szigorú belső logikájú katedra-zártság glóriája ad rangot a kéltő értekező prózájában tetten érhető gondolatíságnak, hanem a szenális alkotói szubjektivitásában fölerzett teoretikus lényegiség és a sziporkázó innovativitás. Vagyis a modern értelemben vett társadalom- és művészetelméleti *diskurzus-képesség*.

Lengyel Andrásnak óriási érdemei vannak abban, hogy nemcsak rekonstruálja és értelmezi a gondolkodó József Attilát, de rehabilitálja is formátumát. Most már tehát nem is a leértékelésekkel szemben kell „megvédeni”, hanem e gondolkodói alkat és teljesítmény sajátos jellegét, minéműségét és kapcsolati hálóját érdemes tovább elemezni. Magam, egyetértve a szerző számos konkrét értelmezésével, inkább tehát a fenti értelemben vett *esszéista* típusú *gondolkodói alkat* szempontját érzem a legtermékenyebb megközelítési lehetőségnek: ne csupán a kanonikusan pozitív vagy negatív előjelű politikai „kicéduálás”-okon legyünk túl, hanem ezek filozófiai meghosszabbításain is. S ha már az *Ady-vízió* művészetkritikai funkciója került szóba: a „nagykritikus” műfaj és hivatás mérlegelése helyett talán izgalmasabb, hogy – önmagára vonatkoztatván is – miféle *irodalmi normákat* küzd vagy éppen épít ki a költő egy évtizedes tanulmányírói, bölcséleti működése során. Ha ezt vizsgáljuk, feltűnik: az 1928-as Brichta Cézár-kritika (*Egyszerű énekek*) után már ebben az *Ady-vízió*ban is megelőlegezi az 1931-es *Irodalom és szocializmus* című tanulmány egyik részletesen boncolgatott alapdiagramját, a haladás és a művészi hitelesség, a tendencia és esztétikai kreativitás, a politikum és a művészieltlenség viszonyát.

József Attila lírikusi és teoretikus életművének az egyik, ha nem a fő kérdése ez a viszonyrendszer: a 20-as évek végén az ún. *tiszta költészet* elméletében és gyakorlatában, 1931-ben „a történelem leveise már emelgeti a fedőt” játékos levezetésével keres hozzá elméleti és/vagy szellemes argumenációt, hogy egyéb szöveghelyeket most ne idézzek. A téma az 1930-as évek eleje európai baloldali, marxista, avantgárd, népies és polgári humanista művészkritikai, esztétikai gondolkodásának egyik, ha nem a legfontosabb dilemmája volt. Maga a József Attila-líra, illetve poétikai karaktere és szocialista természetűe is tét itt, hadd utaljak csak a versátdolgozások körüli vitákra, a „politikai” és a „filozófiai” versek költőiségének megítélésére. Nos magam éppen ezt a folyamatos dialogikus elméleti válaszkeresést, s ennek döntően *ars poetica-jellegét* érzem a kontinuitásteremtő lényegi vonulatnak József Attila prózájában. A költő minden teoretikus, s főleg irodalom-bölcséleti kihívást abból a szempontból

él és válaszol meg, hogy *saját alkotói önértelmezésében* és problémamegoldási küzdelmében mihez „segítheti” hozzá. Ez az antropomorfizitás és esszészzerűség ugyanakkor nem leértékeli, nem „privatizálja”, ellenkezőleg, talán éppen hogy a helyére rakja az alul- és túlértékelés végletei között hánykódó József Attila-prózát: a lírikusi életmű mellé.

A Lengyel András-kötet két tanulmánycsokról szeretnék a továbbiakban külön is írni: az egyik a népi-nemzeti, a másik a szocialista gondolkört elemzi. Ami az előbbit illeti, négy kiemelkedő színvonalú írásra utalok: Az „*„Ihlet és nemzet” nemzetfogalmáról; A „narodnyik” József Attila; József Attila, Rátz Kálmán és „A nemzeti szocializmus”, végül a Még egyszer József Attila 1933-as kisiklásáról.* Lengyel lefegyverző szakmai igényességgel, kutatói szenvedéllyel s ugyanakkor „a meglett ember” és „az írástudó felelősségé”-vel nyúl hozzá – nem először – ahhoz a kérdéshez, hogy mi volt a viszonya József Attilának – a nemzet teoretikus értelmezése mellett és ennek révén is – a Szabó Dezső-i, a „barthás”, a népi-népies, a nemzeti radikális, a populista és a nemzetiszocialista témákhoz, élmény-körökhöz. Tasi József, Péter László, Szabolcsi Miklós, N. Horváth Béla, Tverdota György s mások kutatásai után is tud új összefüggéseket feltárni: nincs tekintettel vélt vagy valódi tabukra, de az újdonság lihegése, szenzációhajhászása is távol áll tőle. A *nemzetfogalom* – Lengyel szerint – elsődlegesen *költészetbölcséleti megközelítésből* épül be a költő gondolatrendszerébe, tehát nem ideológiai vagy politikai élményként, hanem egyfajta – szerintem ugyancsak önreflexió célú – filozófiai dedukció révén. A nemzet nyelvi és kultúrközösségként való felfogása a 20-as évek végén maradandó tétele József Attilának, ha ott és akkor némileg sterilnek bizonyult is. Igaza van Lengyel Andrásnak: „a nemzetnek ez a fenomenológiai jellegű interpretációja, amelyet itt József Attila produkált, a maga szigorúan érvényesített logikájával [...] egy sajátos, új nézőpontot jelent a magyar gondolkodástörténetben...” (87. p.) Hozzáteszem: ez a teoretikus nemzet-értelmezés azért nem annyira egyedi, hiszen több szálon rokonságot mutat pl. Babits Mihály hasonlóképp filozófiai mélységű és „magaságú”, Renantól szintén megihletett nemzet-felfogásával, amelyet Babits már az 1910-es évekbeli tanulmányaiban kidolgozott. Nem kevésbé izgalmas, hogy miként értékelhető a költő 1928 nyarától datálható közéleti-politikai kötődése a *Bartha Miklós Társasághoz*, a kezdődő falukutatáshoz, az *Előőrshöz*, egyáltalán: a harmadikutas paraszti szocializmus ideáljait megfogalmazó mozgalmakhoz. A fenomenológiai interpretáció „alá” mintha ekkortól kezdve töltődött volna be a „nemzeti valóság” – legalábbis annak plebejus nemzeti ideológiájú megélése.

Az általam eredetileg az *Iliá* Mihályt köszöntő szegedi kötetben olvasott „narodnyik”-tanulmányában Lengyel András nagyszerű tanárához méltó árnyaltsággal elemzi a költő belső antinómiákkal terhelt, de felkavaró szellemiségű és csillogó tehetségű írásait. Köztük a [*Tisztelt Szerkesztőség!...*] címmel ellátott kéziratos töredékét, amely – szerinte – akár „a népi mozgalom legjelentősebb elvi alapvetésének” „egyike” lehetett volna (130. p.). Azt – érdekes módon – az 1933-as *A nemzeti szocializmus*-kézirat többszöri nekifutású (első ízben ugyancsak ezeken a hasábocon, a *Forrás* 1995. 7. számában publikált) elemzése kapcsán sem említi Lengyel, hogy ez az 1928–1930-as gondolati-politikai szál tovább él-e 1933-ban (szerintem igen), s ha igen, miként. Meggyőzően indokolja viszont, hogy e népies eszmeiségből az antikapitalista radikalizmus alapindulata – egyéb, politikai és személyes motívumokkal együtt – 1930 őszétől miért a proletár antikapitalizmus mozgalmába, azaz a kommunisták közé vitte tovább a költőt. Mint ahogy abban is igaza van: szervesen és tartósan nem sikerült összekapcsolnia József Attilának a bölcséleti nemzetfogalom tiszta teóriáját és a valóságos nemzet empirikus dilemmáit, a plebejus-paraszti, illetve nemzeti radikális törekvéseket: „valami lényeges valóságvonatkoztatás itt is artikulálatlan, teoretikusan leképezetlen maradt” (131. p.).

Talán ez is magyarázza a Szántó Judit által elsüllyesztett *A nemzeti szocializmus* kezdetű 1933-as kéziratot, amelyről az elmúlt évtizedben rendkívül izgalmas értelmezői vita bontakozott ki a József Attila-szakértők, mindenekelőtt Lengyel András és Tverdota György között (ennek bibliográfiai adataival azonban nem akarám terhelni e hasábokat). Közel 10 éve, az akkori ismeretanyag birtokában, magam is megkíséreltem állást foglalni ezekben a kényes, de megkerülhetetlen kérdésekben (*Tasi József két könyve József Attiláról*. =Irodalomtörténet 1997. 1–2. sz. 298–305. p.). Azóta Lengyel András szinte krimiszzerű dramaturgiával és tudósi alapossággal tárta föl a Rátz Kálmán-epizódot (fölvázolva a furcsa kalandor érdekes portréját is). Legújabbban, ebben a kötetében is, azt feltételezi, hogy – sajtóbeli közvetítések, ismertetések révén – a német náci párt korabeli, Hitlerrel később szembe került baloldali figurájának, Otto Strassernek a felfogása és munkásmozgalmi szerepértelmezése szintén hatott József Attila írásában. A föltételezés, ismerve József Attila hihetetlenül érzékeny és „önző” recepciók készségét, nem eleve abszurd, mint ahogy még azt sem tartom lehetetlennek: Rátz Kálmánék valóban föl akarták használni József Attilát egy, a Gömbös Gyula vezette *Nemzeti Egység*

Pártján belüli *Nemzeti Munkásosztag* ideológusaként. A szövegek közti frazeológiai és szemléleti analógiák ezt nem zárják ki, bár az kevésbé hihető, hogy a költő ne lett volna kezdetétől fogva is tisztában Gömbös „antikapitalizmus”-ának és „radikális reformerség”-ének az álságosságával, sőt totalitarizmusának természetével. Mégis megengedem: a személyes sérelmek és 1933 földrengéses eszmei-politikai zűrzavara pár hétre őt is megzavarhatták. Ennyiben még inkább érthető másfél-két évvel későbbi szigorú – önkritikus kompenzációt is tartalmazó? – véleménye a Gömbössel kacérkodó írói frontról két, 1935. májusi írásában (*Reformtoborzó; „Új Szellemi Front”*).

De akárhogy is: József Attila *nem azonosul kéziratában a náciizmussal*. Már korábban, pl. 1933 májusában is élesen elítéli a német fasizmust és a hitleri hatalomátvételt (*Az egységfront körül*), mindazonáltal úgy látja: a Németországban történtek stratégiai újragondolásra, mindenekelőtt a nemzeti keretek közötti újjászervezésre készítetik a munkásmozgalmat, az antikapitalizmus szocialista osztagait. Ebben akár „igaza” is volt, lehetett. A „nemzeti egységre ébredés” formulája viszont – foglalt szlogen lévén – már legalábbis félreérthető, sőt veszélyes az akkori politikai kontextusban, bár a szövegből egyértelmű: *valódi nemzeti egység* József Attila szerint csakis a munkásosztály, a dolgozók adta tartalom révén jöhet létre. Mint ahogy a nemzetköziség távlatáról sem mondott le, csupán közvetlen realitásáról.

Ha már forrásokat keresünk azonban, akkor a legkézenfekvőbbet, Marx és Engels *Kommunista Kiáltványát* is érdemes lett volna elővenni, hiszen ebből is jócskán merített a költő. Annál is inkább, mivel ama 1848-as, írói érzékenységgel, metaforikus szenvedéllyel megfogalmazott politikai esszé maga is erős filozófiai háttérrel rendelkezik; intertextusa Marx – József Attila által is megismert – *Geldwesen és Gemeinwesen, Gemeinschaft és Gesellschaft* fogalmainak a szöveve. Hasznos lenne ide idézni az 1848-as kiáltvány megfelelő passzusait, de ettől terjedelmi okokból eltekintek. Viszont röviden bemutatom, hogy Tőkei Ferenc miként értelmezte *a nemzet és osztályharc marxi felfogását*: „Az államhatalmat megragadva a proletariátus »megsemmisíti« a »nemzetiséget«, a nemzetet, de csakis a tőkés értelmében. A »Kommunista Kiáltvány« arra a vádra felelve, hogy a kommunisták »el akarják törölni a hazát, a nemzetiséget«, lényegében véve azt mondja, hogy ellenkezőleg, az igazi nemzeti közösséget csak a kommunisták fogják megvalósítani. A burzsoázia osztályuralmának megdöntésével ugyanis a nemzet tőkés formája tűnik el, s vele a nemzeti közösségeknek a kizsákmányoláson nyugvó belső ellentétei és külső ellenségessége. Így a nemzet a proletárforradalom útján válik az egyének számára igazi Gemeinwesen-né, amely – akárcsak a történelmi közösségek egész sor készen talált formája – ettől kezdve nem elválasztja őket embertársaiktól, hanem összefűzi velük. Olvassuk figyelmesen: »A munkásoknak nincs hazájuk. Nem lehet tőlük elvenni azt, amijük nincs. Minthogy a proletariátusnak mindenekelőtt a politikai hatalmat kell meghódítania, nemzeti osztállyá kell emelkednie, önmagát nemzeté kell szerveznie, ezért maga is még nemzeti, bár semmi esetre sem burzsoá értelemben.« [...] Érdemes leszögezni, hogy az »eleinte nemzeti« és »még nemzeti« kifejezéseknek a szöveg (valamint Marx és Engels gondolatainak logikája) alapján csak egy értelmezési lehetősége van: a kommunista társadalomszervezés »eleinte« közvetlenül, elsősorban, elemi formájában stb. nemzeti, a tennivalók természetes sorrendjében először inkább »még« csak nemzeti, noha tartalmában kezdetétől fogva nemzetközi.» (Tőkei Ferenc: *Egyén és közösség*. In: Tőkei Ferenc: *A szocializmus dialektikájához*. Bp., Kossuth Kiadó, 1974. 126–128. p.) Függetlenül attól, hogy miként vélekedünk ma, egy új évszázad elején, erről a marxi vagy akár a Tőkei Ferenc képviselte *kommunizmus*-felfogásról, aligha tagadható: egy roppant kielezett történelmi pillanatban, 1933-ban, József Attila mintha ezeket a gondolatokat is érvként mozgósította volna több sebből vérző szövegében hibás – Lengyel András szerint is gondolati-politikai kisiklásnak tekinthető – argumentációjának igazolásához.

Mindazonáltal egy rövid, s pláne kéziratban maradt publicisztikai írás aligha alkalmas arra, hogy túl mély, már-már teoretikus jelentést tulajdonítsunk egyes megfogalmazásainak, ha bagatellizálni nem is szabad a költő pályáján. Abban igaza van Lengyelnek, hogy „József Attila filozófiai iskolázottsága, marxista fölkészültsége [...] még itt, e morális és szellemi salto-mortaléban is »átjön«, s hogy „a másik oldalra való *átállás* megracionalizálása: az önáltatás többé-kevésbé tudatos terméke”, amelyet akár „mozgalmi sérelmek személyes kompenzálása”, avagy esetleg valamiféle „tudatos »pragmatikus« megalkuvás” motivált. De odáig már nem tudom követni érvelését, amikor a nem is egyértelműen bizonyított Gömbös-kapcsolat erőterébe illesztve a kéziratot – Horváth Ivánnal egybeként joggal vitatkozva – így minősíti a szöveget: „*A maga nemében* alighanem a legjobb, legtömörebb, logikailag legerősebb vonalvezetésű cikk ez, amit e körben a harmincas években írtak. Ha van ennek az alapvetően problematikus, de nagy hatású vonulatnak reprezentatív szövege, alighanem ez az.” (177. p.) Mintha itt is valamiféle, minden József Attila-szöveget originalitásában és rendszerigényű kvalitásában feltranszformáló „lelki mechanizmus”, valamiféle formátum-kanonizálás működné

Lengyelnél, amit az értekezői termést a másodlagosság kategóriájából kiemelő szándék sem tesz indokolttá.

Utaltam már rá: szerintem van némi teoretikus áthajlás az *Ihlet és nemzet* nemzetértelmezése s e publicisztika között, ami a „művészetbölcseleti alapú” nemzetfelfogás sebezhetőségére is rávilágít a társadalmi praxisban. Magam úgy látom: történelmileg adekvát és korszerű nemzetfelfogássá csak 1934 után, az *Új Szellemi Fronttal* kibontakozó vitában, a *Szép Szó* körében, a – Veres Péterék melletti egyértelmű szolidaritást is vállaló – nagy, antifasiszta szellemű patrióta versekben, valamint 1937-es írásaiban (elsősorban a *Van-e szociológiai indokoltsága az új népies iránylynak* címűben) érik József Attila nemzetetértelmezése. Sokkoló európai politikai tapasztalatok és a személyes sors megrendítő alakulásának kettős szorításában.

Ha esetenként számos egyéni, akár sérelmi oka lehet is József Attila politikai-közéleti oldásainak-kötéseinek (amelyek minden elemére aligha térhetek most ki), a „narodnyik” periódus is arra vall: a következetes *antikapitalista baloldali radikalizmus* folyamatosságot képez a költő minden, mégoly csoport- és formaváltó szocialista elkötelezettségében. S ami még feltűnőbb, ami a zseniális tehetség együtthatója: érett alkotói periódusában – roppant érzékenységgel – József Attila szinte *valamennyi 20. századi világnézeti-politikai kihívást* képes volt fölgyorsulva (részben akár „előre” is) átélni, baloldaliként kihordani és önpusztító módon, kritikailag meghaladni, miközben az általa 1937-ben is vallott „tudományos szocializmus” világnézeti keretei között maradt. Méghozzá úgy, hogy – természetesen mindenféle teleologikus „fejlődés” nélkül is – a 30-as évek közepén eljusson a liberalizmus értékeit újraintegráló (de a radikális rendszerkritikai attitűdből nem engedő) érett, humanizált, *demokratikus szocializmus*-képhez. Aligha indokolt tehát természetlen vagy pusztán bűnbeeső kitérőnek tekintetni az 1928–1930 körüli (s elemeiben talán később is tetten érhető) „nemzeties”, „narodnyik” közéleti és szociokulturális kötődést. Ugyanakkor szakmailag is abszurdum kritikátlanul földicsérni és aktualizálni ezt az élménykört, miként némely régi-új keletű antiliberalis, nacionálpopulista, szélsőséges platform a maga őskerese és historizáló igyekezetében megkísérli ezt megtenni napjainkban József Attilával.

Lengyel András három további tanulmánya foglalkozik József Attila marxista tájékozódásának egyes gondolat-történeti dokumentumaival: *A szocializmus bölcselete* című írással; a freudomarxista szemináriumokat vezető Székely Béla és József Attila kapcsolatáról is tanuskodó, *Marx szimbolizmusa* című, nemrég előkerült vázlattal; valamint a Horváth János hatását is tükröző, a költő befogadásszociológiai fogékonyságát fölmutató szövegekkel. Mindhárom briliáns elemzés hosszabb interpretációt és reflexiót igényelne, már csak azért is, mert az egzisztencializmus és a freudizmus mellett a marxizmus is Lengyel gondolkodástörténeti filológiájának izgalmas terepe, rengeteg új felismeréssel, szem- és távlatnyitogató fölvetéssel.

Ami a „befogadásszociológiai” témakört illeti, számos József Attila-i szöveg hely foglalkozik a befogadás műteremtő aktusával. Mindezt ugyanakkor azzal egészíteném ki, hogy amit az olvasók, illetve a nem olvasók felől fejt ki József Attila, az a befogadás, illetve az életanyag oldaláról mintegy felel a költőnek „az igazi szocialista irodalom” hiányára, valamint a proletariátus érett közösségének ontológiájára vonatkozó – több helyütt megpendített keserű, de – „téves” koncepciójára (másutt részletesebben foglalkoztam ezzel). Ennek a tételének szintén erős az öndefiníciós, identitáskereső, ars poetica-jellege.

Lengyel *A szocializmus mint emberi öntudat (József Attila kísérlete a szocializmus filozófiai újraalkotására)* című, először itt publikált tanulmánya a lényegben meggyőző olvasóját: bölcseletileg is magasan kvalifikálja a költő 1934 novemberében megjelent „botrányt okozó” tanulmányát. Okkal teszi ezt Lengyel, bár nem elsőként, s e tekintetben mintha cserbenhagyná a szerzőt a másutt tiszteletreméltóan sokoldalú szakirodalmi áttekintés igénye; sokan – s részben hozzá hasonlóan – írtak már korábban is róla. Például évtizedekkel ezelőtt a 80 éves Gyertyán Ervin is, akinek szemléltető József Attila-esszéiről, tiszteletreméltó munkásságáról mintha megfeledezett volna a szakma. Nem akarom álszeméremből elhallgatni, hogy magam is foglalkoztam *A szocializmus bölcseletével* és a környező írásokkal: hadd utaljak csak 1982-es *Fejtő Ferenc*-, 1992-es *Mónus Illés*-monográfiámra, *Torlóddó múlt. József Attila és kortársai* című tanulmánykötetemre, *A kultúra – mint a szociáldemokrácia posztulátuma* című írásomra (in: Feitl István–Földes György–Hubai László [szerk.]: *Útkeresések. A magyar szociáldemokrácia tegnap és ma*. Bp., Napvilág Kiadó, 2004.), valamint a *Rátekint-e József Attilára pártfogón e század?* című tanulmányomra (=Eszmélet 65. sz. 2005. nyár); ez utóbbiban már Lengyel András könyvére, illetve e tanulmányára is reflektálok.

A szociáldemokráciához közeledve, Mónus Illés ideológusi törekvéseitől is némi – kölcsönös – ösztönzést nyerve sem lett szociáldemokrata katedra-ideológus József Attila, hanem megőrizte

rendszerkritikai radikalizmusát. Ekkori érett szocializmusképe meghaladja mind az ökonomista evolucionizmus, mind a hatalomátvételi forradalmiság „szocializmusát”, és a tudat, a kultúra folytonosságának a munkásosztály által elsajátítandó és megszokássá, mindennapivá érlelendő humanista küldetését vallja. Ebben egyetértek. Van ugyanakkor, amit másként látok, illetve amit hiányolok Lengyel András fajsúlyos tanulmányából. A Szép Szó-programtörédék (az internetes szövegkiadás kiadás 110. sz. tétele) beemelése az érvelésbe indokolt, sőt fontos, bár túlzás a 232. lapon a „marxi projektől való eltávolodás”-ról, „a marxi koncepció valamiféle felülírása”-ról beszélni (pláne, hogy Marxnál nem is volt igazán efféle részletes projekt). S nem szabadott volna éppen itt említetlenül hagyni (másutt szól róla Lengyel) a programtörédék nyomán írt, s mégiscsak publikált 1936-os Szerkesztői üzenetet. Ez a méltán híressé lett jegyzetsor – a törédékek szemben – végül mégsem mondja ki nyíltan a munkásosztály fölbomlását, tehát gyakorlatilag a munkásmozgalom vereségét, viszont a szellemi humanizmus, a „szép szó” jegyében való cselekvő összefogást egyértelműbben a fasizmus zsarnoksága ellen fordította (sejtetve természetesen a sztálini zsarnokság elutasítását is). Magam a kultúra tág értelmezését is idekapcsoltam volna, hiszen ez részben szinonimája az öntudatfogalomnak, s az ún. humanizáló marxizmus irányzatával való szervezesebb összekapcsolás révén – másokkal együtt – a freudomarxizmusnál tágabb dimenzióba próbáltam illeszteni a költő bölcséleti eszmélkedését.

Ami a témakör elevenségét illeti: a Lukács György *Történelem és osztálytudat*ával, a korszerű baloldali elidegenedés-teóriákkal való analógiáról legutóbb Sziklai László írt érdekes dolgozatot (*A reprezentatív költő. József Attila és az elidegenedés.* =Eszmélet 66. sz., 2005. nyár); a később náci kollaboránssá lett, de a költő által ismert – és Hort Dezső könyvén keresztül ismertett – sajátosan marxizáló Hendrik de Manról, illetve a költő hozzá fűződő teoretikus viszonyáról pedig Kiss Endre jelentetett meg érdekes tanulmányt (*A szocializmus vélt vagy valóságos tudatalattija. Hendrik de Man és József Attila.* =Magyar Filozófiai Szemle 2003. 3. sz.). Egyetértek Lengyel Andrással abban, ahogy nyomatékosan kiemeli a költő bolsevizmus-kritikáját is, s hogy kontinuuosan megőrzött marxizmusát, antikapitalizmusát nem tartja összeegyeztethetetlennek ezzel az éles elhatárolódással. Ugyanakkor a bolsevizmusként a költő által is joggal bírált ideológiát és gyakorlatot magam történetileg nem tudnám teljesen azonosítani Leninnel, különösen nem Lenin 1920 körüli írásaival, jelesen a *kulturális forradalomra*, a munkásosztály tudatára, műveltségére és a szocializmus esélyeire vonatkozó koncepciójával. Ellenkezőleg: ezek a proletkultellenes és tudat-, illetve kultúratávlátú politikai írások nagyon is megsejtik azt a problematikát, amelyet Lukács, Gramsci, József Attila és mások később már történetfilozófiailag is kibontanak. Tőkei Ferenc ezzel foglalkozó – a fentiekben idézett kötetében is olvasható – interpretációi a rendszerváltozás után sem veszítették el tudományos relevanciájukat (új kiadásuk: Tőkei Ferenc: *Társadalmi formák és közösségek.* Bp., Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány, 2005).

Igen gazdag a gondolkodó, a prózaíró József Attilával foglalkozó újabb szakirodalom – Lengyel András tanulmányai mellett is. Az értekező József Attilával foglalkozó friss munkákból feltétlenül említést érdemel még két kötet is: Fehér M. István *József Attila esztétikai írásai és Gadamer hermeneutikája* (Pozsony, Kalligram, 2003), valamint a Tverdota György és Veres András szerkesztette *Testet öltött érv* című tanulmánykötet (Bp., Balassi, 2003). De visszatérve Lengyel András könyvére: ezek fényében különösen nem érzem tisztelnem, hogy állást foglaljak mindazokban a tárgyi és módszertani vitakérdésekben, amelyek többnyire közte és Tverdota György (valamint Veres András) között megfogalmazódnak, már az előszóban is (10–12. p.). Mindazonáltal: egyetértek azzal, hogy nem lehet „másodlagos jelentőségű”-nek minősíteni az értekező József Attilát (53. p.), magam az alul- és a túlértékelés, illetve a szisztematikus igényű, nagy, objektív bölcsélet tételezése (illetve rekonstrukciós kényszere) helyett inkább valamiféle *szubjektív*, „*funkcionális*” *esszé-filozofálásnak* tartom a költő prózáját. A költői öndefiníció, az identitáskeresés, a gyakorlati ars poetica teoretizálása az a fő ihlető funkció szerintem, ami József Attila filozófiai orientációját, pl. a nemzetértelmezést, a proletariátus és az osztályharc kérdését, a szocializmust is költészetbölcséleti aurában látta.

Olyan töredékes, diszkurzív filozófia ez, amely mintha a művészetbölcsületben oldaná föl a metafizikát, az ontológiát és a politikaelméletet. Lengyel András Schelling Dante-tanulmányát idézi: az *Isteni színjáték* »mint sajátos világ saját elméletét követel« (110. l.). Nos, magam éppen e felől látom leginkább revelálóan és értelmezhetőnek József Attila prózáját. Ettől szerintem nem kisebb értékű gondolkodói alkotásnak termése, hanem nagyon is szuverén és eredeti, s éppen ekként maradandó és nyitott a 21. századra is.

Évtizedek óta szakmai izgalommal és tisztelettel olvasom, reflektálok Lengyel András tanulmányait – nem egyszer, megtisztelő módon, már kéziratos formában. Mindjárt az egyik legelső publikációját, *A fiatal Révai [József] „etikus” nézeteiről* (=Irodalomtörténet 1973. 281–311. p.), majd valamennyi publikációját, kötetét, amelyek közül többről módom volt írni is (pl. *Mi fán terem a mentalitástörténet? Lengyel András: Utak és csapdák.* =Népszabadság 1994. július 18.). Most is még számos további egyetértő és vitatkozó megjegyzést, margójegyzetet sorolhatnék kitűnő, gondolatébresztő könyvének tanulmányaival kapcsolatban. Annál is inkább indokolt lenne ez, mivel a tudós szerző azon néhány írástudó közé tartozik, akik a legtöbbet tették a 2005-ös József Attila-centenárium szakmai sikeréért, egy új, hitelesebb, preconcepciók nélküli tudományos József Attila-kép rekonstrukciójáért és népszerűsítéséért. Sokfelé vitázva, de példaszerűen korrekt eszmecserékben. Gyakran például Tverdota Györggyel, akivel viszont más témákban – a lírai életmű ún. referencialitása, az életrajzi és eszmétörténeti megközelítés illetékessége védelmében – éppen hogy „szövetségben” van, elegendő a *Forrás* 2003. 12-es számában közölt tanulmányára utalnom.

Meglehetősen ritka napjainkban ez a felelős és igényes *tudományos éthosz*; elválaszthatatlan attól a „meglettség”-től, ami Lengyel András kutatói munkásságát és érzékenységét minősíti. Miközben ő maga is állandó tanulási és önértelmezési folyamatnak fogja föl a József Attila-szövegekkel folytatott dialógust, olvasója is roppant sokat tanul tőle – nemcsak tárgyilag és módszertanilag, hanem tudományetikailag is. A legújabb József Attila-kutatásokról a centenárium küszöbén készített historiográfiai áttekintése (*Megújulás vagy deformáció és bomlás. A József Attila-irodalom áttekintése.* =Holmi 2005. 4. sz. 474–493. p.) a maga lefegyverző szerénységével és a mások iránti tárgyilagos figyelmével különösen szép példája ennek az éthosznak. Miközben – riasztó kontrasztként – őt és tudósi életművét még egy József Attila-díjjal sem tisztelte meg az „irodalmi élet” vagy a „szakma”.

(*Szeged, Tiszatáj-könyvek, 2005*)

Orcsik Roland

A szóban halmozódó vég

(Koncz István: Összegyűjtött versei)

Stéphane Mallarmé, a szimbolista, hermetikusan költészet fontos alakja egy helyütt kifakad, nem érti, hogy egy költő „miért nem elégszik meg az avatottak véleményével” (*Művészi eretnokségek – művészet mindenkinek*). Számára a költészet arisztokratikus tevékenység, melyet távol kell tartani a tömegektől. A költészetnek ezt az intellektualizált változatát, a közérthetőség-elvárásától felszabadult megszólalásmódot Mallarmé után a XX. században többen is magukénak vallották (pl. Paul Valéry, T. S. Eliot, Branko Miljković, a neoavantgárd, konceptualista szerzők). A lassan már tíz éve elhunyt vajdasági magyar lírikus, Koncz István (1937–1997) hasonlóan keveset törődött az idézettség indexével. Inkább a szakma, semmint a széles olvasóréteg ismerte. Magyarországon azonban, a szakmán belül is, egy szűk réteg tud a munkáiról.

Koncz életében mindössze két, illetve három verseskötetet adott ki (az egyik kétnyelvű, válogatott verseit magyarul és szerbül bemutató kötet). Az első 1969-ben jelent meg (*Átértékelés*, Végel László szerkesztésében), a második 1989-ben (*Ellen-máglya*, Danyi Magdolna szerkesztésében), mindkettő az újvidéki Forum kiadónál. 1997-ben, halálának évében a veszprémi *Ex Symposion* különszámot szentelt neki, tavaly pedig a zentai zEtna Kiadónak köszönhetően megjelent a költő összegyűjtött verseit tartalmazó könyv (*Koncz István összegyűjtött versei*, szerk.: Toldi Éva, zEtna, Zenta, 2005). Látjuk tehát, hogy Koncz első könyvét négy évvel Domonkos István *Rátka* és Tolnai Ottó *Homorú versek* c. első kötetei után adta ki. Ám mindkettőjüknél jóval korábban kezdett radikális elgondolású költeményeket publikálni. Azt is mondhatnánk, hogy a magyar lírában talán nála jelentkezik először az a „nyelvi fordulat”, amit később Tandorihoz és Petrihez, illetve a Vajdaságban Tolnaihoz és Domonkoshoz köt az irodalomtörténet. Mielőtt még azonban túlzónak és túlmisztifikálónak tűnne ez az állítás, figyeljük meg az *Átértékelés* c. vers kezdő sorait: „*Átértékelem a kort, – / a jelek / stratégiája elszakadt képmásom / maszkját törzítja a boldogtalan vers ideg-alvilág körein.*” (7.). Ez az „átértékelés” méltóképpen magasra a versírás módjára is vonatkozik. Nem véletlen hát, hogy Tolnai több helyütt is többrétegű aposztrófálta Konczot. Mégis, miért tudunk olyan keveset róla?

Koncz kívül maradt az irodalmi harcokon. Nem íróként, hanem ügyvédként élte le életét. Így elkerülte azt a csapdát, hogy a költészetet szerepként élje meg. Számára úgy tűnik, ez sokkal inkább magánügy volt. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a költészet jelentéktelen volt személyes világában. Sőt, valószínűleg életének egyik fő alkotóelemeként működött, csupán a vele járó szereptől idegenkedhetett. Nem loholt a népszerűség után, ebben az értelemben megtestesítette a mallarméi ideált. Tolnai visszahúzóadásának okát abban látja, hogy „a költészetet és az irodalmat intellektuális szinten megvetette.” (*Költő, dicsőzsíróból. Egy rádióinterjú regénye*). Végel László tovább árnyalja ezt a kérdést: „Már első verseiben jelen van a világgal való szembenézésnek, a később meghirdetett „átértékelésnek” az igénye, s versnyelve is radikális forradalmasításon ment át. Költészetének meg nem értése tehát abban rejlik, hogy ő más jellegű problémákkal küzdve kívül maradt az adott időszak kritikai fókuszán.” (*A vers leleplezése*). Vagyis Koncz egyedül kezdte meg azt az utat, amit később a symposionisták közös erővel, s így nagyobb hangerővel és figyelemfelkeltéssel jártak végig. Azonban Koncz nélkül a vajdasági irodalomnak ez a radikális, symposionista szárnya talán nem szerveződhet meg. „Társtalan előfutár” – mondja róla Fekete J. József, az eddigi egyetlen kritikában, amely Koncz összegyűjtött verseiről Magyarországon megjelent. Végel említett írásában úgy véli: „Költészete hidat alkot a HÍD-nemzedék progresszív szárnyának és a Symposion-nemzedéknek a költészete között.” Koncz mindvégig publikált az újvidéki *Új Symposion*ban, rokonszenvezett az alkotókkal (amit a Szivereinek, illetve a Domonkosnak ajánlott költeményei is bizonyítanak), a folyóirat prog-

resszivitásával, ám sohasem vált symposionistává. Úgy tűnik, ez a magatartás nemcsak költői énjére, hanem mindennapi életmódjára is jellemző volt, legalábbis ez derül ki abból, amit Tolnai mond róla a már idézett interjú-regényében: „éppen azt szerettem nála, hogy noha teljesen benne élt a városka hétköznapjaiban, abszolút érintetlen maradt általa.”

A Koncz-vers mássága Bányai szerint többek között abban áll, hogy: „Mondatai bonyolultak, sőt az olyan mondatoktól sem retten vissza, és sok helyütt épp tudatosan alkalmazza őket, amelyeknek a közvetlen jelentése homályban marad, nem világosodik meg” (*A „megszakított gondolat” költészete*). Ugyanakkor sok olyan verse van, ahol épp ellenkezőleg, világos, lineáris ívű mondatokat találunk, amiből kiténik, hogy Koncz grammatikai lázadása nem fakult sematizmussá. Gondolati líra ez, ám ahogy Bányai Konczot idézve finoman észrevételezi, a „megszakított gondolat” (*Automatikusan az őszről*) költészete vonul soraiban. Ez a gondolat-koncolás lényegi Koncz-vonás. Vagyis nem a narrativitás és ennek tagadása közötti feszültség határozza meg ezt a lírát, hanem a gondolat folyamatos akadozása, átlényegülése, eltűnése, újra felbukkanása. Szemben pl. a posztmodern poétikákkal, itt nem a versírói szubjektum nyelvi konstrukcióira figyelünk fel. Koncz szavával a „vers leleplezése” a gondolat, a gondolkodás önreflexiójának hol sikeres, hol kudarcos eredményének függvényében íródik meg. A versek gondolkodói énje fragmentált, ugyanakkor a motívumok rendszeres ismétlődése által (táj, máglya, áldozat, vers, határ, halál stb.) kikerülnek a mindenféle értelmet tagadó zűrzavart, így a jelentés, a gondolat egysége sugallt, semmi esetre sem megtalált és kinyilvánított: „nem hiszel a szavaknak / ezért kerülöd, – / előttük lesütöd szemedet – az értelmüket. És a rossz mester / cifra blöffje mögé / sem bújsz, aki letagadja a jelentését / a szónak” (Egérút). Talán pontosabb lenne az a megfogalmazás, hogy itt a jelentés egysége helyett sokkal inkább a fragmentált struktúra kohéziója érvényesül. A töredezett gondolatmenetre és a nem lineáris versbeszédre gyakran az (ön)felszólító mondatok is rávilágítanak. A József Attila-i felszólítás, a „Légy fegyelmezett!” Koncz esetében a verses gondolkodás (ön)fegyelmezéseként értelmezhető. Az *Ellen-máglya* c. Koncz-kötet egyik ritka magyarországi recenziója, a *fehér holló* Füzi László azt írja erről, hogy: „Ezeket a verseket az újbóli nekilendülés, ebből következően pedig a motívumok folytonos újraértelmezése, a jelentésrétegeinek gazdagítása teszi egyetlen drámai monológ töredékeivé.” (*Kortárs* 1988/10.). Szerinte ez a drámai monológ egyértelműen a világpusztulás diagnózisát adja. Ezzel függ össze az egyik leghíresebb „koncz-i” mondat: „Háború lesz.” (*A Tisza partjánál*). Azért raktam idézőjelbe a mondat tulajdonosát, mert Kosztolányi ugyanezzel a mondattal fejezi be az 1909-es belgrádi útirajzát (*Belgrádi képek*). Vagyis a koncz-i mondat felfogható idézetként. A két mondat között két világháború zajlott le. Csak míg Kosztolányi esetében az I. világháború balkáni előérzete sejlik fel, addig Koncznál a kilencvenes évekbeli balkáni mélysárlás, és ezen túl a háború általános élménye fogalmazódik meg. Ennek nyomán a háború héraldeikuszi dimenziókat ölt, az emberi világ, a megtört metafizikus tájkép örök állapota lesz, miszerint mindig egy háborúval, egy pusztulással állunk szemben.

Ákárcsak a symposionista költőknél, Koncz sem volt érintetlen a kortársi délszláv irodalmi mozgásoktól. Azonban míg Tolnainak és Domonkosnak elsősorban Miloš Crnjanski, Miroslav Krleža, Radomir Konstantinović, Antun Šoljan, Ivan Slamnig, Tomaž Šalamun stb. szolgált inspiratív forrással, addig Koncznál egy idősebb generáció tagjai, elsősorban a neoszimbolista szerb Branko Miljković és a szimbolista, illetve avantgárd horvát Tin Ujević tekinthetők szellemi gerjesztőerőnek. Verseket is szentelt az említetteknek. Poétikailag talán leginkább Miljković hermetikus verselképzeletére izgatta (azzal, hogy tovább is lépett a szerb költő nyelvbe, illetve a költői szóba mint fenomenbe vetett hitén). Miljković a francia mallarméi, illetve a Valéry-féle vonal továbbgondolója a szerb költészetben. *A költészet érthetlensége* [Nerazumljivost poezije] c. esszéjében arról ír, hogy a modern már nem hisz a lineáris világleírásban, így a költészet a diszkontinuitás formái felé fordult. Koncz verseinek hermetizmusa, megszakíttósága hasonló elképzelésből eredhet. Ezek a művek néha valóban nehezen megközelíthetők, nem adják olcsón és könnyen magukat. Ám a mostani válogatás azt bizonyítja, hogy ez tudatos ars poeticán alapul, hiszen a korai, kötetbe fel nem vett költeményekben megtalálhatóak mindazok a versdíszek, formai jegyek, narratív, lineáris megoldások, amelyeket Koncz később a versben versről gondolkodva elhagyott, illetve átértékelte, átstrukturált.

Fontos kiemelni, hogy Koncz hermetizmusa mégsem egyenértékű a mallarméi l'art pour l'arttal, ettől a kritika által is gyakran emlegetett etikus magatartása menti meg. Ez az erkölcsi vonás legnyíltabban talán Tolnai Ottó kedvenc Koncz-versében, a *Fohászfele* kezelt, *hogy soha ne kelljen önöm* címűben fejeződik ki. Vagyis a szimbolista elődhöz képest Koncz néhány művében tetten érhető egyfajta társadalmi elkötelezettség is, illetve Bosnyák István szavával: szóakciós jelleg. Ezért is vallotta magát Koncz *homo moralis*nak. Ugyanakkor ezt a társadalmi elkötelezettséget nem kell valamiféle politikai vagy pártprogramnak tekintenünk. Inkább olyan tényezőnek, amely a leírt

szó erkölcsi dimenziójára próbál rávilágítani. Ráadásul az említett költemény csak látszólag vet fel erkölcsi kérdést, nagyobb teret kap a félelem megidézése, erre utal a visszatérő kezdő sor is: „Félek!”. És ez semmi esetre sem hozható összefüggésbe a Koncz által is megírt kötelező Tito-verssel, amit egyébként nem vett fel a kötetébe, és a mostaniban sincs benne. (Egyébként a hermetikusnak tekintett Branko Miljković is írt többemagával Tito-, illetve Jugoszlávia-verset.) Természetesen a symposionisták által *angazsátságnak* nevezett társadalmi elkötelezettség baloldali eszményektől terhes. Ám ez a baloldaliság – ha ideológiailag nem is problémátlan – nem mosható össze az akkori magyarországi diktatórikus baloldallal. Ahogyan a francia baloldali értelmiségi diákmozgalmak és azok szimpatizánsainak (Sartre, Gide, Derrida, Foucault, Kristeva stb.) eszményei is más jellegűek a Rákosi-, illetve a Kádár-féle demagógiához képest.

Említettem már, hogy Koncz életében két önálló kötetet adott ki. Ezek eljárásaikkal, szabad fel fogású, de a kötött formákkal is kísérletező formatudatukkal viszonylag egységes képet mutatnak. A motívumok gyakran ismétlődnek, s hasonlóan ellentmondásos szövegkörnyezetekben bukkannak fel. Emiatt nem értek egyet a mostani kötet szerkesztőjével és utószó írójával, Toldi Évával, aki azt bizonyítja, hogy: „Első kötetében Koncz Istvánnak még sok gondja akadt a tájjal.” A táj metafizikus kérdéssé, kételyé és alapmotívummá tétele mindkét kötet esetében megtalálható. Ez a motívum csak a korai költeményekben jelenik meg egyszerűbb képben. A mostani válogatásnak épp az a nagy érdeme, hogy egy költői világ alakulásán keresztül nyomon követhetjük a modern-posztmodern nyelv-, illetve versfelfogás formálódását is.

A fentiek alapján Koncz költészetét a „láthatatlan” egyetemes magyar irodalomtörténetben mindenféleképp a „nyelvi fordulat” előfutárai és megtestesítői közé sorolhatjuk. Megelőzte és inspirálta a symposionista líra kialakulását. Tandorival egy időben dolgozta ki szövegvizsgálatait. Munkássága eddig csak a vajdasági magyar irodalomtörténet-írásban van nagyjából feldolgozva. Magyarországon kevesen és keveset írtak róla. Úgy tűnik, az sem elég JEL-zés, hogy a Franciaországban élő Nagy József rendszerint idéz költeményeiből a ritkán megszólaló táncszínházában, ahol a festő Dobó Tihamér és Tolnai Ottó mellett Koncz szintén része a Nagy-féle Kanizsa-mitológiának. Nagy mulasztás volna a sülyesztőben hagyni. Néhány poétikai eljárása, ha nem is változtatná meg lényegileg, de mindenféleképp árnyalná a második világháború utáni költészetünkről kialakított képet. Akárhogy is, a Foucault-féle archeológiai könyvtárban mindenféleképp ott a helye. Egyelőre azonban könyvei – a mostani is – nehezen talált tárgynak tűnnek. Köteteit Magyarországon – a többi vajdasági magyar szerzőhöz hasonlóan – nem lehet beszerezni (csak néhány könyvtárban lapulnak a poros homályban). A mostani, eddig legteljesebb és a filológiai hiányosságok ellenére (vö. Utasi Csaba: *A sietség ára*, Híd 2006/5.) igényesen elkészített zEtna-kiadású könyve is fellelhetetlen, s nemcsak Magyarországon, a Vajdaság nagyobb városaiban is egzotikumnak számít. Így a kritikus mostani helyzete meglehetősen visszás, valami olyasmiről írt, aminek nem lehet utánanézni, utána-olvasni, kézbe venni. Toldi Éva a már idézett utószavában azt írja, hogy Koncz lírája: „ma is élő, hatni képes, erőteljes költészet, melynek újraolvasása új felismerésekhez vezetheti a ma induló alkotó nemzedéket is.” Attól tartok, amennyiben a kiadónak nem sikerül megoldania a terjesztési problémákat, Koncz szépszomorú hasonlatával, kérészlétű (*Kanizsai tájkép*) sorsot vet a kötetre, amittől úgy tűnik el az olvasói tájképből, „mint jelentéktelen részlet / a festő emlékezetéből” (*A Tisza partjánál*). Pedig ez a jelentéktelen részlet az utóbbi idők lényegi történéseire kérdez rá, úgy, ahogy azt csak versben lehet.

(zEtna, Zenta, 2005)

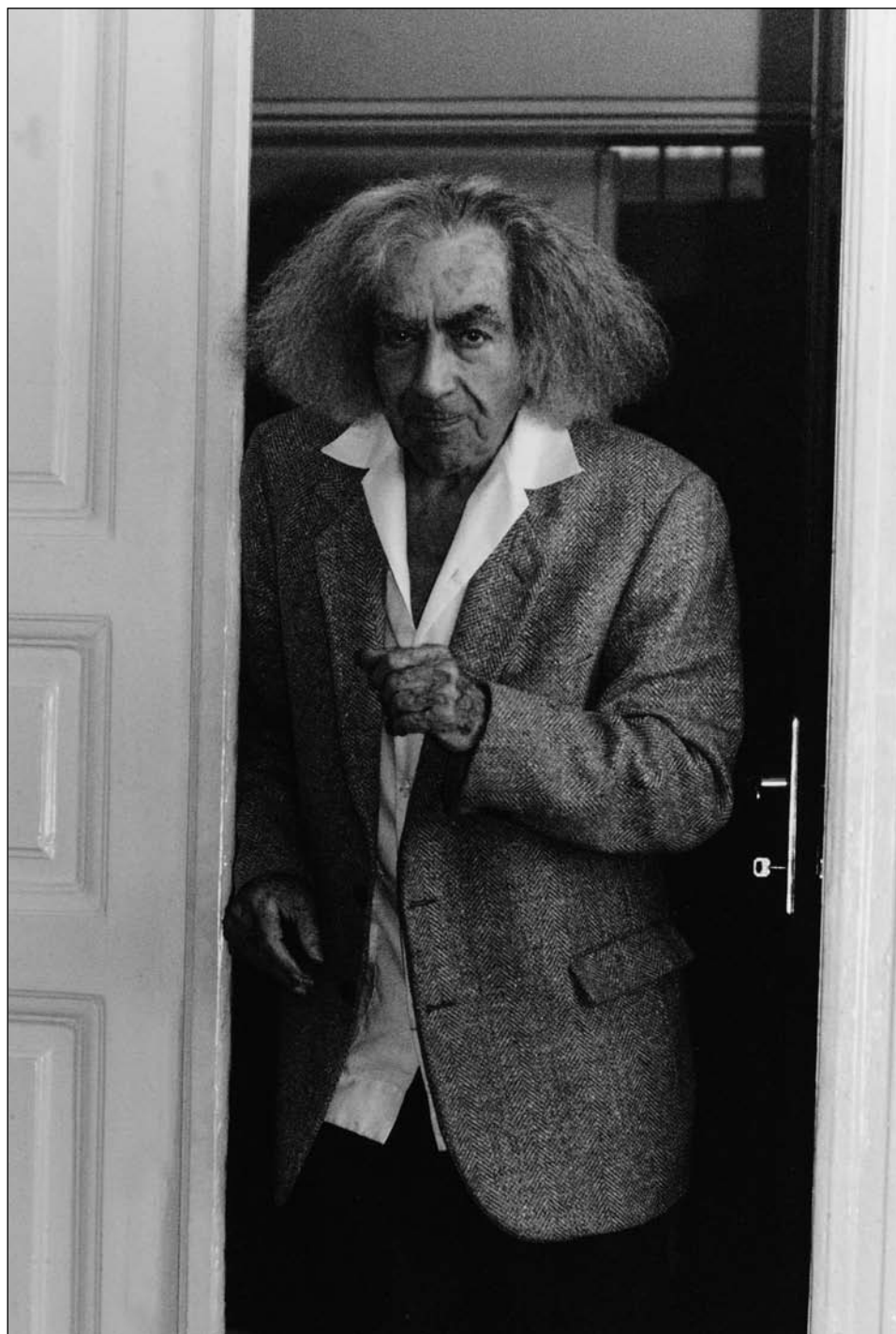
Füzi László

Búcsú Faludy Györgytől

Volt egy közös „játékunk” Faludy Györggyel: amikor elkészöntünk egymástól, azt mondtuk, találkozunk még. 1999-ben mondta ezt nekem először Gyuri bácsi, akkor a lakásán látogattuk meg. Amikor először hallottam tőle ezt, nem voltam biztos abban, hogy „jóslata” megvalósul, ám amikor újra találkoztunk, aztán ismét újra, már tudatosan mondtuk egymásnak ezt a rövidke mondatot. Mintha a közeledő halált akartuk volna eltávolítani a körünkből. Utoljára a Könyvhéten, júniusban búcsúztunk el így egymástól, itt Kecskeméten, akkor betegb volt minden korábbinál, de azok után, amit megélt, biztos voltam az újabb találkozásban. Megrendítő volt, hogy ezek után már csak a hamvait őrző urna előtt állhattam meg egy percre.

Mindaz, amit a halála óta eltelt napokban-hetekben leírtak róla, számomra azt bizonyítja, hogy mennyire nem értik Faludy Györgyöt. Versein a művészetet kérték számon, emlékezésein a hitelességet, miközben elfeledkeznek arról, hogy teljességgel személyessé formált versvilágot hozott létre, olyan versvilágot, amelyek a ma – sokszor már érzéketlen – olvasójának az érzelmeire is képesek hatni, s hogy az emlékezésnek-emlékezéseknek is létezik a szó szerinti hitelességnél mélyebb hitelessége. Nem mondom, mert nem mondhatom, hogy Faludy György célja a huszadik század átélése vagy túlélése volt, de abban, hogy szuverén módon élte meg a huszadik századot, pedig a poklaival is találkozott, biztosan szerepe volt a személyessé formált kulturális stratégiának, ahogy annak is, hogy az örök ember nagy kérdéseit állandóan a fejében tartotta. A minden vonatkozásában huszadik századi szellemi pozícióját alighanem Fried István jellemezte a legpontosabban. Költészete, mondta, „látszólag nem veszi tudomásul a modernizmusok kihívásait, valójában a maga szubverzivitásával hajtja végre költői fordulatát”, majd hozzátette: „Különösen hangsúlyossá válik az a fölismerés, hogy az elitárius és a populáris kultúra/költészet közötti határ eltörlésében Faludy verseinek, átköltéseinek, újragondoló lírájának milyen számottevő a szerepe. Nem kevésbé az a folyamat figyelemre méltó, amely a ‚korszerű’ chanson irodalmi emancipálását végezte el Szép Ernő és mások nyomában járva. ... Faludy kezdetben a nagyvárosi szemlélő, kóborló aspektusából vizsgálódott, majd megadatott számára az emigráns kétségbe ejtő szabadsága, hogy rátaláljon a nyelvi (ös)hazára, és végül a hazatérés lehetőségét adjon arra, hogy megerősítse a hajdani fölismerést: az életút érzékeny utazás ‚volt’, amelynek során alkalom nyílt a sterne-i ironizálásra, a pamfletre, a szonett-kísérletekre, egyszerűen az állandó költői/költészetbeli útonlétre.”

Meggyőződésem, hogy óriási szerepet vállalt magára és töltött be immáron végleges hazatérése után is: a történetiség gondolatát vitte be a történelmi távlatokat egyre inkább elveszítő világunkba. Akkor, amikor kortársai, barátai kritikai kiadásokban és monográfiák lapjain léteznek, képes volt egyszeriben élővé, természetessé és sokszor akár hétköznapivá is formálni őket. *„Ez a való kép. Sok ezer barátja / van és ő ír, versel, mulat, / játszik s nem sír. Az ország vidítója. / / De titkon jeges, tébolyult magányban / élt köztünk, pusztá szikla. Én vagyok csak / az egyetlen, ki ezt még tudja róla”* – írta nálunk megjelent versében Karinthy Frigyesről (aki-

Faludy György – fotó: Bahget Iskander

nek a sírja közelében temették el), s még hány és hány ember volt, akinek már csak ő ismerte emberi valóját. Ezért is gondolom, hogy irodalmi estjeinek, beszélgetéseinek – melyek nélkül, azt hiszem, élni sem tudott volna –, szintén megvolt a maga nagyon fontos szerepe. Sokan és sokszor hallgatták, éppen azért, mert az életünkben lassan eltűnő hangot képviselte.

A *Forrással* hazatérte óta szoros volt a kapcsolata. Az emlékek másfél-két évtized alatt is összegabalyodnak, de az biztos, hogy először Szegeden találkoztunk, 1988. szeptember 30-án, ahogy a Villon-kötetbe írt dedikáció alatt a dátum ezt őrzi, amikor az emlékezetes nagy szegedi egyetemi estje előtt a Móra-kollégiumban kerestük fel Szekér Endrével, aztán Pesten, a Kossuth Klubban, Herceg János jubileumi estje előtt, oda Benes Józseffel utaztunk fel, a két idős író egy órával az est kezdete előtt meghitten beszélgetett egymással, ebbe a beszélgetésbe kapcsolódtunk be, Benes nagy belépőjével. Az elmúlt években számos versét-írását közöltük, még több levelet váltottunk, a levelekbe bele-beleolvasva utólag is tudatosítom, hogy írásainkra-könyveinkre is reagált bennük, részt vett irodalmi estjeinken, sokszor és emlékezetesen szerepelt a *Forrás* „kötelékeiben”, még Kiskunhalason is vele együtt léptünk fel, a *Forrás* azonban csak a kezdeményező és elindító szerepet töltötte be Faludy György és Bács-Kiskun megye, Faludy György és Kecskemét kapcsolatában. A Katona József Könyvtárban rendezték meg, Ramháb Mária igazgató kezdeményezésére azt a nagyszabású irodalmi estet, amelyen az akkor kilencvenesztendősköltőt köszöntötték. Kecskeméten találta meg, ha lehet ezt mondani, a fotósát is, Bahget Iskander személyében. Faludy Györgyről a legjobb fotókat Bahget Iskander készítette, ebben biztos vagyok, ezt a kapcsolatot erősítette meg a tavaly nyári beszélgetés Iskander kertjében. Benes József portrét készített a költőről, az említett születésnapon adta át az emlékezetes hajkorona körvonalait követő rajzot a kép „alanyának”. Az említett, idén júniusi beszélgetést a Kecskeméti Televízió teljes egészében rögzítette és sugározta. Kecskeméten, mint annyi más helyen, kultusza volt Faludy Györgynek – aki mindenkivel, akivel kapcsolatba került, így szerkesztőségünk tagjaival is, a szélesebb Forrás-kör tagjaival is személyes kapcsolatot ápol. A júniusi, a Könyvtárban lezajlott beszélgetés minden mozzanatára emlékszem: fáradtan, megtörtén érkezett, a beszélgetés során viszont hihetetlen koncentrációval fontos, megőrzendő mondatokat mondott. Elmesélte, mennyire szereti Kecskemétet, s hogy azért szereti, mert Kecskemét a kultúráján keresztül mutatja meg a maga arcát. Arra a kérdésre pedig, hogy mivel tölti az idejét, nagyon egyszerű és emberi mondattal válaszolt: Élvezem az életet. Mondta ezt kilencvenhat évesen, a huszadik századot átélve, betegségekől sújtottan azoknak, akik a mai Magyarországon annyi mindent megtanulhatnak, csak egyet nem, élvezni az életet. Sokat, nagyon sokat veszítettünk a halálával – akkor is, ha arra gondolunk, hogy miképpen adta tovább a huszadik századi örökön való útonlét emlékeit, s akkor is, ha a magunk vele kapcsolatos emlékeire gondolunk.

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.